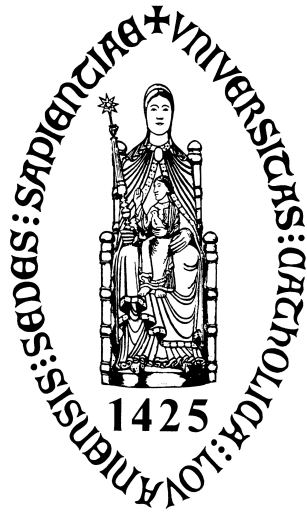

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN
FACULTEIT RECHTSGELEERDHEID
ACADEMIEJAAR 2014-2015

Tunnelvisie in het Strafrechtelijk Opsporingsonderzoek Analyse van een Strafdossier

Promotor: Professor G. VERVAEKE

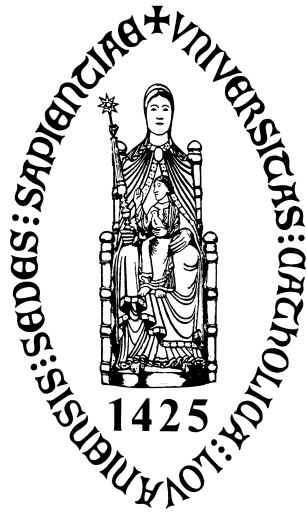
Co-promotor: E. JASPAERT

Masterscriptie, ingediend door

MELISSA POLVAN

bij het eindexamen voor de graad van

MASTER IN DE RECHTEN

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN
FACULTEIT RECHTSGELEERDHEID
ACADEMIEJAAR 2014-2015

Tunnelvisie in het Strafrechtelijk Opsporingsonderzoek Analyse van een Strafdossier

Promotor: Professor G. VERVAEKE

Co-promotor: E. JASPAERT

Masterscriptie, ingediend door

MELISSA POLVAN

bij het eindexamen voor de graad van

MASTER IN DE RECHTEN

SAMENVATTING

Bij het aanvangen van mijn masterproef werd mij een strafzaak in verband met seksueel misbruik toegewezen. Aan de hand van deze zaak zal ik trachten tunnelvisie in het strafrechtelijk opsporingsonderzoek en het daaruit volgende gevaar voor de waarheidsvinding te onderzoeken. Ter bescherming van de identiteit van de betrokkenen zal naar de zaak verwezen worden als ‘de zaak Godfried Martens’. Alle namen in het kader van deze zaak zijn fictief.

Ten voordele van de waarheidsvinding lijkt het mij ten eerste relevant om te proberen een inzicht en bewustzijn rond deze *bias* te verwerven en mensen de hulpmiddelen te leren kennen teneinde tunnelvisie proberen te vermijden, te herkennen en er gepast op te antwoorden. *In dubio pro reo* blijft mijn inziens een uiterst belangrijk *adagium* in de doctrine, wetgeving en rechtspraak en wordt te frequent aan de kant geschoven. Verdachten worden veroordeeld zonder sluitend bewijsmateriaal, waardoor het vermoeden van onschuld – een algemeen rechtsbeginsel – uitermate geschonden kan worden. Om dit te voorkomen moet men zaken onderzoeken met een open en adequate verhoor- en opsporingstechniek, waarbij het de belangrijkste factor is om tunnelvisie te vermijden met als doel zo de juiste dader te vatten en te veroordelen.

In mijn masterscriptie zal eerst en vooral een uitgebreide algemene beschrijving en verklaring worden gegeven van het begrip tunnelvisie, waarna enkele mogelijke factoren zullen worden aangehaald die tunnelvisie kunnen helpen vermijden. Verder zal ik op basis van deze nieuwe inzichten ‘de zaak Godfried Martens’ analyseren. Ten slotte zal een overzicht worden verschaft van de mogelijkheden om een afgesloten strafzaak te herzien in België, Nederland en het Verenigd Koninkrijk.

DANKWOORD

Deze masterscriptie vormt de bekroning van mijn juridische opleiding aan de KU Leuven. In deze laatste twee jaren van intensief onderzoek heb ik veel steun mogen ondervinden.

Vooreerst dank ik mijn promotor, professor GEERT VERVAEKE, om mij de kans te geven een boeiend en actueel onderwerp toe te passen op een echte strafzaak. Ik heb kunnen rekenen op een constructieve en uitgebreide feedback, zonder dewelke deze masterscriptie niet tot stand zou zijn gekomen. Eveneens dank ik mevrouw GWENNY ZELES, die mij heeft bijgestaan bij het schrijven van mijn onderzoeksvoorstel, dat de basis van mijn scriptie uitmaakt. Ook wil ik mevrouw EMMA JASPAERT danken voor haar hulp en begeleiding de laatste maanden voor het indienen van mijn masterscriptie.

Ten slotte verdienen nog enkele bijzondere mensen die mij gedurende mijn gehele opleiding hebben bijgestaan een vermelding. Grote dank gaat hierbij uit naar mijn lieve ouders en zus voor hun onvoorwaardelijke steun en vertrouwen om mijn studies tot een goed einde te brengen. Ook op mijn vrienden heb ik steeds kunnen rekenen voor een hart onder de riem wanneer dit nodig was. Zonder hun steun was dit alles niet mogelijk geweest.

INHOUDSTAFEL

DANKWOORD.....	I
INHOUDSTAFEL	II
INLEIDING.....	1
HOOFDSTUK I. TUNNELVISIE OF TUNNELDENKEN.....	3
§I. Begrip ‘tunnelvisie’	3
§II. Bewijs in strafzaken.....	5
<i>A. Vrij bewijsstelsel en het vermoeden van onschuld.....</i>	<i>5</i>
<i>B. Vrije bewijswaardering en innerlijke overtuiging</i>	<i>7</i>
HOOFDSTUK II. OORZAKEN EN GEVOLGEN VAN TUNNELVISIE.....	10
§I. Oorzaken	10
<i>A. Rechterlijke intuïtie</i>	<i>11</i>
<i>B. Confirmation bias</i>	<i>11</i>
<i>C. Verhaal en verankering</i>	<i>14</i>
<i>D. Primacy-effect</i>	<i>15</i>
<i>E. Boomerang-effect.....</i>	<i>16</i>
<i>F. Beliefperseverance</i>	<i>17</i>
<i>G. Vermijden van cognitieve dissonantie</i>	<i>18</i>
<i>H. Druk tot conformeren</i>	<i>19</i>
§II. Gevolgen	21
§III. Schiedammer Parkmoord.....	22
<i>A. Feiten</i>	<i>22</i>
<i>B. Onderzoek</i>	<i>23</i>
<i>C. Belang.....</i>	<i>25</i>
§IV. Tunnelvisie in het strafrechtelijk opsporingsonderzoek met betrekking tot seksueel misbruik	26
HOOFDSTUK III. VERMIJDEN VAN TUNNELVISIE	28
§I. Alternatieve hypothesen: falsifiëren en verifiëren	28
<i>A. Falsifiëren en verifiëren.....</i>	<i>28</i>
<i>B. Vijf criteria van een ‘redelijk alternatief scenario’</i>	<i>30</i>
<i>C. Voordelen van falsifiëren.....</i>	<i>31</i>

§II. Tegenspraak	32
<i>A. Tegenspraak in het opsporingsonderzoek.....</i>	<i>32</i>
<i>B. Tegenspraak in de vonnisfase</i>	<i>33</i>
§III. Wet-FRANCHIMONT	34
§IV. SALDUZ-wet: verhoor en bekentenissen.....	34
§V. Het deskundigenonderzoek: een <i>second opinion</i>	38
§VI. Evaluatie.....	40
HOOFDSTUK IV. DE ZAAK GODFRIED MARTENS.....	42
§I. Introductie.....	42
§II. Feiten.....	42
§III. Onderzoek naar tunnelvisie in het technisch onderzoek	43
<i>A. Insppraak van het slachtoffer en (foute) herkenning</i>	<i>43</i>
<i>B. Kenmerken van de dader</i>	<i>47</i>
<i>C. Alibi en getuigen</i>	<i>48</i>
<i>D. Redelijk alternatief scenario</i>	<i>49</i>
§IV. Tunnelvisie?	51
HOOFDSTUK V. HERZIENING VAN EEN AFGESLOTEN STRAFZAAK	53
§I. Nederland: Commissie Evaluatie Afgesloten Zaken.....	53
§II. Verenigd Koninkrijk: Criminal Cases Review Commission	55
§III. België: een stap achter?	56
<i>A. Herziening van Gewijsde</i>	<i>56</i>
<i>B. Voorbeeld uit de actualiteit: De zaak Filip Meert</i>	<i>58</i>
<i>C. Toekomst</i>	<i>59</i>
CONCLUSIE	61
BIBLIOGRAFIE	63

INLEIDING

In een strafrechtelijk onderzoek zijn er een aantal problemen die er voor kunnen zorgen dat we afwijken van de waarheid. In een politieel onderzoek of tijdens het besluitvormingsproces kunnen er zich allerlei fouten voordoen zoals een valse bekentenis, een foute herkenning, een verkeerde herinnering of bijvoorbeeld ongeoorloofde druk. Een van de problemen die zich kunnen voordoen in het strafrechtelijk onderzoek waardoor een verdachte onschuldig veroordeeld kan worden, is tunnelvisie.¹ Het betreft dan een vals positieve fout. Tunnelvisie in het strafrechtelijk opsporingsonderzoek is een actueel, relevant en essentieel probleem en kan gevaarlijk zijn omdat het ertoe kan leiden dat de politie te veel vertrouwen krijgt in het geloof dat de verdachte schuldig is, met het gevolg dat tegenbewijs, alsook bewijs dat meer bij alternatieve scenario's past, wordt ondergewaardeerd, waardoor tunnelvisie uiteindelijk kan leiden tot een rechterlijke dwaling.² Anderzijds is het kiezen voor een bepaald scenario ook een noodzakelijkheid in het opsporingsonderzoek en zal het gekozen scenario niet altijd het verkeerde zijn.³

De commotie die ontstaan is rond bijvoorbeeld de Parachutemoord of de zaak Filip Meert, is mij steeds bijgebleven. Zowel Els Clottemans als Filip Meert zijn veroordeeld op basis van vermoedens, zonder afdoend bewijsmateriaal. Men heeft dus een zeer groot risico genomen op het maken van een vals positieve fout. Door deze mensen te veroordelen ondanks de twijfel rond het bewijsmateriaal bestaat de mogelijkheid dat ze onschuldig in de gevangenis zijn beland bestaand. De KU Leuven heeft mij de kans gegeven om dit fenomeen van naderbij te onderzoeken, en dit aan de hand van een bestaand afgesloten strafdossier.

Doorheen deze masterscriptie zal ik trachten een gefundeerd antwoord te formuleren op de volgende onderzoeksvraag: *‘Op welke wijze kan tunnelvisie leiden tot een vals positieve fout waardoor de verdachte onschuldig veroordeeld wordt?’*

¹ A.J. WISTRICH en J.J. RACHLINSKI, “How lawyers intuition prolong litigation”, Symposium: Modeling human decisionmaking in the law, LexisNexis, *Southern California Law Review*, 571.

² P.J. VAN KOPPEN, H. MERCKELBACH, M. JELICIC en J. W. DE KEIJSER, *Reizen met mijn rechter. Psychologie van het recht*, Kluwer, Deventer, 2010, 203.

³ P.J. VAN KOPPEN, H. MERCKELBACH, M. JELICIC en J. W. DE KEIJSER, *Reizen met mijn rechter. Psychologie van het recht*, Kluwer, Deventer, 2010, 217.

Dit werk bestaat uit vijf hoofdstukken. In **het eerste hoofdstuk** wordt de theorie rond tunnelvisie grondig besproken. Hierbij is het van groot belang een definitie trachten te vinden voor dit begrip. Verder wordt de bewijsregeling in strafzaken uiteengezet, met het doel een zicht te krijgen op basis van welke elementen een rechter tot zijn oordeel dient te komen. In **het tweede hoofdstuk** worden de oorzaken en de gevolgen van tunnelvisie uitvoerig besproken. Ook wordt een kleine toelichting gegeven van de specifieke rol van tunnelvisie in strafzaken met betrekking tot seksueel misbruik. In **het derde hoofdstuk** wordt besproken hoe men tunnelvisie op de best mogelijke manier kan proberen te voorkomen. Vervolgens zal de zaak ‘Godfried Martens’ in **het vierde hoofdstuk** uitbundig worden behandeld, alvorens te besluiten of er al dan niet sprake zou kunnen zijn geweest van een mogelijke tunnelvisie in hoofde van de recherche. Er wordt nagegaan of de politie en de researcheteams voldoende getracht hebben elk mogelijk scenario te onderzoeken om op deze manier tunnelvisie te vermijden en de juiste verdachte voor de rechter te dragen. De aan mij toegewezen strafzaak zal een illustratie vormen van hoe de recherche zich in haar opsporing kan laten leiden door tunnelvisie, en of dit *in casu* ook eventueel het geval was. Om af te sluiten wordt in **het vijfde hoofdstuk** gekeken naar hoe men in België, Nederland en het Verenigd Koninkrijk een afgesloten strafzaak kan heropenen teneinde onschuldige verdachten een tweede kans te geven.

Deze vijf hoofdstukken moeten ons een inzicht schenken om de problematiek rond tunnelvisie in het strafrechtelijk opsporingsonderzoek teneinde een onderbouwd antwoord te geven op bovenstaande onderzoeksvraag.

HOOFDSTUK I. TUNNELVISIE OF TUNNELDENKEN

Vooreerst zal een definitie en omkadering van het begrip tunnelvisie worden besproken in de eerste paragraaf. Vervolgens zal in de tweede paragraaf de bewijsregeling in strafzaken aan bod komen. Wanneer een rechter een vonnis of arrest velt, maakt hij een beslissing omtrent de schuld of onschuld van de verdachte. Echter, hoe komt hij tot de vaststelling dat hij iets als bewezen acht?

§I. Begrip ‘tunnelvisie’

*“A set of preconceptions and heuristics that causes police investigators to select evidence to build a case for the conviction of their chosen suspect while suppressing or ignoring information and interpretations that point away from guilt.”*⁴ – D. MARTIN

De eerste aanwijzingen en overtuigingen kunnen een grote invloed uitoefenen op de informatieverwerking die daarop volgt. Tunneldenken kan dan ook omschreven worden als “een verschijnsel dat zich voordoet vanaf dat men een eerste indruk heeft gevormd, en men vervolgens de neiging zal hebben tot het zoeken en interpreteren van evidentie op een wijze die een al bestaande overtuiging, verwachting of hypothese bevestigt, en men geen oog meer heeft voor andere mogelijke hypotheses of feiten die het gevormde beeld tegenspreken”.⁵

Uit conclusies en aanbevelingen uit het onderzoek van de commissie Posthumus naar aanleiding van de Schiedammer Parkmoord (*cf. Infra*) volgt dat “het verlies van een objectieve blik waardoor alternatieve scenario’s niet onder ogen worden gezien”, de kern van het begrip ‘tunnelvisie’ raakt.⁶ De term ‘tunnelvisie’ is relatief nieuw, het fenomeen is dit allesbehalve. Het onderzoek van ANDERSON en PICHERT leerde ons reeds in 1972 dat het perspectief van waaruit iemand vertrekt onmiddellijk zal

⁴ D.K. ROSSMO, *Criminal Investigative Failures*, Boca Raton, CRC Press Taylor and Francis Group, 2009, 86.

⁵ S.M. KASSIN, “On the psychology of confessions: Does innocence put innocents at risk?”, *American psychologist* 2005, 215-228; P.J. VAN KOPPEN en M. MALSCH, *Het praktische nut van de rechtspsychologie*, Deventer, Kluwer, 2008, 23.

⁶ F. POSTHUMUS, *Evaluatieonderzoek in de Schiedammer Parkmoord*, <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2005/09/13/evaluatieonderzoek-in-de-schiedammer-parkmoord-rapport-posthumus.html>; R. SALET, J.B. TERPSTRA, *Tegenspraak in de opsporing. Verslag van een onderzoek*, Politie & Wetenschap, Apeldoorn; Radboud Universiteit, Nijmegen, 2012, 12.

bepalen wat die persoon al dan niet zal zien.⁷ De onderzoekers gaven een aantal proefpersonen de opdracht om door de ogen van een potentiële koper of inbreker een verhaal te lezen. Het verhaal ging over kinderen die in een huis speelden. Het huis was op sommige plaatsen in slechte staat, maar de eigenaars waren zeker niet krap bij kas. Ze hadden waardevolle objecten waaronder een exclusieve muntenverzameling en een mooie *flatscreen* televisie. Later moesten de proefpersonen het verhaal reproduceren en naargelang de rol die ze hadden ingenomen, waren hun versies van het verhaal beduidend verschillend. Hierna werd hen gevraagd om van perspectief te wisselen. Opvallend was dat ze na deze wissel wel andere elementen in het voordeel van hun rol konden aanhalen, waaruit duidelijk blijkt dat een verhaal, naargelang het perspectief van waaruit het is verteld verschillende uitwerkingen kan opleveren. Op deze manier verschilt een verhaal of hypothese naargelang het standpunt dat men subjectief inneemt. Het is mogelijk om een verhaal te vertellen vanuit een ander standpunt, maar het is eigen aan de mens om het te vertellen vanuit het subjectief standpunt dat hij zelf inneemt.⁸

De politie, belast met het onderzoek in gevoelige strafzaken, kan zich in een vroeg stadium van het onderzoek op de eerste de beste verdachte richten en het onderzoek vervolgens uitsluitend nog sturen op het verzamelen van een bewijs tegen deze verdachte, zonder er nog oog voor te hebben dat de echte dader eventueel iemand anders zou kunnen zijn.⁹ Dit is de wijze waarop de media de term ‘tunnelvisie’ gebruikt.¹⁰ In een vroegtijdig stadium van het onderzoek en op grond van – op dat moment – nog onvolledige en onzekere informatie, kiest men een mogelijke verdachte, waarna men voor het verder onderzoek mogelijks een metaforische tunnel inwandelt, die ons niet toestaat buiten de wanden van de tunnel te kijken. Vandaar de term ‘tunnelvisie’.¹¹ Dat is een situatie waarin allerlei vooroordelen en ongefundeerde conclusies boven kunnen komen. Dit is niet enkel menselijk, maar ook noodzakelijk.

⁷ R.C. ANDERSON en J.W. PICHERT, “Recall of previously unrecallable information following a shift in perspective”, *Journal of verbal learning and verbal behaviour* 1978, 1-12; H. OTGAAR, “Survival Processing”, *De Psycholoog* december 2010, 15.

⁸ R.C. ANDERSON en J.W. PICHERT, “Recall of previously unrecallable information following a shift in perspective”, *Journal of verbal learning and verbal behaviour* 1978, 1-12; H. OTGAAR, “Survival Processing”, *De Psycholoog* december 2010, 15.

⁹ K. FINDLEY en M. SCOTT, “The multiple dimensions of tunnelvision in criminal cases”, *Wisconsin Law Review* 2006, 292; H.F.M. CROMBAG, “Over tunnelvisie”, *TREMA* 2006, 273-279.

¹⁰ H.F.M. CROMBAG, “Over tunnelvisie” in P.J. VAN KOPPEN, H. MERCKELBACH, M. JELICIC en J. W. DE KEIJSER, *Reizen met mijn rechter. Psychologie van het recht*, Kluwer, Deventer, 2010, 388.

¹¹ H.F.M. CROMBAG, “Over tunnelvisie”, *TREMA* 2006, 273-279.

Het verdere onderzoek vraagt beslissingen en daarom moet men tot conclusies komen. Meer en meer komen zaken voor waarbij men zich bewust is van het feit dat het niet is uitgesloten dat een verdachte ondanks de twijfel die mogelijk is aan zijn schuld, vervolgd en veroordeeld werd. De twijfel bij dit soort zaken kan variëren van ‘helemaal niet zeker’ dat de verdachte ook de dader is van het strafbaar feit, tot ‘zeer waarschijnlijk’ dat de verkeerde persoon veroordeeld is.¹² Het is menselijk en onvermijdelijk dat rechercheurs en onderzoekers hypothesen maken op basis van al dan niet gebrekkige informatie die op de plaats van de misdaad wordt verkregen.¹³ Dit is uiteraard een moeilijke kwestie, net omdat ze eigen is aan de mens. Daarom is het belangrijk dat men zich bewust is van deze natuurlijke mechanismen die leiden tot tunnelvisie, en we manieren kunnen bedenken die het risico op tunnelvisie kunnen verkleinen. Daarover volgt later meer.

§II. Bewijs in strafzaken

De rechter heeft als wettelijke opdracht om – eventueel samen met de jury – te komen tot een vonnis of arrest dat zich uitspreekt over de schuld of onschuld van de verdachte. De vraag die zich opdringt is hoe de rechter of de jury uiteindelijk tot deze beslissing komt. Ook aan de orde is de vraag of de rechter een tunnelvisie of fouten in het onderzoek zou kunnen herkennen, en deze kennis meeneemt in de evaluatie van de bewijselementen die voorhanden zijn.

A. Vrij bewijsstelsel en het vermoeden van onschuld

Het bewijs in strafzaken is de kern van het strafproces. Uiteindelijk strekt een strafproces er immers toe zoveel mogelijk bewijs te verzamelen omtrent een strafbaar feit, waarna de feitenrechter geroepen wordt uitspraak te doen over het al dan niet bewezen zijn van deze feiten.¹⁴ Het vrij bewijsstelsel geldt in België als het uitgangspunt.¹⁵ Dit houdt in dat, behoudens de afwijkingen die bij wet worden

¹² H.F.M. CROMBAG, P.J. VAN KOPPEN en W.A. WAGENAAR, *Dubieuze zaken: De Psychologie van Strafrechtelijk Bewijs*, Amsterdam, Contact, 1992.

¹³ P.J. VAN KOPPEN, “Deception detection in police interrogations: Closing in on the context of criminal interrogations”, *Journal of Applied Research in Memory and Cognition* 2012, 124-125.

¹⁴ P. TRAEST, *Actualia bewijs in strafzaken*, Gent, Larcier, 2014, 129.

¹⁵ De voornaamste bewijsmiddelen zijn: de bekentenis, het getuigenbewijs, het deskundigenonderzoek, het onderzoek aan het lichaam en vermoedens.

bepaald, de keuze van de middelen vrij is.¹⁶

Het vrije bewijsstelsel is echter niet absoluut. Het Hof van Cassatie schuift als grondslag onder meer naar voor dat bewijzen regelmatig ingewonnen moeten zijn.¹⁷ Ten eerste zal de wetgever in bepaalde gevallen specifieke bewijsmiddelen voorschrijven die moeten voldoen procedurevoorschriften alvorens de rechter ze mee in rekening kan nemen.¹⁸ Bewijselementen mogen niet verkregen zijn bij overtreding van deze procedurevoorschriften.¹⁹ De eis, voortvloeiend uit het legaliteitsbeginsel, dat elke strafprocedure regelmatig gevoerd moet worden, ligt aan de basis hiervan.²⁰ Vervolgens mag het bewijsmateriaal ook niet op een onrechtmatige manier verkregen zijn door een daad strijdig met een interne materiële wet, bijvoorbeeld aan de hand van geweld, bedreiging of diefstal.²¹ Ten slotte vereist de wet dat de rechter zich slechts mag baseren op elementen die aan bod zijn gekomen tijdens het proces.²²

Het vermoeden van onschuld of *in dubio pro reo* is een belangrijk beginsel in het strafrecht betreffende onder andere de bewijslastregeling.²³ Dit principe houdt in dat iedereen onschuldig is tot het tegendeel bewezen is.²⁴ Luidens het *adagium* “*actori incumbit probatio*” is het de taak van het Openbaar Ministerie om bewijsmateriaal te verzamelen *à charge* en *à décharge* en de verdachte bij twijfel steeds vrij te laten.²⁵ De vervolgte partij mag een puur passieve houding aannemen, aangezien zij niet moet meewerken aan het verzamelen van bewijs. Dit principe werd verklaard door

¹⁶ P. TRAEST, *Actualia bewijs in strafzaken*, Gent, Larcier, 2014, 129.

¹⁷ Cass. 5 september 1972, *Pas.* 1972, 11; Cass. 17 december 1972, *Pas.* 1974, 413; Cass. 22 april 1974, *Pas.* 1974, 845; Cass. 3 januari 1977, *Pas.* 1977, 472; Cass. 14 november 1979, *Pas.* 1980, 345; Cass. 19 februari 1980, *Pas.* 1980; Cass. 16 april 1980, *Pas.* 1980, 1019.

¹⁸ Procedurevoorschriften zijn wettelijke vereisten waaraan een specifiek bewijsmiddel moet voldoen.

¹⁹ A. DE NAUW, “Les règles d’exclusion relatives à la preuve en procédure pénale belge”, *Rev.dr.pén.* 1990, 706.

²⁰ F. GOOSSENS, *Het onrechtmatig verkregen bewijs in strafzaken: begrip en gevolgen*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1998, 13.

²¹ F. HUTSEBAUT, “Het onrechtmatig verkregen bewijs en zijn gevolgen” in L. DUPONT en B. SPIRIET, (eds.), *Strafrecht voor rechtspractici IV*, Leuven, Acco, 1991, 49.

²² M. FRANCHIMONT, A. MASSET en A. JACOBS, *Manuel de procédure pénal*, Brussel, Larcier, 2009, 1035.

²³ Art. 6 EVRM en art. 14 IVBPR.

²⁴ R. DECLERCQ, *Beginselen van strafrechtspleging*, Mechelen, Kluwer, 2010, 862. P. TRAEST, *Actualia bewijs in strafzaken*, Gent, Larcier, 2014, 187; F. VERBRUGGEN en R. VERSTRAETEN, *Strafrecht en strafprocesrecht*, Antwerpen, Maklu, 2011, 318.

²⁵ R. DECLERCQ, *Beginselen van strafrechtspleging*, Mechelen, Kluwer, 2010, 862; C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht en strafprocesrecht*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 2009, 1206.

een uitspraak van het Hof van Cassatie in het zogenaamde “Transnuclear-arrest”.²⁶ Zolang hij niet veroordeeld is wordt de verdachte voor onschuldig gehouden en in geval van twijfel zou dit de verdachte ten goede moeten komen.²⁷

B. Vrije bewijswaardering en innerlijke overtuiging

In België geldt het principe van de vrije bewijswaardering door de rechter en de jury.²⁸ De bewijswaardering houdt in dat de rechter soeverein, vrij en naar eigen overtuiging bepaalt welke waarde hij hecht aan het voorgelegde bewijsmateriaal, zonder dat hij daarbij de bewijskracht van de akte mag schenden, en dat hij zelf op zoek kan gaan naar eventueel aanvullende bewijzen.²⁹ Hij tracht van elk bewijselement de waarde te bepalen en beslist zelf of hij een bepaald feit bewezen acht.³⁰

De wettelijke opdracht van de rechter om op basis van het beschikbare wettige bewijsmateriaal tot een overtuiging te komen, loopt niet steeds zonder problemen. De zogenaamde *Bayes’ rule* betreft een soort dynamisch waarschijnlijkheidsbeoordelingsmodel.³¹ Het uitgangspunt is de (fictieve) eerste inschatting van de beslisser. Bij elk volgend bewijsmiddel dat aan hem wordt voorgelegd, dient hij zichzelf de vraag te stellen of en in welke mate het desbetreffende bewijsmiddel naar zijn oordeel een extra – meer of minder zwaarwegende – indicatie, dan wel een extra – meer of minder zwaarwegende – contra-indicatie oplevert voor de bewijsstelling.³² Idealiter dienen er zoveel mogelijk

²⁶ Cass. 6 mei 1993, *JT* 1994, 39 en *RW* 1993-94, 382-397, noot A. DE NAUW.

²⁷ P. TRAEST, *Het bewijs in strafzaken*, Gent, Mys&Breesch, 1992, 23; F. GOOSSENS, *Het onrechtmatig verkregen bewijs in strafzaken: begrip en gevolgen*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1998, 5.

²⁸ F. VERBRUGGEN en R. VERSTRAETEN, *Strafrecht en strafprocesrecht*, Antwerpen, Maklu, 2011, 332.

²⁹ De bewijskracht van een akte wordt miskend door een rechter die van de akte een uitlegging geeft die met de bewoordingen ervan onverenigbaar is; Cass. 7 december 1999, *Arr. Cass.* 1999, nr. 668; C. VAN DEN WYNGAERT, *Strafrecht en strafprocesrecht*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 2009, 1206; F. VERBRUGGEN en R. VERSTRAETEN, *Strafrecht en strafprocesrecht*, Antwerpen, Maklu, 2011, 332; F. DUMON, “De motivering van de vonnissen en arresten en de bewijskracht van de akten”, *RW* 1978-79, 258-326.

³⁰ Cass. 5 november 1973, *Arr. Cass.* 1974, 261; Cass. 3 februari 1999, *Bull.* 1999, 64; Cass. 23 januari 2008, *Arr. Cass.* 2008, 53; Cass. 13 april 1999, *Arr. Cass.* 1999, 204.

³¹ A. ACHTZIGER, C. ALOS-FERRER, A. HÜGELSCHÄFER en M. STEINHAUSER, “The neural basis of belief updating and rational decision making”, *Oxford Journals: Social Cognitive and affective neuroscience*, 2014, 55-62.

³² A. ACHTZIGER, C. ALOS-FERRER, A. HÜGELSCHÄFER en M. STEINHAUSER, “The neural basis of belief updating and rational decision making”, *Oxford Journals: Social Cognitive and affective neuroscience*, 2014, 55-62.

indicaties ten grondslag te liggen aan de uiteindelijke innerlijke overtuiging over de bewijsstelling. Echter, zoals hieronder uitvoerig zal worden uitgelegd en ook algemeen wordt aanvaard, mag het streven er niet alleen, en zelfs niet hoofdzakelijk, op zijn gericht voldoende elkaar ondersteunende bewijsmiddelen te verzamelen teneinde daarop de bewijsstelling te kunnen ondersteunen. Bij voorkeur moet men trachten de bewijsstelling of de ‘hypothese’ te falsifiëren door deze te toetsen aan mogelijke alternatieve scenario’s (cf. *Infra*).³³

In individuele strafzaken vindt men een tweestrijd terug. Enerzijds wil men schuldige verdachten straffen, anderzijds wil men onschuldige verdachten vrijspreken. Dit wil zeggen dat een rechter twee fouten kan maken: hij kan een schuldige verdachte niet veroordelen en dus op vrije voeten laten lopen, of hij kan een onschuldige verdachte bestraffen. De tweede fout wordt in onze moderne samenleving als erger beschouwd dan de eerste. Als schuldige verdachten vrij rondlopen, kan men de staat nalatigheid verwijten, terwijl dat als de staat een onschuldige verdachte veroordeelt, ze zich schuldig maakt aan hetzelfde gedrag als dat van misdadigers. De staat veroorzaakt namelijk onrechtvaardig leed aan een onschuldig persoon, terwijl tegelijkertijd de echte dader nog rondloopt.³⁴ FRIEDRICH beschouwt het veroordelen van een onschuldige verdachte als de *primary error*, wat een paradoxale situatie creëert. Het ligt in de aard van het strafprocesrecht om misdrijven op te sporen, maar tegelijkertijd moet de staat voorkomen dat zich een vals positieve fout zou voordoen.³⁵

Wij mogen redelijkerwijze verwachten dat een rechter geen voorkeur heeft voor een bepaalde uitkomst. De rechter vormt zich al lezend onvermijdelijk een idee over hoe sterk de zaak tegen de verdachte is. Hij kan zich voornemen om geen bepaalde kant te kiezen, maar zo gemakkelijk gaat dat niet. Ook kan een rechter uit het dossier elementen afleiden die wijzen op tunnelvisie. Maar dan vormt zich het risico dat hoe meer we proberen onze gedachten te onderdrukken en zich er niet te late door leiden, des te groter de kans dat ze ons hardnekkiger blijven binnenschieten.³⁶ Dat heet het

³³ N.J.M. KWAKMAN, “De strafrechter en de deskundige. Over de waarheidscondities en waarheidsdefinities in het straf(proces)recht”, *RM Themis* 2012, 11.

³⁴ E. RASSIN, *Waarom ik altijd gelijk heb: over tunnelvisie*, Schiedam, Scriptum, 2007, 83.

³⁵ J. FRIEDRICH, “Primary error detection and minimization (pedmin) strategies in social cognition: A reinterpretation of confirmation bias phenomena”, *Psychological Review* 1993, 298-319.

³⁶ H.F.M. CROMBAG, “Over tunnelvisie” in P.J. VAN KOPPEN, H. MERCKELBACH, M. JELICIC en J.W. DE KEIJSER, *Reizen met mijn rechter*, Deventer, Kluwer, 391.

“witte beren-effect”.³⁷ Onder die omstandigheden kunnen rechters eveneens ten prooi vallen aan tunnelvisie.

³⁷ D.M. WEGNER, *White bears and other unwanted thoughts*, New York, Viking, 1989, 18.

HOOFDSTUK II. OORZAKEN EN GEVOLGEN VAN TUNNELVISIE

In dit hoofdstuk zal in de eerste paragraaf een uitgebreide uiteenzetting worden gegeven van de oorzaken van tunnelvisie. In de tweede paragraaf worden de gevolgen besproken, om in de derde paragraaf een kleine toepassing uit de Nederlandse rechtspraak te analyseren. Ter afsluiting van dit hoofdstuk wordt in een laatste paragraaf bijzondere aandacht besteed aan de specificiteit van seksuele misdrijven.

§I. Oorzaken

*“Panic causes tunnel vision. Calm acceptance of danger allows us to more easily assess the situation and see the options.”*³⁸ – S. SINEK

Sinds lange tijd is de wijze waarop mensen denken en beslissen een populair onderwerp van psychologisch onderzoek.³⁹ Onder omstandigheden zoals stress, sociale druk of andere diverse situaties blijkt dat mensen nogal slechte denkers zijn.⁴⁰ Als het spontane denken van mensen getoetst wordt aan logische criteria, dan blijkt dat mensen regelmatig fouten maken. Logica, snelheid en efficiëntie zijn criteria die van belang zijn voor ons denken. De oorzaken van tunneldenken zijn een combinatie van elkaar versterkende typische denkeigenaardigheden.⁴¹ Denkfouten worden meestal niet op toevallige momenten gemaakt en zijn niet steeds van willekeurige aard. Er zit een systeem in. Sommige fouten worden onder bepaalde omstandigheden namelijk telkens opnieuw gemaakt.⁴² Rechercheurs en rechters kunnen omwille van de hieronder uiteengezette denkfouten, die tunnelvisie kunnen veroorzaken, denken dat ze de dader echt te pakken hebben.

³⁸ D. CANTRELL, *365 Sensational Sermon Snapshots*, www.books.google.be, 302.

³⁹ cf. bijvoorbeeld ANDERSON en PICHERT.

⁴⁰ H.F.M. CROMBAG, “Over tunnelvisie” in P.J. VAN KOPPEN, H. MERCKELBACH, M. JELICIC en J. W. DE KEIJSER, *Reizen met mijn rechter. Psychologie van het recht*, Kluwer, Deventer, 2010, 388.

⁴¹ H.F.M. CROMBAG, “Over tunnelvisie” in P.J. VAN KOPPEN, H. MERCKELBACH, M. JELICIC en J. W. DE KEIJSER, *Reizen met mijn rechter. Psychologie van het recht*, Kluwer, Deventer, 2010, 388.

⁴² D. KAHNEMAN, P. SLOVIC en A. TVERSKY (eds.), *Judgement under Uncertainty: Heuristics and Biases*, Cambridge, Cambridge University Press, 1982.

A. Rechterlijke intuïtie

De persoonlijke intuïtie van een rechter kan een gevaar inhouden dat tunnelvisie kan veroorzaken. In zijn artikel ‘*Judicial psychology*’ richt de Amerikaanse professor RACHLINSKI zijn pijlen op de rechterlijke intuïtie.⁴³ Om te beginnen definieert hij intuïtie als de snelle, geautomatiseerde kennis die we hebben: een eerste indruk of een snelle conclusie ten aanzien van een simpel probleem.⁴⁴ Hij betoogt niet dat de op intuïtie gebaseerde overtuiging moet verdwijnen, maar wel dat rechters haar stelselmatig dienen te controleren met expliciete rationele overwegingen. Dit is nodig omdat de rechterlijke controle niet beschermd is tegen de verborgen invloeden van de besluitvorming.

Deze intuïtieve kennis (die hij systeem 1 noemt) wordt afgezet tegen welbewuste, overdachte, liefst zuivere rationele kennis (systeem 2). Systeem 1 laat invloeden van negatieve emoties zoals angst, boosheid en wraakgevoelens toe. Deze emoties staan logischerwijze in de weg van de gedistantieerde, objectieve rol die de rechter heeft als het gaat om de beantwoording van de schuldvraag.⁴⁵ Uiteraard is een volledig emotioneel rechter ook niet wenselijk, alleen al omdat dergelijke rechter zijn oordelen met weinig overtuiging zal presenteren. Systeem 1 resulteert overigens dikwijls in ronduit foute conclusies, ondanks onze persoonlijke zekerheid van de juistheid ervan.⁴⁶

B. Confirmation bias

*“If one were to attempt to identify a single problematic aspect of human reasoning that deserves attention above all others, the confirmation bias would have to be among the candidates for consideration”.*⁴⁷ – R.S. NICKERSON

⁴³ J.J. RACHLINSKI, « Judicial psychology. De fusie van gerechtshoven (deel 2). Ontmoeting van bedrijfskundige concepten met de fuserende gerechtshoven. », *Rechtstreeks* 2012, 12-13.

⁴⁴ J.J. RACHLINSKI, « Judicial psychology. De fusie van gerechtshoven (deel 2). Ontmoeting van bedrijfskundige concepten met de fuserende gerechtshoven. », *Rechtstreeks* 2012, 12-13.

⁴⁵ C.P.M. CLEIREN, “De rechterlijke overtuiging: een sprong met hindernissen”, *RM Themis* 2005, 259-267; J.J. RACHLINSKI, « Judicial psychology. De fusie van gerechtshoven (deel 2). Ontmoeting van bedrijfskundige concepten met de fuserende gerechtshoven. », *Rechtstreeks* 2012, 12-13.

⁴⁶ J.J. RACHLINSKI, « Judicial psychology. De fusie van gerechtshoven (deel 2). Ontmoeting van bedrijfskundige concepten met de fuserende gerechtshoven. », *Rechtstreeks* 2012, 12-13.

⁴⁷ R.S. NICKERSON, “Confirmation bias: An ubiquitous phenomenon in many guises”, *Review of General Psychology* 1998, 175.

Een volgend niet te missen potentieel gevaar voor het denken in het opsporingsonderzoek is de *confirmation bias*. Deze denkfout kan gedefinieerd worden als de neiging om hypothesebevestigend te werken, met als meest dramatische uitkomst dat men een vals positieve conclusie trekt.⁴⁸ Wanneer men alleen maar oog heeft voor bewijs voor een hypothese, terwijl tegenbewijs van de tafel wordt geredeneerd, hoeft het weinig betoog dat men een reële kans loopt om onterecht tot een bevestigend oordeel te komen.⁴⁹

Confirmation bias gaat in het citaat van NICKERSON over het te sterke vertrouwen in een bepaalde hypothese, met als gevolg dat andere hypothesen te weinig in overweging worden genomen.⁵⁰ De neiging tot het zoeken en interpreteren van evidentie op een wijze die een al bestaande overtuiging, verwachting of hypothese bevestigt, gaat niet om een denkwijze die eigen is aan bepaalde groepen personen of bijvoorbeeld chercheurs of magistraten.⁵¹ Het gaat om een denkwijze waar iedereen mee belast is. In de geneeskunde bijvoorbeeld gaan dokters soms op zoek naar gegevens die hun vroegere hypothesen bevestigen, waardoor de kans op misdiagnoses verhoogt.⁵² Deze denkfout kan zich zowel in het vooronderzoek voordoen als in de vonnisfase. Bij een gedreven zoektocht naar het bevestigen van eigen gelijk blijft weinig ruimte over voor de opname van informatie die strijdig is met dat gelijk. Omdat dergelijke niet-passende informatie wordt genegeerd of weggeredeneerd, leidt *confirmation bias* per definitie tot een zekere tunnelvisie.⁵³

Mensen kunnen een vermoeden hebben over hoe volgens hen de werkelijkheid bestaat. Ze willen daarover meer zekerheid en gaan met het oog op deze zekerheid op

⁴⁸ A.J. WISTRICH en J.J. RACHLINSKI, "How lawyers intuition prolong litigation", Symposium: Modeling human decisionmaking in the law, LexisNexis, *Southern California Law Review*, 571.

⁴⁹ J.J. RACHLINSKI, « Judicial psychology. De fusie van gerechtshoven (deel 2). Ontmoeting van bedrijfskundige concepten met de fuserende gerechtshoven. », *Rechtstreeks* 2012, 12-13.

⁵⁰ R.S. NICKERSON, "Confirmation bias: A ubiquitous phenomenon in many guises", *Review of General Psychology* 1998, 175-220.

⁵¹ E. RASSIN, *Waarom ik altijd gelijk heb: over tunnelvisie*, Schiedam, Scriptum Psychologie, 2007, 36.

⁵² R.S. NICKERSON, "Confirmation bias: A ubiquitous phenomenon in many guises", *Review of General Psychology* 1998, 175-220; A.S. ELSTEIN, L.S. SCHULMAN en S.A. SPRAFKA, *Medical problem solving: An analysis of clinical reasoning*, Cambridge, Harvard University Press, 1978; H.S. BARROWS, J.W. FEIGHTNER, V.R. NEUFELD en G.R. NORMAN, *Analysis of the clinical methods of medical students and physicians*, Hamilton, Ontario: McMaster University School of Medicine, 1978.

⁵³ E. RASSIN, *Waarom ik altijd gelijk heb: over tunnelvisie*, Schiedam, Scriptum, 2007, 12.

zoek naar bewijs dat dat vermoeden bevestigt.⁵⁴ Met ieder nieuw bevestigend gegeven, groeit de zekerheid dat men het bij het rechte eind heeft en van in het begin gelijk had. Dit kan riskant zijn, zeker als het vermoeden waarvoor men bevestiging zoekt om een of andere reden onze voorkeur heeft. Vanwege onze menselijke intuïtie hebben we er nood aan dat de uitkomst klopt en hopen we dat we van in het begin juist waren met onze vermoedens. Op die manier onderzoek verrichten is gevaarlijk. De neiging om vooral te zoeken naar informatie die het vermoeden kan bevestigen wordt bijna onweerstaanbaar.⁵⁵ Mensen zijn dan niet zozeer geneigd om met dat vermoeden naar strijdige informatie te zoeken, meer nog, ze kunnen die strijdige informatie ook zo interpreteren dat de tegenstrijdigheid tenietgaat. Het spreekt voor zich dat dit niet de beste manier van denken is. Om zekerheid te verkrijgen over een intuïtief vermoeden, doet men er best aan om alle mogelijk relevante informatie te verzamelen en systematisch op zoek te gaan naar met het vermoeden strijdige informatie.⁵⁶ Confirmerende informatie is vanzelfsprekend ook van belang, en het kan zeker geen kwaad om die te verzamelen, maar de beste bevestiging blijft toch een mislukte serieuze falsificatiepoging.⁵⁷ Hierover volgt later meer.

Van rechercheurs en het Openbaar Ministerie verwachten we dat zij een ernstig misdrijf met bekwame spoed oplossen. Het slachtoffer, zijn naasten en de maatschappij willen uiteraard zo snel mogelijk een dader en een veroordeling zien. Men kan het de recherche dan niet verwijten dat zij, eens ze een verdachte in zicht hebben, alles op alles zullen zetten om de zaak tegen zo'n verdachte af te ronden, en daarbij in het bijzonder hun aandacht te richten op wat hun vermoeden kan bevestigen.⁵⁸ Uiteraard is dit niet verstandig, maar het is eigen aan de mens. Ook in het beroep van rechercheur of magistraat is het belangrijk om informatie te gaan zoeken die strijdig is met de eigen vermoedens. Meestal gebeurt dit niet. Eens men toevallig of per ongeluk op dergelijke strijdige informatie stuit, zal die dikwijls

⁵⁴ M. VANDERHALLEN en G. VERVAEKE, "Het verhoor: in het beste geval een verhaal gebaseerd op herinnering" in D. VAN DAELE, *Actuele thema's uit het strafrecht en de criminologie*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2004, 187.

⁵⁵ H.F.M. CROMBAG, "Over tunnelvisie", *TREMA* 2006, 273-279.

⁵⁶ P.C. GIANNELLI, "Confirmation bias", *Criminal Justice* 2007, 60.

⁵⁷ P.J. VAN KOPPEN, H. MERCKELBACH, M. JELICIC en J. W. DE KEIJSER, *Reizen met mijn rechter. Psychologie van het recht*, Kluwer, Deventer, 2010, 389.

⁵⁸ S. BANDES, "Loyalty to one's convictions: The prosecutor and tunnel vision", *Howard Law Journal* 2006, 475.

weggeredeneerd worden, met allerlei uitvluchten waarom die strijdige informatie niet zou kloppen.⁵⁹ Wie dat doet, maakt zich schuldig aan *confirmation bias*.

C. Verhaal en verankering

Bij het verwerken van nieuwe informatie trachten we soms gebruik te maken van bepaalde ijkpunten, waartegen die nieuwe informatie kan worden afgezet. Dat ijkpunt of anker wordt dan gebruikt als vergelijkingsmateriaal.⁶⁰ Soms wenden we echter een anker aan dat ongepast is. Bijgevolg wordt het hele besluitvormingsproces verstoord door het doorwerken van dat incorrecte anker.

Uit onderzoek blijkt dat er bij allerlei besluitvormingsprocessen onbewust gebruik wordt gemaakt van ankers die in werkelijkheid niet relevant zijn voor het onderwerp waarover een beslissing moet genomen worden. ENGLISH, MUSSWEILER en STRACK onderzochten in hoeverre de verankeringsbias optreedt bij beslissingen van rechters.⁶¹ In hun eerste experiment legden ze 42 Duitse rechters en vertegenwoordigers van het Openbaar Ministerie een zaak voor waarin een man werd verdacht van verkrachting. In het dossier zaten verklaringen van de verdachte, het vermeend slachtoffer, twee getuigen en enkele deskundigen. Ze kregen de kans om het dossier te lezen, maar nog niet om een uitspraak te bedenken. De helft van de deelnemers moest zich voorstellen dat ze werden gebeld door een journalist die hen vroeg of de straf hoger of lager zou uitvallen dan één jaar. De anderen kregen dezelfde opdracht maar dan met de vraag of de straf hoger of lager zou uitvallen dan drie jaar. Alle deelnemers moesten tot een oordeel komen. De uitgesproken straf bleek sterk beïnvloed door het denkbeeldig telefoontje van de journalist. Indien de journalist sprak van één jaar, dan legden de deelnemers gemiddeld 25 maanden celstraf op, werd er gesproken over drie jaar, dan bedroeg de straf 33 maanden. Hiermee tonen deze onderzoekers aan dat onze beslissingen worden beïnvloed door ankers zonder dat we dat in de gaten hebben,

⁵⁹ A. EERLAND, E. RASSIN en I. KUIJPERS, "Let's Find the Evidence: An Analogue Study of Confirmation Bias in Criminal Investigations", *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling* 2010, 232.

⁶⁰ E. RASSIN, *Waarom ik altijd gelijk heb: over tunnelvisie*, Schiedam, Scriptum, 2007, 115.

⁶¹ B. ENGLISH, T. MUSSWEILER en F. STRACK, "Playing dice with criminal sentences: The influence of irrelevant anchors on experts, judicial decision making", *Personality and Social Psychology Bulletin*, 2006, 188-200.

waardoor dit uiteindelijk kan resulteren in een tunnelvisie.⁶²

D. Primacy-effect

Een andere variant op de *confirmation bias* is het *primacy-effect* of het volgorde-effect. Dit effect veronderstelt dat de eerste mening die de mens is toegedaan het zwaarst zal doorwegen (*primacy*).⁶³ *Primacy-effect* verwijst naar de disproportionele invloed van vroeg in het proces verworven informatie op het laatste oordeel.⁶⁴ Het komt er op neer dat als een eerste indruk gewekt is, mensen de neiging zullen hebben om ofwel te zoeken naar aanvullende informatie om deze eerste indruk te bevestigen, ofwel om nieuwe informatie te interpreteren in het licht van de eerst gevormde indruk.⁶⁵

Dit effect is bewezen door onderzoekers en psychologen, zoals bijvoorbeeld het baanbrekende werk van ASCH. Het is aangetoond dat het *primacy-effect* verschillende domeinen beïnvloedt, zoals interviews en onderhandelingen. Verder beïnvloedt dit effect het opsporingsonderzoek in strafzaken en rechterlijke beslissingen, wat zeer relevant is voor ons onderzoek.⁶⁶ Het strafproces kent enkele potentieel gevaarlijke volgorde-effecten.⁶⁷ De zitting begint met de tenlastelegging, waarin vermeld wordt wat het Openbaar Ministerie de verdachte verwijt. Het pleidooi wordt een tijd later pas ten voordele van de verdachte uiteengezet.⁶⁸ Met het *primacy-effect* in gedachte, spreekt het voor zich dat deze volgorde niet gunstig is voor de verdachte. De aard en de richting van het strafproces zelf is al een eerste factor die nadelig kan uitpakken voor de verdachte. De rechter moet zich beraadslagen over de prangende vraag of

⁶² E. RASSIN, *Waarom ik altijd gelijk heb: over tunnelvisie*, Schiedam, Scriptum, 2007, 118.

⁶³ A.E. ALLAHVERDYAN en A. GALSTYAN, "Opinion Dynamics with Confirmation Bias", *Plos One* 2014, <http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0099557> (laatst geconsulteerd op 11 april 2014).

⁶⁴ G. NAHARI en G. BEN-SHAKHAR, "Primacy Effect in Credibility Judgements: The Vulnerability of Verbal Cues to Biased Interpretations", *Applied Cognitive Psychology* 2013, 247-255.

⁶⁵ S.M. KASSIN, C.C. GOLDSTEIN en K. SAVITSKY, "Behavioral confirmation in the interrogation room: On the dangers of presuming guilt", *Law and Human Behavior* 2003, 187-203.

⁶⁶ S.E. ASCH, "Forming impressions of personality", *Journal of Abnormal and Social Psychology* 1946, 258-290; D.M. CABLE en T. GILOVICH, "Looked over or overlooked? Prescreening decisions and postinterview evaluations", *Journal of Applied Psychology* 1998, 501; J.H. KERSTHOLT en J.L. JACKSON, "Judicial decision making: Order of evidence presentation and availability of background information", *Applied Cognitive Psychology*, 1998 445-454.

⁶⁷ B. ENGLISH, T. MUSSWEILER en F. STRACK, "The last word in court—A hidden disadvantage for the defense", *Law and Human Behavior* 2005, 705-722.

⁶⁸ E. RASSIN, *Waarom ik altijd gelijk heb: over tunnelvisie*, Schiedam, Scriptum, 2007, 84.

uiteindelijk bewezen is dat het feit door de verdachte is begaan.⁶⁹ Ook al is dit een logische gang van zaken, toch is er sprake van een sturing van het gehele proces. De rechter wordt niet opgedragen om expliciet stil te staan bij de onschuld van de verdachte. Die onschuld zou slechts een gevolg zijn van de situatie waar de schuld niet bewezen kan worden.

E. Boomerang-effect

Het zogenaamde *boomerang-effect* komt naar voor als een extreme vorm van de *confirmation bias*. Het *boomerang-effect* verwijst naar de empirische waarneming dat wanneer men probeert iemand te overtuigen zijn mening te veranderen, dit het tegenovergestelde effect levert.⁷⁰ Dit effect kan bijzonder gevaarlijk zijn in de opsporing en tijdens de vonnisfase van strafzaken indien de meningen van verschillende rechercheurs of medewerkers van de politie of rechters fundamenteel van elkaar verschillen.

Experimentele studies geven aan dat het boemerang effect vaak gerelateerd is met het vormen van een opinie in een affectieve toestand.⁷¹ Er zijn in die toestand emotionele redenen voor het (niet) veranderen van de mening. Er wordt bijvoorbeeld een duidelijk bewijs van het boemerang effect waargenomen wanneer de overtuigingskracht beledigende taal bevat ten opzichte van het publiek.⁷² Een vergelijkbare situatie wordt gerealiseerd voor kiezers die besloten om een bepaalde kandidaat te steunen. Na het horen dat de kandidaat bekritiseerd werd, vertoonden de kiezers een boemerang reactie op deze kritiek en verhoogden ze hun steun naar de kandidaat toe.⁷³

⁶⁹ Art. 350 Sv.

⁷⁰ A.E. ALLAHVERDYAN en A. GALSTYAN, "Opinion Dynamics with Confirmation Bias", *Plos One* 2014, <http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0099557> (laatst geconsulteerd op 11 april 2014).

⁷¹ R.P. ABELSON, "Beliefs are like possessions", *Journal for the Theory of Social Behaviour* 1986, 223–250.

⁷² R.P. ABELSON, "Beliefs are like possessions", *Journal for the Theory of Social Behaviour* 1986, 223–250.

⁷³ B. NYHAN en J. REIFLER, "When corrections fail: The persistence of political misperceptions", *Political Behavior* 2010, 303–330.

F. Belief perseverance

Een volgende denkeigenaardigheid van de mens die tunnelvisie kan veroorzaken, is “*belief perseverance*”.⁷⁴ Mensen houden graag vast aan wat ze initieel geloven.⁷⁵ Zelfs als later dat geloof ongegrond blijkt te zijn, zijn ze niet steeds geneigd dat geloof te herzien.⁷⁶ *Belief perseverance* betreft de neiging van mensen om aan een eenmaal gevormde opinie vast te houden, zelfs als bepaalde informatie hen bereikt die de grond tot die opinie volledig wegslaat.⁷⁷ *Belief perseverance* en *confirmation bias* zijn nauw verwant maar niet gelijk aan elkaar.

Dit fenomeen kan verduidelijkt worden aan de hand van een bekend psychologisch experiment.⁷⁸ Een groep proefpersonen werd verteld dat zij gingen deelnemen aan een onderzoek in verband met het onderscheiden van authentieke zelfmoordbriefjes en niet authentieke exemplaren. Met dat doel werd aan ieder van de deelnemers een aantal van deze briefjes ter beoordeling voorgelegd. Na elke beoordeling kregen de proefpersonen te horen of ze correct hadden geantwoord of niet. De helft van de proefpersonen werd – aan de hand van een voorop vastgesteld schema – verteld dat zij het beter dan gemiddeld deden. De onderzoekers vertelden aan de andere helft dat zij het slechter dan gemiddeld hadden gedaan. Hierna werd aan alle proefpersonen gezegd dat het om een voorsmaakje ging en dat de resultaten die ze ontvangen hadden hen volgens een voorop vastgesteld schema waren gegeven. Hun werkelijke prestaties waren dus nog onbekend. Vervolgens ging de echte proef starten en moest elke proefpersoon aangeven hoe ze verwachtten de echte proef te zullen doorstaan. Het resultaat was dat zij die tijdens de voorproef positieve feedback over hun prestaties hadden gekregen, hun verwachte prestaties bij de echte proef beduidend hoger inschatten dan zij die bij de voorproef negatieve feedback hadden gekregen. Dit

⁷⁴ Ook *belief persistence* genoemd.

⁷⁵ R.E. NISBETT en L. ROSS, *Human interference: Strategies and shortcomings of social judgment*, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1980.

⁷⁶ H.M. JOHNSON en C.M. SEIFERT, “Sources of the continued influence effect: when misinformation in memory affect later interferences”, *Journal of Experimental Psychology: learning, memory and cognition* 1994, 1420-1436.

⁷⁷ C.L. GUENTHER en M.D. ALICKE, “Self enhancement and belief perseverance”, *Journal of Experimental and Social Psychology* 2008, 706-712; D.J. KOEHLER, “Explanation, imagination, and confidence in judgement”, *Psychological Bulletin* 1991, 499-519.

⁷⁸ L. ROSS, M.R. LEPPERT en M. HUBBARD, “Perseverance in self perception and social perception: Biased attributional processes in the debriefing paradigm”, *Journal of Personality and Social Psychology* 1975, 880-892; H.F.M. CROMBAG, “Over tunnelvisie”, *TREMA* 2006, 273-279.

terwijl beide groepen inmiddels al wisten dat de eerder gegeven feedback niet op echte resultaten steunde.⁷⁹

Het komt er op neer dat als mensen eenmaal iets geloven, ze ertoe neigen dat te blijven geloven, zelfs al weten zij dat dat geloof nergens op berust. Dat is *belief perseverance*.⁸⁰ Als zij dan vervolgens de kans krijgen om bijkomende informatie voor de grondslag van dat geloof te verzamelen, gaan zij bij voorkeur op zoek naar informatie die dat geloof bevestigt in plaats van hun geloof in twijfel te trekken, en gaan ze eerder verkregen informatie zo interpreteren dat die in overeenstemming is met de overtuiging. Dat is dan *confirmation bias*.⁸¹ De combinatie van deze elkaar versterkende denkeigenaardigheden kan ook zeer gevaarlijk zijn voor rechters die ter zitting verschijnen met voorkennis van het dossier.⁸² Ze hebben het dossier gelezen en het wordt moeilijk om er van af te wijken. Uit een Duits onderzoek blijkt dat deze rechters vaker veroordelen dan rechters die zonder enige kennis aan een strafzitting beginnen.⁸³

G. Vermijden van cognitieve dissonantie

FESTINGER heeft voor het eerst in 1957 de denkfout “cognitieve dissonantie” beschreven.⁸⁴ De centrale basis van deze theorie is dat mensen er niet van houden met gedachten te zitten die zich onderling tegenspreken, of onderling dissonant zijn.⁸⁵ Dit veroorzaakt namelijk onrust en spanning in ons denken, die wij zullen verminderen door onze gedachten zo om te vormen dat de dissonantie afneemt of geheel verdwijnt. FESTINGER heeft via een onderzoek aangetoond hoe de cognitieve dissonantie precies werkt. Sekteleden waren ervan overtuigd dat een ruimteschip hen zou ophalen om van de vernietigende kracht van de zondvloed van 20 december 1956 gered te worden. 20

⁷⁹ L. ROSS, M.R. LEPPERT en M. HUBBARD, “Perseverance in self perception and social perception: Biased attributional processes in the debriefing paradigm”, *Journal of Personality and Social Psychology* 1975, 880-892; H.F.M. CROMBAG, “Over tunnelvisie”, *TREMA* 2006, 273-279.

⁸⁰ H.F.M. CROMBAG, “Over tunnelvisie”, *TREMA* 2006, 273-279.

⁸¹ H.F.M. CROMBAG, “Over tunnelvisie”, *TREMA* 2006, 273-279.

⁸² H.M. JOHNSON en C.M. SEIFERT, “Sources of the continued influence effect: when misinformation in memory affect later interferences”, *Journal of Experimental Psychology: learning, memory and cognition* 1994, 1420-1436.

⁸³ Rechters met voorkennis van het dossier hadden allemaal veroordeeld, terwijl rechters zonder voorkennis slechts de helft: B. SCHÜNEMANN en W. BANDILLA, “Perseverance in courtroom decisions” in H. WEGENER, F. LÖSEL en J. HAISCH (eds.), *Criminal behaviour and the justice system: Psychological Perspectives*, New York, Springer, 1989, 181.

⁸⁴ L. FESTINGER, *A theory of Cognitive Dissonance*, Evanston Row, Peterson, 1957.

⁸⁵ L. FESTINGER, *A theory of Cognitive Dissonance*, Evanston Row, Peterson, 1957.

december 1956 bracht geen zondvloed en geen ruimteschip met zich mee, maar wel een sterker geloof van de sekteleiden in hun eigen theorieën. Zij verklaarden het uitblijven van deze zondvloed op hun eigen manier. Door de hele nacht te waken zou de groep zoveel licht hebben verspreid dat God had besloten om de wereld te ontzien van dit onheil. Tegen alle redelijkheid in bleven de sekteleiden hun onzinnige geloof verderzetten, zelfs op het moment zij met hun neus op de feiten werden gedrukt.⁸⁶

Sommige auteurs beweren dat *confirmation bias* en cognitieve dissonantie hetzelfde betekenen.⁸⁷ CROMBAG weerlegt deze stelling en geeft op een duidelijke manier het verschil aan tussen beide denkfouten. Naarmate de recherche langer hun aandacht en tijd in een welbepaalde verdachte hebben gestoken, wordt het voor hen moeilijker om onder ogen te zien dat al die aandacht en tijd voor niets zou zijn geweest. De gedane investering afschrijven en opnieuw op zoek gaan naar een nieuwe verdachte veroorzaakt grote dissonantie en spanningen.⁸⁸ Men zal deze nieuwe hypothese negeren en trachten er een uitleg voor te vinden om zo de onrust in het denken te onderdrukken.⁸⁹ *Confirmation bias* en *belief perseverance* zijn op die manier denkwijzen die men toepast om cognitieve dissonantie zoveel mogelijk te vermijden.⁹⁰

H. Druk tot conformeren

Mensen hebben automatisch en onbewust de neiging hun mening of oordeel te conformeren aan het oordeel van de meerderheid. Een experiment van ASCH toont dit aan.⁹¹ Groepjes proefpersonen moesten een zeer eenvoudige taak uitvoeren. Er werden op een scherm vier lijnen afgebeeld en de deelnemers moesten beslissen welke lijnen op het scherm even lang waren. De groepen bestonden uit slechts één

⁸⁶ L. FESTINGER, H.W. RIECKEN en S. SCHACHTER, *When prophecy fails*, Minneapolis, University of Minnesota Press, <http://psycnet.apa.org/books/10030>. (laatst geconsulteerd op 9 april 2015).

⁸⁷ E. JONAS, S. SCHULZ-HARDT, D. FREY en N. THELEN, "Confirmation bias in sequential search after preliminary decisions: An expansion of dissonance theoretical research on selective exposure to information", *Journal of Personality and Social Psychology* 2001, 557-571.

⁸⁸ H.F.M. CROMBAG, "Over tunnelvisie", *TREMA* 2006, 273-279.

⁸⁹ H.F.M. CROMBAG, "Over tunnelvisie" in P.J. VAN KOPPEN, H. MERCKELBACH, M. JELICIC en J. W. DE KEIJSER, *Reizen met mijn rechter. Psychologie van het recht*, Kluwer, Deventer, 2010, 393.

⁹⁰ H.F.M. CROMBAG, "Over tunnelvisie" in P.J. VAN KOPPEN, H. MERCKELBACH, M. JELICIC en J. W. DE KEIJSER, *Reizen met mijn rechter. Psychologie van het recht*, Kluwer, Deventer, 2010, 388.

⁹¹ S.E. ASCH, "Effects of group pressure upon the modification and distortion of judgement" in D. CARTWRIGHT en A. ZANDER, *Group Dynamics*, Londen, Tavistock Publications, 1953, 189-200; H. JEON, "The Environmental Factor within Solomon Asch Line Test", *International Journal of Social Science and Humanity* 2014, 264-268.

echte proefpersoon, de andere deelnemers waren medewerkers van de proefleider. De echte proefpersoon moest zijn antwoord als laatste geven. De medewerkers in de groepjes slaagden er in om de proefpersoon te laten aansluiten bij hun (foute) antwoord. Verder bleek zelfs dat de meerderheid niet overweldigend hoefde te zijn om de proefpersoon te laten volgen. Indien aan de proefpersoon gevraagd werd om het antwoord op een briefje te schrijven, bleken de proefpersonen gemakkelijker bij hun eigen standpunt te blijven. Het hangt desalniettemin af van de groep hoe groot de druk tot conformeren is. Wanneer er een groot groepsbesef is zullen mensen makkelijker conformeren dan wanneer het tegengestelde geldt. Ook blijkt dat mensen met minder zelfvertrouwen eerder zullen conformeren aan de groep dan mensen met veel zelfvertrouwen.⁹²

Op deze manier demonstreerde ASCH hoezeer mensen geneigd zijn zich in hun oordeel aan een meerderheid te conformeren. Dit gebeurde allemaal zonder overleg tussen de deelnemers. In geval van overleg richt alle aandacht zich op de dissident en kan de meerderheid met kracht van argumenten of met een beroep op saamenhorigheid druk uitoefenen op de minderheid. Deze druk tot conformeren kan zich evenwel ook voordoen in rechteerteams bij het opsporen van daders.⁹³ Ook voor wat betreft besluiten in de raatkamer heeft dit experiment een belangrijke betekenis. Rechters komen tot een oordeel door met elkaar te overleggen en elkaar te overtuigen

Er moet echter rekening worden gehouden met het feit dat men zich niet steeds zal conformeren. In het onderzoek naar de Enschedese vuurwerkramp kwamen twee dissidente rechteers eerst in grote moeilijkheden om hun op punten afwijkende meningen en moesten zij ten slotte zelfs ontslag uit de dienst nemen.⁹⁴ Op dit punt bleek het zelf ‘gevaarlijk’ om een mening te hebben die afweek van de groep. De druk tot conformeren zal uiteraard nog groter zijn als er een ontslag van afhangt.

⁹² S.A. TRAUTMANN-LENGSFELD en C.S. HERRMANN, “Virtually simulated social pressure influences early visual processing more in low compared to high autonomous participants”, *Psychophysiology* 2014, 124-135.

⁹³ P. KUNDU en D.D. CUMMINS, “Morality and conformity: the Asch paradigm applied to moral decisions” in ROCK (ed.), *Social Influence*, Abingdon, Routledge, Taylor and Francis Group, 2013, 268-279.

⁹⁴ M. DE MAARÉ en P.J. VAN KOPPEN, *Dissidente Rechercheurs in Enschede: Tegenspraak in de Opsporing*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2006.

§II. Gevolgen

Deze denkfouten kunnen allen tunnelvisie met zich meebrengen, waardoor de politie zich kan afwenden van wat er effectief aan de hand is. Wanneer tunnelvisie haar intrede heeft gemaakt is er meestal geen weg terug. Rechercheurs of rechters gaan twijfelachtig bewijsmateriaal buigen naar de kant van de verdachte en afwijkend bewijsmateriaal negeren of buiten beoordeling laten. Een sterk alibi kan dan misschien ontlastend werken, maar een zwak alibi kan zelfs een omgekeerd effect hebben, omdat de rechter het zwak alibi kan zien als een bewijs voor schuld.⁹⁵ Dit gaat in tegen het rechtvaardigheidsgevoel. De nood om een dader aan te duiden en te veroordelen komt dan onbewust boven de waarheidsvinding te staan.

Rechtvaardigheid en rechtszekerheid zijn in onze moderne maatschappij belangrijke bouwstenen. De gedachte van een verkrachting, moord of ander gruwelijk misdrijf onbestraft of onopgelost te laten is uitermate ondenkbaar. Het feit dat misdaad niet onbestraft blijft of onverschillig aan de kant geschoven wordt is uiteraard een positief gegeven en geeft mensen een gevoel van veiligheid. Deze mentaliteit heeft echter haar schaduwzijde. Net omwille van dit rechtvaardigheidsgevoel wordt teveel gefocust op het vinden van de dader, waardoor waarheidsvinding in een ondergeschikt verband komt te staan. Rechercheurs zullen zich meer en meer focussen op het vinden van “een” dader dan op het vinden van “dé” dader.

Nadat de recherche haar taak heeft uitgevoerd staat de rechter voor een belangrijke taak. Hij moet concluderen of de verdachte nu echt de dader is.⁹⁶ Ter voorbereiding van de behandeling ter zitting heeft hij het dossier gelezen en vormt hij zich onvermijdelijk een idee over de verdachte. Er zijn geen regels van hoe de rechter tot zijn eigen waarheidsvinding moet komen bij gebrek aan sluitend bewijs. Hij kan, net zoals de recherche in de opsporingsfase, kwetsbaar worden voor tunnelvisie waardoor een verdachte onterecht en onherroepelijk veroordeeld kan worden voor een misdrijf dat hij niet heeft begaan, terwijl de echte dader nog op vrije voeten is.⁹⁷ We mogen

⁹⁵ E. RASSIN, “Rechtspsychologie: de waarheid over seksueel misbruik”, *Tijdschrift voor Criminologie* 2012, 172-178.

⁹⁶ Art. 350 Sv.

⁹⁷ I. HERNANDEZ en J.L. PRESTON, “Disfluency disrupts the confirmation bias”, *Journal of Experimental Social Psychology* 2013, 178-182.

concluderen dat de combinatie van voornoemde psychologische mechanismen die leiden tot tunnelvisie een valkuil creëren die een grondslag kunnen vormen voor een mogelijke rechterlijke dwaling.

§III. Schiedammer Parkmoord

In Nederland heeft deze combinatie van denkfouten reeds mogen resulteren in een rechterlijke dwaling. De Schiedammer Parkmoord was in Nederland de eerste rechterlijke dwaling waarbij het Openbaar Ministerie in een rapport na het proces openlijk toegaf dat het fouten had gemaakt en dat iemand ten onrechte als dader was veroordeeld.⁹⁸

A. Feiten

Op donderdag 22 juni 2000, iets na 18.00 uur, loopt een jongetje, naakt en met een schoen om zijn nek gebonden, uit de bosjes in het Beatrixpark in Schiedam. Het elfjarig jongetje, Maikel, loopt in de richting van een nabijgelegen brug en roept om hulp naar iemand, die toevallig op die brug staat. Deze spreekt een man aan die toevallig voorbij fietst, Kees Borsboom. Hij is op weg van zijn werk naar het huis van zijn moeder, een fietsrit die hij vaker maakt en die hem door het Beatrixpark voert. Kees belt om 18.08 uur naar de politiediensten. De centrale verbindt Kees door met de meldkamer in Rotterdam. Hij zegt dat een jongetje onder het bloed zit en het een schoen rond zijn nek heeft. Hij zegt ook dat er nog iemand dood in de bosjes ligt.

De politie is rond 18.15 uur ter plekke. In de bosjes vonden ze inderdaad een tweede persoon. Later blijkt dat het een tienjarig meisje is, Nienke. Kort na 18.15 uur bleek dat Nienke overleden was.

Maikel vertelde de volgende dagen aan de politie wat er was gebeurd in het park. Nienke en Maikel hadden die middag na schooltijd in het Beatrixpark gespeeld. Toen Maikel en Nienke rond 17.15 uur op weg waren naar de woning van Nienke – zij moesten daar om 17.30 uur eten – werden zij vlakbij waar hun fietsen stonden vastgegrepen door een man die hen meetrok in de bosjes. Daar moesten Nienke en

⁹⁸ T. DERKSEN, *Het OM in de fout*, Diemen, Veen Magazines, 2009, 17; P.J. VAN KOPPEN, *De Schiedammer Parkmoord: een rechtspsychologische reconstructie*, Nijmegen, Ars Aequi Libri, 2003, 151.

Maikel zich uitkleden. Dat uitkleden duurde redelijk lang, onder andere doordat Maikel een soort legerschoen aan had met erg lange veters. De dader had aan de schoenen van Maikel en de laarzen van Nienke getrokken om ze uit te krijgen. Tijdens het uitkleden liep op korte afstand iemand met een zwart-witte hond voorbij. Toen deze persoon voorbij was gelopen duwde de dader Nienke en Maikel verder de bosjes in. Nienke en Maikel moesten seksuele handelingen bij elkaar verrichten. Daarna probeerde de man Maikel met zijn handen te wurgen en stak hij Maikel met een mes. Maikel hield zich daarna voor dood. Hij zag niet wat er met Nienke gebeurde, maar hij kon duidelijk horen dat ze zich verzette. Na enige tijd wurgde de dader Nienke met de veter van één van Maikel's schoenen. Vervolgens bond hij de veter van de andere schoen om de nek van Maikel, die zich ook toen voor dood hield. Daarop verliet de dader de bosjes. Maikel schat dat de tijd dat hij zich voor dood hield misschien wel 20 of 30 minuten duurde, waarna hij de bosjes is uitgelopen.

Maikel beschreef de dader als een jonge, blanke man met erg veel puisten en een erg wit gelaat. Maikel beschreef ook de kleding die de dader droeg.⁹⁹

B. Onderzoek

In dat onderzoek is op 5 september 2000 een man aangehouden: Kees Borsboom. Hij was de persoon die naar de politiediensten had gebeld. Aanvankelijk was hij getuige, maar vanaf juli 2000 begon het opsporingsteam hem als verdachte te beschouwen. Op 9 en 10 september 2000 heeft Kees Borsboom verklaringen afgelegd waarin hij zei dat hij de feiten in het Beatrixpark had gepleegd, waarna de recherche in tunnelvisie is getreden. Ze waren ervan overtuigd dat Kees de dader van deze gruwelijke daden was en zouden het bewijzen ook. Men stond niet open voor het feit dat iemand zo'n gruwelijke daad ten onrechte zou kunnen bekennen.¹⁰⁰ Nochtans komen valse bekentenissen relatief veel voor, ook in zaken waar het gaat om ernstige

⁹⁹ De feiten van de Schiedammer parkmoord werden uitvoerig omschreven door F. POSTHUMUS, *Evaluatieonderzoek in de Schiedammer Parkmoord*, <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2005/09/13/evaluatieonderzoek-in-de-schiedammer-parkmoord-rapport-posthumus.html> (laatste consultatie op 28 april 2015).

¹⁰⁰ D. LEESTMANS, "Onderzoek van het onderzoek op Nederlandse wijze", *De Juristenkrant* 24 maart 2010, 8-9; R. HORSELENBERG, H. MERCKELBACH, T. SMEETS, D. FRANSSENS, G.J. PETERS en G. ZELES, "False confessions in the lab: Do plausibility and consequences matter?" *Psychology, Crime & Law* 2006, 61-75.

misdrijven.¹⁰¹ Onderzoeken wijzen uit dat onder de ‘juiste’ omstandigheden mensen makkelijk iets bekennen wat zij niet hebben gedaan, ook wanneer zij niet lijden aan een stoornis.¹⁰² Kees B. heeft in een interview gezegd dat de druk tijdens de verhoren door de politie op bepaalde momenten voor hem te groot werd en dat sommige verhoorders hem gebaren toonden met aanwijzingen voor antwoorden. Deze verhoorders beweerden begrepen te hebben dat de verhoren Kees B. onder druk zetten, maar zij vonden de druk niet ontoelaatbaar.

Volgens Y. BURUMA in de Juristenkrant kan de tunnelvisie en de daaruit volgende rechterlijke dwaling in deze zaak onder andere verklaard worden door de menselijke scoringsdrift. Het ging namelijk over de moord op een meisje van tien. Geen agent in het land wou een moordzaak van dit kaliber onopgelost zien. De tunnelvisie is op deze manier te verklaren door de menselijke drift om de dader te vinden en te bestraffen. Kees heeft na 11 september 2000 steeds ontkend dat hij iets te maken had met de feiten.

De rechtbank in Rotterdam en later het Gerechtshof in Den Haag hebben Kees schuldig bevonden aan de feiten die op 22 juni 2000 in het Beatrixpark waren gepleegd en hem voor die feiten veroordeeld.¹⁰³ De bekentenissen die hij bij de politie had afgelegd, hebben zwaar in zijn nadeel gewerkt. Het cassatieberoep van Kees is op 15 april 2003 afgewezen. Een herzieningsverzoek is eveneens verworpen.

In augustus 2004 heeft een andere man, Wik H., een verklaring afgelegd over zijn betrokkenheid bij de feiten in het Beatrixpark. Het onderzoek dat vervolgens door politie en justitie is ingesteld heeft geresulteerd in bewijsmateriaal dat belastend is voor deze persoon, waardoor Kees de schorsing van zijn straf kon bekomen.¹⁰⁴

Het is inmiddels zeker dat Kees Borsboom ten onrechte veroordeeld is voor de feiten

¹⁰¹ M.B. RUSSANO, C.A. MEISSNER, F.M. NARCHET en S.M. KASSIN, “Investigating true and false confessions within a novel experimental paradigm”, *Psychological Science* 2005, 481-486;

¹⁰² S.M. KASSIN, “On the psychology of confessions: Does innocence put innocents at risk?”, *The American Psychologist* 2005, 215-228; T.K. SHACKELFORD, “Evolutionary Psychology and False Confessions”, *The American Psychologist* 2005, 215-228.

¹⁰³ Rechtbank Rotterdam 29 mei 2001 <http://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBROT:2001:AB1823>; Gerechtshof s’Gravenhage 8 maart 2002; <http://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:GHSGR:2002:AE0013>.

¹⁰⁴ P.J. VAN KOPPEN, “De fluwelen handschoen van Posthumus. Over hetgeen ontbreekt in het rapport over de Schiedammer Parkmoord”, *TREMA* 2006, 57-66.

die gepleegd zijn op 22 juni 2000 in het Beatrixpark. Deze rechterlijke dwaling heeft geleid tot vragen en bezorgdheid over het functioneren van de politie en Justitie. VAN KOPPEN komt de uitzonderlijke verdienste toe dat hij als eerste zijn gerede twijfel over de veroordeling van Kees Borsboom op schrift heeft gesteld.¹⁰⁵ De Schiedammer Parkmoord heeft, overigens niet voor het eerst, belangrijke risico's in de rechtsgang aangetoond.¹⁰⁶

C. Belang

Deze omstreden zaak is het voorbeeld bij uitstek van een rechterlijke dwaling die te wijten is aan tunnelvisie. Kees had het ideale profiel van een mogelijke dader: hij was reeds veroordeeld voor strafbare zedenfeiten, was aanwezig op de plaats delict en legde bekentenissen af waarin hij te kennen gaf de feiten gepleegd te hebben. Tijdens de onderzoeksfase hield men geen rekening met de mogelijkheid dat de bekentenis eventueel vals kon zijn en onsamenhangigheden in zijn verklaringen werden niet verder onderzocht. Verder werd het feit dat er geen sporen van Kees waren gevonden op de slachtoffers terzijde geschoven door te stellen dat er in het begin van het onderzoek reeds fouten gemaakt werden ten aanzien van het verzamelen van technische sporen en DNA. Dit laatste is een passend voorbeeld van *belief perseverance* en het *primacy-effect*; men tracht dermate vast te houden aan dat eerste gevormde idee dat men het bewijs gaat interpreteren conform dat eerste idee en andere bewijsmiddelen gaat wegredeneren of negeren. Aan de hand van dat dwingende eerste idee en het conform dat eerste idee geïnterpreteerde bewijs wist het Openbaar Ministerie tijdens het proces een plausibel verhaal voor te dragen. De combinatie van dit aannemelijk verhaal met de psychologische mechanismen die resulteerden in een tunnelvisie, mochten ervoor zorgen dat Kees Borsboom onschuldig veroordeeld werd.

Advocaat-generaal F. POSTHUMUS heeft een evaluatieonderzoek naar de concrete oorzaken van deze rechterlijke dwaling gevoerd. De voornaamste oorzaken waren tunnelvisie en gebrek aan een kritische blik.

¹⁰⁵ A.P.A. BROEDERS, “De blote vuisten van van Koppen”, *TREMA* 2006, 69-70.

¹⁰⁶ T. RINNE en E. HEIJDELBERG, “De Schiedammer Parkmoord is een les met gebruiksaanwijzing”, *TREMA* 2006, 71.

Bij alle commotie die de Schiedammer Parkmoord veroorzaakt heeft, wordt bijna vergeten welke gevolgen tunnelvisie en rechterlijke dwaling kunnen hebben. Niet alleen hebben de veroordeelden jaren onschuldig in de gevangenis gezeten, maar ook heeft de werkelijke dader ondertussen nieuwe slachtoffers kunnen maken. Daarbovenop hebben de families van de slachtoffers opnieuw de hele strafzaak moeten doormaken. Geen enkel rechtssysteem, hoe goed en transparant ook, kan rechterlijke dwalingen volledig voorkomen, maar het uiterste moet gedaan worden om in dergelijke ernstige zaken herhaling van zulke veroordeling te voorkomen.¹⁰⁷

§IV. Tunnelvisie in het strafrechtelijk opsporingsonderzoek met betrekking tot seksueel misbruik

De *casestudy* die ik zal maken in het laatste deel van mijn masterscriptie handelt over een zaak rond seksueel misbruik. Seksueel misbruik heeft over het algemeen andere kenmerken dan een ander willekeurig strafrechtelijk misdrijf.¹⁰⁸ Typisch voor seksueel misbruik is dat deze misdrijven over het algemeen plaatsvinden op zo een manier dat bewijsschaarste kan ontstaan. In vele gevallen zal de verklaring of herkenning van het slachtoffer tegenover de ontkennende verdachte komen te staan. Seksueel misbruik wordt in onze maatschappij aanzien als een zeer ernstig misdrijf, voornamelijk als het gaat om minderjarigen.¹⁰⁹ De mens, en dus automatisch ook de politie en rechters, worden overgevoelig als het gaat om seksueel misbruik en zijn gehaast om de dader te vinden en te veroordelen, met als gevolg dat de drang om de dader op te pakken zo sterk wordt dat men de kwaliteit van het bewijs veel minder serieus neemt.¹¹⁰ In geval van misbruik, en vooral in geval van kindermisbruik, moet extra aandacht besteed worden aan die kwaliteit. Omwille van de aard van het misdrijf is er dikwijls een tekort aan sluitend bewijs, met daarbovenop de weerwil van de slachtoffers om over het misbruik te praten. Door het getraumatiseerde slachtoffer

¹⁰⁷ P.J. VAN KOPPEN, "Lering uit de Schiedammer Parkmoord", *TREMA* 2006, 111-113.

¹⁰⁸ M. HILDEBRAND, C. DE RUITER en V. DE VOGEL, "Psychopathy and sexual deviance in treated rapists: Association with sexual and nonsexual recidivism", *Sexual Abuse: a Journal of Research and Treatment* 2003, 1-24.

¹⁰⁹ J. PROULX, E. BEAUREGARD, M. CUSSON en A. NICOLE (eds.), *Sexual Murderers. A Comparative Analysis and New Perspectives*, Montréal, Les presses de l'Université de Montréal, 2007, 2.

¹¹⁰ T.M. HORNER, M.J. GRUYER en N.M. KALTER, "The basis of child sexual abuse experts: Believing is seeing", *Bulletin of the American Academy of Psychiatry and the Law* 1993, 281-291.

met verhoortechnieken te overrompelen verhoogt het risico op valse beschuldigingen, wat een van de hoofdoorzaken is waarom de recherche in tunnelvisie kan treden.¹¹¹

De aanpak van zedenzaken door de politie was traditioneel opsporingsgericht, evenals alle andere opsporingszaken. Met de slachtoffers werd niet echt rekening gehouden.¹¹² Op de manier waarop de politie omging met slachtoffers werd in toenemende mate kritiek geuit.¹¹³ De eerste opvang van de soms hevig geëmotioneerde slachtoffers verliep gebrekkig omdat meer belang besteed werd aan het bewijsrechtelijk rondkrijgen van de zaak.¹¹⁴ Het slachtoffer werd vroeger slechts op het laatste moment op de hoogte gebracht van de stand van zaken en mogelijke daders, om dan soms gefrustreerd vast te stellen dat de onderzoeksrechter allerlei kansen had laten liggen. Dit ligt vandaag anders. Sinds de zaak ‘Dutroux’ is Justitie toegankelijker geworden. Zo kan het slachtoffer zelf onderzoeksdaden suggereren omdat hij of zij soms meer kan weten over de dader of eventueel bewijsmateriaal.¹¹⁵ Het slachtoffer heeft de laatste jaren met andere woorden een stem gekregen, en dit is uiteraard een zeer goede zaak.¹¹⁶ Maar deze gunstige evolutie heeft ook haar negatieve kant. Het gevaar bestaat dat men te veel aandacht besteed aan verklaringen van slachtoffers en op die manier soms te veel te focust op één dader. Doordat deze mensen vaak getraumatiseerd zijn, moeten hun verklaringen steeds goed onderzocht worden en mag men ze niet zomaar blindelings gaan volgen.

¹¹¹ E. RASSIN en P.J. VAN KOPPEN, “Het kind als slachtoffer van een zedendelict: bewijsperikelen” in P.J. VAN KOPPEN, H. MERCKELBACH, M. JELICIC en J. W. DE KEIJSER (eds.), *Reizen met mijn rechter. Psychologie van het recht*, Kluwer, Deventer, 2010, 603.

¹¹² A.C.S. VISSER, “Veranderend denken over wettoepassing bij seksuele delicten” in J. FRENKEN en J. DOOMEN (eds.), *Strafbare seksualiteit*, Deventer, Van Loghum Slaterus, 1984, 104.

¹¹³ C.J. LOEF, *Aanranding en verkrachting, een analyse van 902 Amsterdamse zedendelicten*, gemeente Amsterdam 1985, 31.

¹¹⁴ K. BANGMA, “Over de bejegening van slachtoffers van sexueel misbruik”, *Ars Aequi* 1989, 644-652.

¹¹⁵ J. VAN DELM, “De weg naar luisterbereide gerechtelijke instanties is voor slachtoffers vaak moeilijk”, *De Juristenkrant* 13 oktober 2010, 8-9.

¹¹⁶ D. MERCKX, “Verkrachting: het misdrijf” in A. VANDEPLAS, P. ARNOU en S. VAN OVERBEKE (eds.), *Strafrecht en strafvordering. Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Antwerpen, Kluwer, 2003, 1-60.

HOOFDSTUK III. VERMIJDEN VAN TUNNELVISIE

Het voorkomen van tunnelvisie is zowel in theorie als in de praktijk geen sinecure. De laatste jaren zijn zowel het publiek als de juridische stelsels zich meer bewust geworden van de mogelijkheid tot onterechte veroordelingen.¹¹⁷ Ondertussen zijn er reeds tal van initiatieven genomen om tunnelvisie te bestrijden.¹¹⁸ In dit hoofdstuk zal een onderverdeling worden gemaakt van hulpmiddelen die kunnen bijdragen tot het vermijden van tunnelvisie.

§I. Alternatieve hypothesen: falsifiëren en verifiëren

A. Falsifiëren en verifiëren

Wanneer een rechercheur bewijs vindt voor zijn veronderstelling groeit zijn zelfvertrouwen, waardoor de onderzoeker stopt met zoeken naar bijkomende verstevigende informatie. De hypothese is in zijn ogen nu verder onderbouwd. Falsifiëren is op zoek gaan naar informatie die een stelling tegenspreekt.¹¹⁹ Andere gegevens leveren andere onderzoeksvragen op en daarmee mogelijk andere relevante feiten. Verifiëren is materiaal vinden dat de stelling ondersteunt. Het complementaire proces van verificatie is falsificatie.¹²⁰ De falsificatie zal gebeuren aan de hand van verificatie van alternatieve scenario's. Indien verscheidene serieuze pogingen tot falsificatie van een scenario mislukken, zal de waarschijnlijkheid en geloofwaardigheid van het niet-gefalsificeerde scenario toenemen. Vanaf het moment dat de falsificatie slaagt, zal de waarschijnlijkheid van het scenario aanzienlijk

¹¹⁷ S.R. GROSS en P. ELLSWORTH, "Second Thoughts: America's Views on the Death Penalty and the Turn of the Century" in S.P. GARVEY (ed.), *Beyond Repair? America's Death Penalty*, Durham, Duke University Press, 2003, 312; S. BANDES, "Loyalty to Ones Convictions: The Prosecutor and Tunnel Vision", *Howard Law Journal* 2006, 475-495.

¹¹⁸ S.M. KASSIN, I.E. DROR en J. KUKUCKA, "The forensic confirmation bias: Problems, perspectives and proposed solutions", *Journal of Applied Research in Memory and Cognition* 2013, 42.

¹¹⁹ W.A. WAGENAAR, H. CROMBAG en H. ISRAËLS, "Ook rechters maken menselijke fouten" in P.J. VAN KOPPEN, H. MERCKELBACH M. JELICIC en J. DE KEIJSER, *Reizen met mijn rechter. Psychologie van het recht*, Deventer, Kluwer, 2010, 882.

¹²⁰ W.A. WAGENAAR, H. CROMBAG en H. ISRAËLS, "Ook rechters maken menselijke fouten" in P.J. VAN KOPPEN, H. MERCKELBACH M. JELICIC en J. DE KEIJSER, *Reizen met mijn rechter. Psychologie van het recht*, Deventer, Kluwer, 2010, 882.

afnemen.¹²¹ Om dit te verwezenlijken moet men alle mogelijk relevante informatie zoeken en vergelijken.

Bij het aanvangen van een strafrechtelijk opsporingsonderzoek zijn er steeds enkele gegevens bekend. Aan de hand van deze bekende gegevens dient men verschillende redelijke scenario's op te stellen. Een scenario is een verhaal van samenhangende mededelingen waarin een gebeurtenis beschreven wordt.¹²² Men gaat uit van een overheersende hypothese, waarna geprobeerd moet worden nog een aantal alternatieve scenario's op te stellen. In deze alternatieve scenario's worden onzekere elementen gefalsificeerd en dient men uit te gaan van andere gegevens en inzichten die evenwel geloofwaardig en redelijk dienen te zijn en overeen te komen met het bewijs dat al verzameld is.¹²³

Hoe scenario's men kan bedenken, hoe ruimer en allesomvattender het opsporingsonderzoek zal zijn. Indien men veel scenario's bedenkt, is de kans groter dat het juiste scenario ertussen zit.¹²⁴ Aan de andere kant is de kans op een nutteloos onderzoek groter. Indien men slechts enkele scenario's bedenkt, zal de kans groter zijn dat het juiste scenario er niet bijzit en dat het onderzoek bijgevolg voor niets is geweest. Tijdens de onderzoeksfase dient men alle 'redelijke alternatieve scenario's' te onderzoeken en er zo veel als mogelijk uit te sluiten aan de hand van de bewijselementen die men ter beschikking heeft.¹²⁵

¹²¹ P.J. VAN KOPPEN en W.A. WAGENAAR, "Herkennen van gezichten" in P.J. VAN KOPPEN, H. MERCKELBACH M. JELICIC en J. DE KEIJSER, *Reizen met mijn rechter. Psychologie van het recht*, Deventer, Kluwer, 2010, 274.

¹²² P.J. VAN KOPPEN, *Overtuigend bewijs. Indammen van rechterlijke dwalingen*, Amsterdam, Nieuw Amsterdam Uitgevers, 2011, 38.

¹²³ H. ISRAËLS, *Moord in Wamel: bewijs van liegende getuigen*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2006, 186.

¹²⁴ C. DE POOT, R. BOCKHORST, P.J. VAN KOPPEN en E. MULLER, *Rechercheportret: Over dilemma's in de opsporing*, Alphen aan den Rijn, Kluwer, 2004, 370.

¹²⁵ H. CROMBAG, "Over tunnelvisie", in P. J. VAN KOPPEN, H. MERCKELBACH, M. JELICIC en J. DE KEIJSER, *Reizen met mijn rechter. Psychologie van het recht*, Deventer, Kluwer, 2010, 398; P.J. VAN KOPPEN, *Overtuigend bewijs: indammen van rechterlijke dwalingen*, Amsterdam, Nieuw Amsterdam Uitgevers, 2011, 42.

B. Vijf criteria van een ‘redelijk alternatief scenario’

In een scenario wordt een gebeurtenis of toestand beschreven.¹²⁶ Volgens VAN KOPPEN heeft een goed scenario “een centrale actie en een context die de centrale actie waarschijnlijk en aannemelijk maakt en gemakkelijk te interpreteren”.¹²⁷ Om in het strafrecht zeker te zijn dat een veroordeling niet uitsluitend gebaseerd is op een onzekerheid of twijfel, zou buiten het scenario dat reeds ter beschikking is, geen enkel ander scenario de beschikbare bewijsmiddelen even goed mogen verklaren.¹²⁸ Scenario’s zijn er om te vergelijken en te beseffen dat andere mogelijkheden niet zomaar uitgesloten kunnen worden. De toets van de scenario’s hangt samen met de bewijsmiddelen. Het ene scenario is beter dan het andere wanneer daardoor de bewijsmiddelen beter worden voorspeld.

WAGENAAR en CROMBAG hebben vijf criteria voorop gesteld waaraan een alternatief scenario moet voldoen opdat het ‘redelijk’ en ‘de moeite waard’ zou zijn er de tijd en het geld voor een onderzoek aan te spenderen.¹²⁹ Ten eerste moet het redelijk alternatief scenario fysisch mogelijk zijn. Het is bijvoorbeeld onmogelijk dat een verdachte over een rivier van tien meter breed zou springen. Vervolgens dient het redelijk alternatieve scenario overeen te komen met de bewijselementen die reeds voorhanden zijn.¹³⁰ Ten derde moet het alternatieve scenario de mogelijkheid in zich hebben om een plausibel, geloofwaardig verhaal te zijn. Ten vierde mogen er geen onweerlegbare bewijselementen voorhanden zijn waaruit blijkt dat een essentieel element van het alternatief scenario niet klopt. Ten vijfde dient men in het opsporingsonderzoek bij voorkeur te kijken naar alternatieve scenario’s die een normale, alledaagse aaneenschakeling van gebeurtenissen zijn alvorens men de bizarre of eigenaardige aaneenschakelingen van gebeurtenissen gaat onderzoeken.¹³¹ Men dient dus bij voorkeur naar het logische scenario te kijken alvorens absurde

¹²⁶ P.J. VAN KOPPEN, *Overtuigend bewijs. Indammen van rechterlijke dwalingen*, Amsterdam, Nieuw Amsterdam Uitgevers, 2011, 38.

¹²⁷ P.J. VAN KOPPEN, *Overtuigend bewijs. Indammen van rechterlijke dwalingen*, Amsterdam, Nieuw Amsterdam Uitgevers, 2011, 38.

¹²⁸ P.J. VAN KOPPEN, *Overtuigend bewijs. Indammen van rechterlijke dwalingen*, Amsterdam, Nieuw Amsterdam Uitgevers, 2011, 38.

¹²⁹ W. WAGENAAR en H. CROMBAG, *The popular policeman and other cases: Psychological perspectives on legal evidence*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2005, 119.

¹³⁰ H. ISRAËLS, *Moord in Wamel: bewijs met liegende getuigen*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2006, 186.

¹³¹ W. WAGENAAR en H. CROMBAG, *The popular policeman and other cases: Psychological perspectives on legal evidence*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2005, 119.

scenario's in overweging te nemen. WAGENAAR en CROMBAG wijzen er wel op dat deze vijf criteria geen bestendige regel zijn en een redelijk alternatief scenario zich ook kan voordoen indien deze voorwaarden niet allen vervuld zijn.¹³² Indien echter aan de criteria 1 en/of 5 niet is voldaan, is het waarschijnlijk veilig om aan het alternatieve scenario geen verdere aandacht meer te besteden.

Als het onschuldige scenario het meest redelijke blijkt te zijn, zou het voor de recherche duidelijk moeten zijn dat ze de verdachte niet verder moeten vervolgen. Er is dan namelijk twijfel waardoor de rechter niet tot de overtuiging van de schuld van de verdachte zou mogen komen. Aan de andere kant geldt dat als het schuldige scenario het sterkst blijkt te zijn, de rechter niet zomaar kan besluiten tot een veroordeling. Hij moet dan gaan kijken hoe veel sterker dat scenario precies is.¹³³

C. Voordelen van falsifiëren

Een voordeel van falsifiëren is dat het de recherche dwingt om het bewijs dat ze verzameld hebben ten laste van de verdachte te onderzoeken.¹³⁴ Ze moeten zich dan gaan afvragen of de zaak tegen de verdachte écht zo sterk is. Het tegenovergestelde, namelijk dat de zaak tégen de verdachte sterker wordt, is vanzelfsprekend ook mogelijk. Een tweede voordeel is dat men door het falsifiëren inzicht kan krijgen in de eventuele toekomstige argumenten van de verdediging omdat andere argumenten worden afgelopen. Zwakke punten in het bewijs kunnen duidelijk worden, waardoor deze verder onderzocht kunnen worden. Zo zou het bijvoorbeeld kunnen dat er getuigen zijn die men nog niet gehoord heeft.

¹³² W. WAGENAAR en H. CROMBAG, *The popular policeman and other cases: Psychological perspectives on legal evidence*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2005, 120.

¹³³ P.J. VAN KOPPEN, *Overtuigend bewijs. Indammen van rechterlijke dwalingen*, Amsterdam, Nieuw Amsterdam Uitgevers, 2011, 38.

¹³⁴ L. VERHEIJ, *De dwalende rechter*, 2011, <https://www.yumpu.com/nl/document/view/15341845/de-dwalende-rechter> (laatst geconsulteerd op 12 april 2015).

§II. Tegenspraak

A. Tegenspraak in het opsporingsonderzoek

Met tegenspraak wordt verwezen naar “de mogelijkheid van de verdachte om tussen te komen en opmerkingen te formuleren met betrekking tot wat hem strafrechtelijk wordt aangewreven”.¹³⁵ Het Belgisch strafprocesrecht kent een gemengd systeem en beschikt zowel over accusatoire als inquisitoire kenmerken. In de meeste gevallen wordt het gerechtelijk onderzoek ingesteld door het Openbaar Ministerie, en beschikt deze tijdens het onderzoek steeds over de toegang tot het strafdossier en kan het vorderingen instellen bij de onderzoeksrechter. De onderzoeksrechter is niet steeds gebonden door deze vorderingen, maar het Openbaar Ministerie heeft wel de mogelijkheid tot het instellen van een hoger beroep tegen een weigering. Verder wordt het strafrechtelijk onderzoek gekenmerkt door een geheim en schriftelijk karakter, wat onlosmakelijk verbonden is met het afwezig zijn van het principe van tegenspraak.¹³⁶ Wie van niets op de hoogte is, kan uiteraard ook niets weerleggen.¹³⁷ Sinds eeuwen houdt men in België halsstarrig vast aan de idee dat men geen tegenspraak binnen het opsporingsonderzoek duldt. De essentie van het niet-tegensprekelijke karakter uit zich in het feit dat het slachtoffer en de verdachte in principe geen recht hebben om mee te werken aan het opsporingsonderzoek of om de tegen hem verzamelde gegevens te weerleggen.¹³⁸ De laatste jaren laaien de debatten rond het niet-tegensprekelijk karakter echter hoog op en wordt deze these ietwat getemperd (*cf. Infra*).¹³⁹ Bijvoorbeeld dankzij het strafrechtelijk kortgeding dat ingevoerd is dankzij de Wet-FRANCHIMONT wordt meer tegenspraak in het opsporingsonderzoek mogelijk gemaakt.¹⁴⁰ Het is namelijk gericht op de vrijgave van in beslag genomen goederen en de mogelijkheid voor de verdachte om een verzoek tot bijkomende onderzoekshandelingen te richten aan de onderzoeksrechter. Meer

¹³⁵ T. DECAIGNY, *Tegenspraak in het vooronderzoek*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 66.

¹³⁶ T. DECAIGNY, *Tegenspraak in het vooronderzoek*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 66; A. KEEREMAN, “Tegenspraak op een nuttig moment: tegenspraak in het vooronderzoek”, *Juristenkrant* 2013, afl. 271, 8.

¹³⁷ M. FRANCHIMONT, A. JACOBS en A. MASSET, *Manuel de procédure pénale*, Brussel, Larcier, 2009, 254.

¹³⁸ L. KENNES en S. MARY, “Les fondements de la phase préliminaire du procès pénale”, *JT* 2008, 656.

¹³⁹ H.D. BOSLY, D. VANDERMEERSCH en M.A. BEERNAERT, *Droit de la procédure pénale*, Brussel, Larcier, 2008, 455.

¹⁴⁰ Art. 28*sexies*, art. 61quater Sv. en art. 61quinquies Sv.

tegenspraak in het onderzoek zou de kwaliteit van de strafrechtspleging kunnen verhogen en een rationelere onderzoeksfase teweegbrengen.¹⁴¹ Daarbovenop zal de waarde van de resultaten die voortvloeien uit het opsporingsonderzoek aanzienlijk verhogen.

Uit de conclusies van POSTHUMUS blijkt dat door het ontbreken van tegenspraak fouten in het onderzoek – die soms al in een eerdere fase zijn gemaakt – worden versterkt. Tegenspraak zou dus gericht moeten zijn op het voorkomen of herstellen van die fouten.¹⁴² Bij de Nederlandse politie werd in 2006 naar aanleiding van de gang van zaken rond de Schiedammer parkmoord tegenspraak ingevoerd om tunnelvisie tijdens het opsporingsonderzoek te voorkomen.¹⁴³

B. Tegenspraak in de vonnisfase

Het recht op tegenspraak is een essentieel bestanddeel van het recht van verdediging en het recht op een eerlijk proces. De eerbiediging van deze rechten vloeit voort uit de mogelijkheid voor de beklaagde om voor de rechtbank vrij tegenspraak te voeren inzake de tegen hem ingebrachte gegevens.¹⁴⁴ Overeenkomstig artikel 6 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens heeft eenieder die het voorwerp uitmaakt van een strafvordering recht op een eerlijke behandeling van zijn zaak.¹⁴⁵

In het evaluatieonderzoek van F. POSTHUMUS werd tegenspraak herhaaldelijk als aanbeveling geformuleerd opdat rechterlijke dwalingen in de toekomst vermeden kunnen worden. Tegenspraak is van belang (zowel in de onderzoeksfase als in de vonnisfase) opdat ook alle elementen *à décharge* voldoende naar waarde worden geschat. Door een gebrek aan tegenspraak en een kritische blik wordt een onderzoek niet meer misdrijfgeleid, doch verdachtegeleid gevoerd.

Mijn inziens spreekt het voor zich dat het verhogen van de waarde van resultaten,

¹⁴¹ D. VANDERMEERSCH, “Vers une plus grande transparence de la phase préparatoire du procès pénal?” in Belgisch-Luxemburgse Unie voor Strafrecht, *Het tweede voorontwerp van de Commissie strafprocesrecht*, Gent, Mys en Breesch, 1997, 40; T. DECAIGNY, *Tegenspraak in het vooronderzoek*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 66

¹⁴² R. SALET, J.B. TERPSTRA, *Tegenspraak in de opsporing. Verslag van een onderzoek*, Politie & Wetenschap, Apeldoorn; Radboud Universiteit, Nijmegen, 2012, 29.

¹⁴³ P. PONSAERS, J. TERPSTRA, C. DE POOT, M. BOCKSTAELE, L.G. DE MOOR, *Vernieuwing in de opsporing*, Maklu, Antwerpen, 2013, 17.

¹⁴⁴ F. VERBRUGGEN en R. VERSTRAETEN, *Strafrecht en strafprocesrecht deel I*, Antwerpen, Maklu, 295.

¹⁴⁵ F. VERBRUGGEN en R. VERSTRAETEN, *Strafrecht en strafprocesrecht deel I*, Antwerpen, Maklu, 287.

automatisch zal leiden tot een kleinere kans op tunnelvisie en de rechterlijke dwalingen die daaruit resulteren. Een genuanceerder resultaat zal immers minder snel leiden tot denkfouten als *de confirmation bias*, cognitieve dissonantie of *belief perseverance*.

§III. Wet-FRANCHIMONT

De Wet van 12 maart 1998 tot verbetering van de strafrechtspleging in het stadium van het opsporingsonderzoek en het gerechtelijk onderzoek of kortweg ‘Wet-Franchimont’, is in werking getreden op 2 oktober 1998.¹⁴⁶ Sinds de inwerkingtreding van deze Wet hebben personen die ondervraagd werden door de politiedienst recht op de kosteloze afgifte van een kopie van het verhoor en kan men in het kader van een gerechtelijk onderzoek een verzoekschrift indienen tot inzage in het dossier, waardoor het geheime karakter van de zaak ietwat verminderd wordt en tegenspraak bevorderd wordt.¹⁴⁷

§IV. SALDUZ-wet: verhoor en bekentenissen

LEESTMANS en NAEYE benadrukken het belang van een behoorlijk verhoor in de opsporingsprocedure.¹⁴⁸ Heel wat strafdossiers worden immers vaak uitsluitend samengesteld door processen-verbaal van verhoren.¹⁴⁹ Heel veel rechercheurs hebben een sterke intuïtie of buikgevoel, maar dat betekent nog niet dat die altijd klopt.¹⁵⁰ Het is belangrijk, maar erg moeilijk, om dit los te laten en neutraal in een verhoor te stappen en alle mogelijke uitkomsten te analyseren en te overwegen.¹⁵¹ LEESTMANS pleit dan ook voor een betere opleiding van de politie alsook het ontwikkelen van betere verhoortechnieken.

¹⁴⁶ De Wet van 12 maart 1998 tot verbetering van de strafrechtspleging in het stadium van het opsporingsonderzoek en het gerechtelijk onderzoek, *B.S.* 2 april 1998.

¹⁴⁷ Art. 28*quinquies*, §2 en 57, §2 Sv. en art. 61*ter* Sv.

¹⁴⁸ D. LEESTMANS, “Politie en advocatuur moeten meer communiceren”, *De Juristenkrant*, 15 juni 2011, 8-9; J. NAEYE, *Heterdaad. Politiebevoegdheid bij ontdekking op heterdaad in theorie en praktijk*, Arnhem, Gouda Quint, 1989, 23.

¹⁴⁹ F. HUTSEBAUT, “Het wettelijk en jurisprudentieel kader inzake het politieverhoor” in S. VAN ELCHINGEN (ed.), *Het politieverhoor*, Kessel-Lo, Centrum voor politiestudies, 1999, 43.

¹⁵⁰ M. PFEIJFFER, F. VAN EENENNAAM, *Commissaris van nu. Gevaarlijke gedachten voor commissarissen*, Koninklijke Van Gorcum, Assen, 2009, 105.

¹⁵¹ P.J. VAN KOPPEN, M. MALSCH, *Het praktisch nut van de rechtspsychologie*, Kluwer, Deventer, 2008.

Artikel 6 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens voorziet in een aantal minimale waarborgen waarover een verdachte in elk geval moet beschikken. Een van deze waarborgen stelt voorop dat elkeen die wegens een strafbaar feit vervolgd wordt het recht heeft zichzelf te verdedigen of bijstand te krijgen van een raadsman naar keuze.¹⁵² Op basis van deze bepaling moet worden aangenomen dat een verdachte bij het verhoor recht heeft op de bijstand van een advocaat.

In het arrest *Salduz t. Turkije* heeft het Europees Hof voor de Rechten van de Mens op 27 november 2008 geoordeeld dat het recht van verdediging en het recht op een eerlijk proces geschonden is indien er beschuldigende verklaringen worden afgelegd zonder de mogelijkheid tot bijstand van een advocaat en deze verklaringen vervolgens gebruikt worden voor een veroordeling.¹⁵³ Ook na het arrest *Panovits t. Cyprus* is duidelijk geworden dat het Europees Hof voor de Rechten van de Mens met betrekking tot het recht op bijstand van een advocaat bij het verhoor een pad heeft uitgestippeld dat heel wat landen heeft aangezet tot het aanpassen van hun rechtspraktijk.¹⁵⁴ Uit het arrest *Lopata t. Rusland* kan worden afgeleid dat een verdachte het recht heeft op bijstand van zijn raadsman bij het verhoor waar tot bekentenissen wordt overgegaan.¹⁵⁵

Ook al was het arrest niet specifiek tegen België gericht, toch drong zich een wetswijziging op. België voldeed niet aan de vereisten die het Salduz-arrest bevatte. De zogenaamde ‘Salduz-wet’ trad in werking op 1 januari 2012 en verleende verdachten nieuwe rechten inzake het verhoren.¹⁵⁶

¹⁵² J. MEESE, “De rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens en de invloed ervan op het Belgisch straf(proces)recht” in Centrum voor Beroepsvolmaking in de Rechten (ed.), *CRB Jaarboek 2010-2011*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 6.

¹⁵³ EHRM 17 november 2008, *Salduz t. Turkije*, T.Strafr. 2009, 36-39; M. NÈVE, “Un avocat dès l’arrestation. Les engagements auxquels a déjà souscrit la Belgique et un cup d’œil chez quelques-uns de nos voisins”, *JT* 2010, 725-731.

¹⁵⁴ EHRM 11 december 2008, *Panovits t. Cyprus*, NC 2009, 101-108; J. MEESE, “De rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens en de invloed ervan op het Belgisch straf(proces)recht”, in Centrum voor Beroepsvolmaking in de Rechten (ed.), *CRB Jaarboek 2010-2011*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 6.

¹⁵⁵ EHRM 13 juli 2010, *Lopata t. Rusland*; F. GOOSSENS en P. DE HERT, “Straatsburg heeft gesproken; tijdens het politioneel verdachtenverhoor geldt een recht op bijstand van een advocaat”, *Vigiles* 2010, 190.

¹⁵⁶ Wet van 13 augustus 2011 tot wijziging van het Wetboek van Strafvordering en van de Wet van 20 juli 1990 betreffende de voorlopige hechtenis, om aan elkeen die wordt verhoord en aan elkeen wiens vrijheid wordt genomen rechten te verlenen, waaronder het recht om een advocaat te raadplegen en door hem te worden bijgestaan, B.S. 5 september 2011; F. SCHUERMANS en M. BOCKSTAELE, “De

Na de arresten *Salduz* en *Panovits* laaiden de reacties hevig op. De nieuwe Salduz-Wet bepaalt dat de advocaat toezicht moet houden op de regelmatigheid van het verhoor, en dat er geen ongeoorloofde druk of dwang mag worden uitgeoefend. Ze bepaalt echter niet dat hij actief kan tussenkomen.¹⁵⁷ Dat betekent dat de advocaat een soort controlefunctie krijgt, waarbij hij onregelmatigheden kan aankaarten en waarbij hij in de schoenen van de rechter van het verhoor wordt geduwd. Er is geen objectieve scheidsrechter, daar de advocaat enkel de belangen van zijn cliënt beoogt en niet die van de waarheidsvinding. BOONE en CALLUY zouden daarom aan een advocaat geen rol van toezichthouder geven, want volgens hen wordt hij dan subjectieve rechter van het verhoor.¹⁵⁸ Tegenstanders van dit standpunt zoals HODGSON argumenteren dat de advocaat de rechtmatigheid van het verblijf op het politiebureau moet verifiëren en deze ter discussie stellen waar dat nodig is.¹⁵⁹ HODGSON zegt ook dat de advocaat het welzijn van de verdachte moet controleren. SCHELLINGEN is het hiermee eens en argumenteert dat de Salduz-Wet heeft bijgedragen tot het verhoor.¹⁶⁰ Het verhoor wordt beter voorbereid en er wordt een ‘verhoorplan’ opgesteld dat het strategische opzet van het verhoor weergeeft opgesteld. Sinds enkele jaren wordt er wel degelijk veel meer nagedacht over aan hoe het verhoor zal lopen en wat de finaliteit ervan is.

Het Salduz-arrest heeft niet nagelaten de gevolgen te beschrijven indien de raadsman afwezig is bij het verhoor. Het EHRM preciseerde:

*“The rights of the defence will in principle be irretrievably prejudiced when incriminating statements made during the police interrogation without access to a lawyer are used for a conviction.”*¹⁶¹

nieuwe consultatie- en bijstandsregeling door een advocaat in het Belgische strafprocesrecht na de Salduzwet: een overzicht in vogelvlucht”, in M. BOCKSTAELE, E. DEVROE en P. PONSAERS, *Salduz: bijstand van advocaten bij verhoren*, Antwerpen, Maklu, 2011, 37.

¹⁵⁷ Wet van 21 augustus 2011 tot wijziging van het Wetboek van strafvordering en van de wet van 20 juli 1990 betreffende de voorlopige hechtenis, om aan elkeen die wordt verhoord en aan elkeen wiens vrijheid wordt benomen rechten te verlenen, waaronder het recht om een advocaat te raadplegen en door hem te worden bijgestaan, *B.S.* 5 september 2011; R. BOONE, E. CALLUY, “Het nieuwe verhoren: evaluatie na een maand Salduz”, *De Juristenkrant*, 8 februari 2012, 8-9.

¹⁵⁸ R. BOONE en E. CALLUY, “Het nieuwe verhoren: evaluatie na een maand Salduz”, *De Juristenkrant*, 8 februari 2012, 8-9.

¹⁵⁹ J. HODGSON, “De rol van de advocaat tijdens detentie en verhoor op het politiebureau: een vergelijkende studie”, *Justitiële Verkenningen* 2014, 37-49.

¹⁶⁰ R. SCHELLINGEN (ed.), *Het verdachtenverhoor: meer dan het stellen van vragen*, Mechelen, Kluwer, 2014, 314p.

¹⁶¹ EHRM 17 november 2008, *Salduz t. Turkije*, *T.Strafr.* 2009, 36-39

Het EHRM stelt als principe voorop dat het verhoor, afgenomen zonder bijstand van een raadsman, niet in rechte gebruikt kan worden als bewijs *à charge*.¹⁶² Uiteindelijk werd het definitieve artikel 47bis, §6 Sv. aangenomen dat bepaalt: “tegen een persoon kan geen veroordeling worden uitgesproken die enkel gegrond is op de verklaringen die hij heeft afgelegd in strijd met de §§2, 3 en 5 met uitsluiting van §4, wat betreft het voorafgaandelijk vertrouwelijk overleg of de bijstand door een advocaat tijdens het verhoor”.

Verdachten zullen vermoedelijk minder snel geneigd zijn om te bekennen in aanwezigheid van hun advocaat en bovendien zal dankzij de aanwezigheid van de advocaat meer tegenspraak georganiseerd worden. Meer tegenspraak binnen Justitie vormt beslist een vooruitgang die men volgens DE VALKENEER alleen maar kan toejuichen.¹⁶³ Ook valse bekentenissen zullen minder voorkomen. Volgens VAN CAUWENBERGHE is de bekentenis op zich bovendien niet voldoende om een verdachte te veroordelen.¹⁶⁴ Paradoxaal betekent dit weliswaar dat de bekentenis afgelegd in de Salduz context aan waarde zal winnen. Als het verhoor vroeger een bekentenis zou hebben ingehouden, zou geen gericht onderzoek gevoerd worden om deze bekentenis al dan niet te ontkrachten. Nu moet men het dossier ruimer in de tijd opschuiven en er moet gezocht worden naar sporen en andere bewijselementen om een sterker dossier te hebben alvorens de verdachte kan verhoord worden in het bijzijn van zijn advocaat. Het logische voordeel hiervan is dat de kans op menselijke fout zal verkleinen. De werkwijze en de visie zullen verruimd worden, waardoor het risico op tunnelvisie verkleint. Waar vroeger een bekentenis was, was er de prangende neiging om ook degelijk op dat pad te blijven en enkel *à charge* te werken. Nu moet gezocht worden naar zowel elementen *à charge* als *à décharge*. De Salduz-Wet heeft een stap vooruit gezet in het voorkomen van tunnelvisie bij de politie. Deze wet en haar gevolgen zijn echter jong en vragen nog veel uitwerking en praktische regeling om alles tot een

¹⁶² Advies Raad van State van 19 april 2011, *Parl.St.* Kamer 2010-11, 1279/002, 24-25; J. MEESE, “De rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens en de invloed ervan op het Belgisch straf(proces)recht” in Centrum voor Beroepsvolmaking in de Rechten (ed.), *CRB Jaarboek 2010-2011*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 38; J. VAN MEERBEECK, “Le droit à l’assistance d’un avocat à l’aune de la jurisprudence Salduz: le pouvoir judiciaire entre Charybde et Scylla”, *JT* 2010, 384.

¹⁶³ C. DE VALKENEER, “Enkele kritische bedenkingen bij de Salduzwet en de implementatie ervan” in F. GOOSSENS, H. BERKMOES, A. DUCHATELET en F. HUTSEBAUT (eds.), *De Salduzregeling. Theorie en praktijk vandaag en morgen*, Brussel, Politeia, 2012, 183.

¹⁶⁴ K. VAN CAUWENBERGHE, *De hervormingen bij politie en justitie in gespreide dagorde*, Mechelen, Kluwer, 2008, 388.

goed einde te brengen. We kunnen enkel hopen dat dit ook werkelijk zal gebeuren, zodat de geest van de wet niet enkel een utopie blijft.¹⁶⁵

§V. Het deskundigenonderzoek: een *second opinion*

In België is er noch een eenduidige definitie van de figuur van de deskundige, noch van het deskundigenonderzoek. Men kan de deskundige omschrijven als “een adviesverlener in verband met bepaalde feitelijke elementen in de door de rechter te beoordelen strafzaak”.¹⁶⁶ De mogelijke taken van een deskundige zijn onder andere het bijdragen tot het leveren van het bewijs van de feiten, de opsporing van de daders en de bestanddelen van het misdrijf.¹⁶⁷ Verder kan de deskundige ook bijdragen tot de keuze en de inhoud van een bepaalde straf- of beveiligingsmaatregel.¹⁶⁸

De vaststellingen gedaan door de deskundige – dit zijn precieze persoonlijke feiten door hem vastgelegd in het kader van zijn opdracht – hebben een authentieke bewijswaarde, die enkel door de instelling van een valsheidsprocedure betwist kunnen worden.¹⁶⁹ Het Hof van Cassatie heeft intussen wel benadrukt dat het afgeleide advies resulterend uit deze vaststellingen geen bijzondere bewijswaarde heeft, maar door de rechter vrij wordt beoordeeld.¹⁷⁰ De actieve rol van de rechter tijdens het deskundigenonderzoek kadert in het subsidiariteitsbeginsel. Artikel 875bis van het Gerechtelijk Wetboek beperkt de rechter in zijn keuze van onderzoeksmaatregelen tot wat volstaat om het geschil op te lossen. De meest eenvoudige en goedkope maatregelen moeten de voorkeur krijgen.¹⁷¹ De rechter zal minder geneigd zijn om het

¹⁶⁵ K. VAN CAUWEBERGHE, *De hervormingen bij politie en justitie in gespreide dagorde*, Mechelen, Kluwer, 2008, 388, L. HUYBRECHTS, “Het verhoor onder de Salduszwet” in F. GOOSSENS, H. BERKMOES, A. DUCHATELET en F. HUTSEBAUT (eds.), *De Salduszregeling. Theorie en praktijk vandaag en morgen*, Brussel, Politeia, 2012, 118.

¹⁶⁶ W. BRUGGEMAN, “Deskundigenonderzoek” in X, *Postal Memorialis. Lexicon Strafrecht, Strafprocesrecht en Bijzondere Wetten*, Mechelen, Kluwer.

¹⁶⁷ W. BRUGGEMAN, “Deskundigenonderzoek” in X, *Postal Memorialis. Lexicon Strafrecht, Strafprocesrecht en Bijzondere Wetten*, Mechelen, Kluwer.

¹⁶⁸ W. BRUGGEMAN, “Deskundigenonderzoek” in X, *Postal Memorialis. Lexicon Strafrecht, Strafprocesrecht en Bijzondere Wetten*, Mechelen, Kluwer.

¹⁶⁹ Cass. 22 oktober 2013, *Pas.* 2013, 2001.

¹⁷⁰ Cass. 22 oktober 2013, *Pas.* 2013, 2001.

¹⁷¹ B. ALLEMEERSCH, *Taakverdeling in het burgerlijk proces*, Antwerpen, Intersentia, 2007, 413.

deskundigenonderzoek uit gemakzucht te bevelen indien hij actief bij het verloop van het deskundigenonderzoek betrokken wordt.¹⁷²

Het tegensprekelijk karakter van het deskundigenonderzoek is sedert de wet van 15 mei 2007 wettelijk verankerd.¹⁷³ De wet voerde dit principe in door inlassing van een artikel 973, § 1, eerste lid in het Gerechtelijk Wetboek. Dat artikel stelt dat de rechter die het deskundigenonderzoek bevolen heeft het verloop van het onderzoek opvolgt en er met name op toeziet dat de termijnen worden nageleefd en dat de tegenspraak in de vonnisfase in acht wordt genomen.¹⁷⁴ De deskundige in een strafrechtelijk onderzoek heeft een belangrijke taak. In zijn handen ligt de mogelijkheid om het bewijsmateriaal een tweede visie toe te werpen door de ogen van een buitenstaander. Hij kan een extra controle doorvoeren waardoor de rechter in de vonnisfase meer informatie verkrijgt over bepaalde feiten of bewijselementen. Op die manier krijgt de rechter een *second opinion* via een *outsider* en kan de invloed van tunnelvisie in het rechtspreken verminderd worden. Er wordt namelijk een tweede controle gevoerd.

De wettelijke regeling in strafzaken van het deskundigenonderzoek is al jarenlang een heikelpunt binnen de rechtspraak en de rechtsleer.¹⁷⁵ Pas sinds de wetten van 2007 en 2009 heeft de wetgever de belangrijkste pijnpunten gerepareerd.¹⁷⁶ Maar zelfs met deze reparatiewetten blijken niet alle twistpunten te zijn opgelost.¹⁷⁷ Een van de meest aanslepende problemen betreft de persoon van de deskundige. Er bestaan sectorale lijsten per beroepscategorie en er worden in de praktijk ook lijsten aangelegd, zonder

¹⁷² D. SCHEERS en P. THIRIAR, *Het gerechtelijk recht in de hoogste versnelling?*, Antwerpen, Intersentia, 2007, 139.

¹⁷³ Wet van 15 mei 2007 tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek betreffende het deskundigenonderzoek en tot herstel van artikel 509*quater* van het Strafwetboek, *B.S.* 22 augustus 2007; V. PIRE, “La loi du 15 mai 2007 modifiant le Code judiciaire en ce qui concerne l’expertise (MB 22 août 2007)”, *REDC* 2006, 300-302; T. TOREMANS, S. THIRÉ en P. TERMOTE, *Gerechtelijk deskundigenonderzoek*, Mechelen, Kluwer, 2011, 84-86.

¹⁷⁴ T. TOREMANS en F. DUPON, “Over tegenspraak: de mededeling van stukken en de bescherming van het zakengeheim tijdens het gerechtelijk deskundigenonderzoek”, *TBO* 2013, 85-88.

¹⁷⁵ D. MOUGENOT en O. MIGNOLET, “La loi du 15 mai 2007 modifiant le Code judiciaire en ce qui concerne l’expertise et rétablissant l’article 509*quater* du Code pénal. Evaluation de la loi et propositions de modifications” in P. VAN ORSHOVEN en B. MAES (eds.), *De procesrechtswetten van 2007... Revisited!*, Brugge, die Keure, 2009, 209; J. VANCOMPERNOLLE, “L’expertise judiciaire et la loi du 15 mai 2007: réflexions conclusives” in J. VANDROOGHENBROECK en R. DE BRIEY (eds.), *L’expertise judiciaire: des réformes aux pratiques*, Waterloo, Kluwer, 2009, 154.

¹⁷⁶ Wet van 30 december 2009 houdende diverse bepalingen betreffende Justitie (II), *BS* 15 januari 2010.

¹⁷⁷ Bijvoorbeeld in verband met de aanwijzing van de deskundige waarover partijen het eens zijn, de bijzondere motivering van de aanwijzingsbeslissing en de weigering van de opdracht door de deskundige; D. SCHEERS en P. THIRIAR, “Repareer de reparatie! De aanpassingen door de wet van 30 december 2009 inzake het deskundigenonderzoek”, *RW* 2009-10, 1410-1427.

dat hiervoor vaste criteria bestaan.¹⁷⁸ Er is derhalve geen bruikbaar middel om de kwaliteit van de deskundige te achterhalen.¹⁷⁹ Zo lang de deskundige “geschikt” is kan de rechter in feite eenieder die voldoet aan de wettelijke criteria als deskundige aanstellen. Sinds lange tijd stellen de rechters deskundigen aan die ze kennen en waarin ze vertrouwen hebben.¹⁸⁰ De wetgever heeft reeds geprobeerd iets aan dit probleem te doen door middel van criteria waaraan deskundigen moesten voldoen.¹⁸¹ De wetgever kwam op deze plannen terug vanwege het ontbreken van consensus over deze hervorming en de moeilijkheid om de criteria voor opname op de lijst te bepalen.¹⁸²

In dit opzicht is het belangrijk dat er oplossingen komen voor de problemen rondom het deskundigenonderzoek, aangezien het deskundigenonderzoek naar mijn mening een belangrijke factor vormt in het voorkomen van tunnelvisie.

§VI. Evaluatie

Na het overlopen van deze remedies kunnen we besluiten dat elke kleine stap in de goede richting kan bijdragen tot een kleiner risico op tunnelvisie. Het organiseren van meer tegenspraak in het opsporingsonderzoek vormt een belangrijk criterium om de kwaliteit van de strafrechtspleging te kunnen verhogen. De betrouwbaarheid van het onderzoek zal door middel van deze waarborg in grote mate toenemen. Aan de hand van de besproken voorschriften zal men trachten psychologische denkfouten zoals de *confirmation bias* en *belief perseverance* te vermijden. Men zal vanaf het begin van het onderzoek reeds de eigen visie moeten onderscheiden van alternatieve scenario's die door tegenspraak naar voren zijn gekomen.

In het volgende hoofdstuk komt de zaak ‘Godfried Martens’ aan bod. Eerst zal een korte weergave van de feiten volgen. Vervolgens wordt het technisch onderzoek naar

¹⁷⁸ K. CAERS, “De officiële erkenning van de titel van ‘gerechtsdeskundige’: een stand van zaken”, *Limb.Rechtsl.* 2002, 94.

¹⁷⁹ T. TOREMANS, S. THIRÉ en P. TERMOTE, *Gerechtelijk deskundigenonderzoek*, Mechelen, Kluwer, 2011, 28.

¹⁸⁰ Cass. 24 mei 2005, Arr.Cass. 2005, 1109.

¹⁸¹ *Parl. St.* Kamer 2005-06, 2540/003, 12.

¹⁸² T. TOREMANS, S. THIRÉ en P. TERMOTE, *Gerechtelijk deskundigenonderzoek*, Mechelen, Kluwer, 2011, 27.

de dader bestudeerd en zal ten slotte worden onderzocht in welke aspecten de recherche zich eventueel heeft laten leiden door tunnelvisie.

HOOFDSTUK IV. DE ZAAK GODFRIED MARTENS

§I. Introductie

Ik heb de kans gekregen om het psychologisch proces van tunnelvisie nader te onderzoeken aan de hand van een zaak. Ter bescherming van de privacy van het slachtoffer en andere betrokkenen wordt – zoals *supra* al vermeld - gewerkt met fictieve namen.

§II. Feiten

In de zomer van 1996 rond 17u wandelt Christiane Moreels met haar hond in het Vrijbroekpark te Mechelen op een smal bospad, wanneer een man enkele malen verdacht voorbij fietst en naar haar roept “*arbeit, arbeit!*”. Iets verder in het bospad valt hij haar brutaal aan en probeert haar te verkrachten. Hij mompelt hierbij wat Duits in combinatie met een andere vreemde taal. Christiane kan zichzelf verdedigen en net ontsnappen aan deze gruwelijke daad. Ze loopt weg en komt aan het voetbalveld van het Vrijbroekpark, waar ze enkele jongeren kan verwittigen. De dader tracht haar nog te achtervolgen en tegen te houden. In zijn poging haar te stoppen gooit hij een fietsketting naar haar toe. Dit mislukt, waarna hij zijn poging staakt en verdwijnt. Behoudens een lichte verkleuring ter hoogte van de linker elleboog houdt Christiane er geen fysieke verwondingen aan over.

Christiane belt meteen de politie en legt een verklaring af. Ze beschrijft de dader en op basis daarvan hangen de researcheteams een robotfoto op. De man op de foto is een slordig type van 45 à 50 jaar, 1,75 à 1.85 meter groot en heeft een baard en snor. In totaal zijn zeven personen aangehouden in deze strafzaak met het oog op een confrontatie door glas. Christiane heeft twee van deze mannen formeel herkend: eerst Jan Muylle en vervolgens Godfried Martens. De andere vijf verdachten herkent ze niet.

De eerste man die is aangehouden werd herkend door een toevallige voorbijganger via de robotfoto. Deze persoon kon echter een sluitend alibi voorleggen en Christiane herkende hem niet als de dader. In de zoektocht naar de dader toont de politie

Christiane een heleboel foto's waarop ze één persoon met zekerheid kan aanduiden als de dader. De persoon op de foto is Jan Muylle. De politie neemt contact op met Jan en ze vragen hem een confrontatie aan te gaan met Christiane via de doorkijkspiegel, waarna ze hem met zekerheid en gepaard gaande met hevige psychologische reacties formeel herkent als de dader. Dit was drie dagen na de feiten. Jan Muylle ontkent echter alle beschuldigingen en kan een sluitend alibi voorleggen, waardoor hij niet langer in aanmerking komt voor de feiten.

Even later stuit de politie op een andere mogelijke verdachte. William Peeters was gekend bij de diensten voor meerdere feiten van aanranding van de eerbaarheid, waarvan twee te Asse en een te Antwerpen. William Peeters verklaart dat hij op het ogenblik van de feiten in Frankrijk was. Later blijkt dat dit een week later was en dat hij niet beschikt over een sluitend alibi. Christiane beweert William niet te herkennen als de man die haar poogde te verkrachten in het Vrijbroekpark.

In de zoektocht naar de dader worden nog vier confrontaties achter glas doorgevoerd. Deze blijken allen negatief. Drie maanden later beweert mevrouw Vandewalle Godfried Martens herkend te hebben toen hij voorbijreed op zijn fiets in het Vrijbroekpark. De getuige verklaart dat Godfried de man op de robotfoto is. De politie voert nogmaals een confrontatie achter glas door. Bij het zien van deze verdachte gaat een schok door Christiane's lichaam en krijgt ze de tranen in haar ogen en een krop in de keel. Ze is zeker dat de persoon die ze te zien kreeg de dader is.

In het volgende hoofdstuk wordt het technisch onderzoek naar de dader van dichterbij bekeken en zal onderzocht worden of er al dan niet sprake is geweest van tunnelvisie in het opsporingsonderzoek en wat de oorzaken zouden kunnen zijn.

§III. Onderzoek naar tunnelvisie in het technisch onderzoek

A. Inspreek van het slachtoffer en (foute) herkenning

Een poging tot identificatie is in de zoektocht naar de dader van een seksueel

misbruik een belangrijk aspect.¹⁸³ Wanneer men het slachtoffer vraagt om te beoordelen of de verdachte de dader is, kunnen zich een aantal situaties voordoen.¹⁸⁴ Deze situaties zijn weergegeven in onderstaande tabel.¹⁸⁵

De getuige...	In werkelijkheid	In werkelijkheid
	De verdachte is de dader	De verdachte is niet de dader
Wijst de verdachte aan	Correcte herkenning	Vals positief
Wijst de verdachte niet aan	Vals negatief	Correcte verwerping

Een identificatie kan twee soorten fouten teweegbrengen. Een vals negatieve fout als de verdachte niet werd herkend, of een vals positieve fout als de getuige of het slachtoffer de verdachte als dader aanwijst, terwijl hij dat niet is.¹⁸⁶ Met behulp van experimenten, hebben psychologische onderzoekers al meermaals gewaarschuwd dat identificaties door ooggetuigen en slachtoffers minder betrouwbaar zijn dan mensen lijken te geloven.¹⁸⁷ In een juridisch systeem kan een foutieve identificatie aanzienlijke gevolgen hebben. Zelfzekere maar foutieve identificaties werden gebruikt om onschuldige mensen te veroordelen in ongeveer 72% van alle gevallen

¹⁸³ R. BRANDON en C. DAVIES, *Wrongful imprisonment: Mistaken convictions and their consequences*, Londen, Allen & Unwin Ltd., 1973, 24; R. HUFF, A. RATTNER en E. SAGARIN, *Convicted but innocent: wrongful conviction and public policy*, Californië, Sage, 1996, 66.

¹⁸⁴ D.S. LINDSAY, D.F. ROSS, J.D. READ en M.P. TOGLIA, *Handbook of eyewitness psychology: Volume II: Memory for people*, Mahwah, NJ: Erlbaum Associates.

¹⁸⁵ P.J. VAN KOPPEN en W.A. WAGENAAR, "Herkennen van gezichten" in P.J. VAN KOPPEN, H. MERCKELBACH, M. JELICIC en J.W. DE KEIJZER, *Reizen met mijn rechter*, Deventer, Kluwer, 2010, 273.

¹⁸⁶ H.F.M. CROMBAG, P.J. VAN KOPPEN en W.A. WAGENAAR, "De waarde van bewijs" in P.J. VAN KOPPEN, H. MERCKELBACH, M. JELICIC en J.W. DE KEIJZER, *Reizen met mijn rechter*, Deventer, Kluwer, 2010, 343.

¹⁸⁷ N. BREWER en G.L. WELLS, "Eyewitness identification", *Current Directions in Psychological Science* 2011, 24-27.

waarin INNOCENCE PROJECT¹⁸⁸ personen kon exonereren door middel van DNA-bewijs.¹⁸⁹

Christiane had de verkrachter met haar eigen ogen gezien en afgeweerd. Ze beweerde de dader gedetailleerd gezien te hebben, hij fietste namelijk verscheidene malen langs. Ze kon een duidelijke beschrijving geven van zijn gezicht, brilmontuur en kleding. De politie heeft haar honderden foto's getoond met personen die leken op man op de robotfoto. Drie dagen na de feiten kon ze met zekerheid één man aanduiden als zijnde de dader: Jan Muylle. Toen hij opgeroepen werd voor een confrontatie achter glas werkte hij vrijwillig mee. Met krop in de keel herkende Christiane met zekerheid haar zogenaamde agressor, Jan Muylle. Deze man beschikte echter over een sluitend alibi, waardoor met zekerheid kon worden uitgesloten dat hij de dader was.

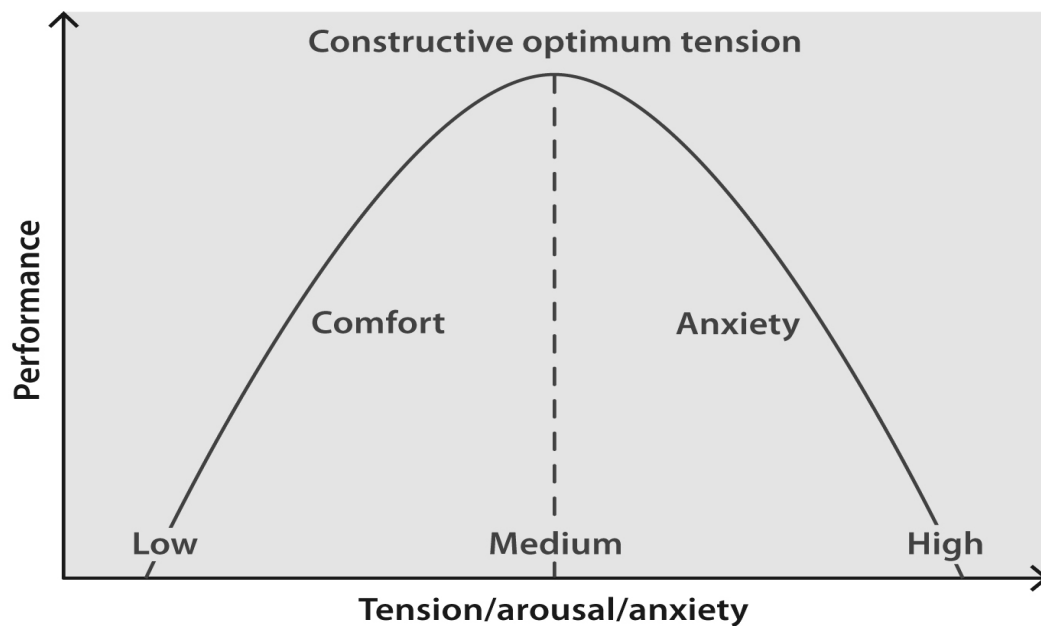
Emoties en stress van het slachtoffer zijn een relevante factor wanneer het aankomt op het herkennen van een gezicht. De relatie verloopt in het algemeen volgens de YERKES-DODSON curve.¹⁹⁰ Hieruit blijkt dat het belangrijk is dat men rekening houdt met het feit dat het slachtoffer in traumatiserende gevallen dermate van streek kan zijn dat zijn waarnemingsvermogen is aangetast. Dit wordt duidelijk in de onderstaande grafiek.¹⁹¹

¹⁸⁸ Innocence Project is een onafhankelijke non-profit organisatie met als doel onschuldig opgesloten mensen te bevrijden door middel van ondermeer DNA-bewijs. Daarbovenop is het hun missie het juridisch systeem dat ervoor zorgt dat mensen onschuldig worden opgesloten grondig te hervormen. Ze zijn reeds verantwoordelijk voor de bevrijding van meer dan 300 Amerikaanse onschuldige burgers.

¹⁸⁹ INNOCENCE PROJECT, *Eyewitness Misidentification*, 2015, <http://www.innocenceproject.org/understand/Eyewitness-Misidentification.php> (laatst geconsulteerd op 30 april 2015); A. BRADFIELD DOUGLASS en N. STEBLAY, "Memory Distortion in Eyewitnesses: A Meta-Analysis of the Post-Identification Feedback Effect", *Applied Cognitive Psychology* 2006, 859-869.

¹⁹⁰ S.D. PENROD, E.F. LOFTUS en J. WINKLER, "The reliability of eyewitness testimony: A psychological perspective" in N.L. KERR en R.M. BRAY (eds.), *The psychology of the courtroom*, New York, Academic, 1982, 119-168.

¹⁹¹ K.A. DEFFENBACKER, J.R. LEU en E.L. BROWN, "Memory of faces: Testing method, encoding strategy, and confidence" *American Journal of Psychology* 1981, 20.

Zowel bij een lage emotionele toestand als bij een zeer sterke emotionele toestand zullen de waarnemingen minder correct zijn.¹⁹² Tussenin ligt het optimaal niveau van emoties waarbij men het best in staat zal zijn gegevens waar te nemen.

In de tijd die daarop volgt verklaren vier mensen de persoon op de robotfoto te herkennen. Deze vier personen worden telkens aan Christiane getoond door middel van een confrontatie door glas. Telkens zei ze deze personen niet te herkennen als haar brutale aanvaller.

Drie maanden na de feiten komt mevrouw Vandewalle langs het politiebureau en beweert dat de man op de robotfoto een buurtbewoner van haar is: Godfried Martens. Ze zat op de dag van de feiten op een bankje in het Vrijbroekpark en zegt dat ze hem enkele keren heeft zien voorbijfietsen. Godfried wordt gecontacteerd met het oog op een confrontatie door glas. Bij het zien van deze man vertoont Christiane wederom hevige psychologische reacties en verklaart ze formeel dat Godfried Martens de persoon is die haar die dag in het park heeft aangevallen.

Gezien haar voorgaande foutieve herkenning diende de recherche de herkenning van Godfried Martens sterk in twijfel te trekken. Uit meta-analyses blijkt namelijk dat er

¹⁹² E.B. EBBESEN en V.J. KONECNI, "Eyewitness memory research: Probative v. Prejudicial value", *Expert Evidence* 1997, 2-28.

slechts een zeer geringe relatie is tussen de correctheid en de zekerheid van het slachtoffer wat betreft de herkenning.¹⁹³ De recherche heeft echter te veel belang gehecht aan Christiane's herkenning, en leken er zonder meer van overtuigd dat Godfried Martens de dader was. Deze menselijke ingesteldheid kan echter leiden tot onwenselijke dramatische gevolgen voor een onschuldige verdachte. Hoewel het menselijk geheugen een schat aan informatie kan bevatten, is de wetenschap al lang afgestapt van het idee dat ons geheugen een objectiviteit bezit zoals die van andere informatiedragers zoals bijvoorbeeld een computergeheugen. Ons geheugen is vatbaar voor allerlei invloeden zoals tegenstrijdige informatie, suggestie, tijdsverloop en zelfs ons humeur.¹⁹⁴

Er moet met alle voorzichtigheid omgegaan worden met herkenningen van slachtoffers en er niet zomaar van uit gaan dat de identificatie klopt, hoe emotioneel het slachtoffer ook reageert.¹⁹⁵ Vanaf dat de politie kan vaststellen dat het slachtoffer reeds een foutieve herkenning heeft gedaan, mogen ze absoluut geen bewijswaarde meer hechten aan volgende herkenningen. Hieruit ontstaat tunnelvisie en wordt al het vervolgens vergaard bewijsmateriaal gebogen in het nadeel van de verdachte.

B. Kenmerken van de dader

1. Kleding

Christiane was in staat om een gedetailleerde beschrijving te geven van de kleding die haar aanrander droeg. Het betrof een grijze broek en een blauw hemd met korte mouwen. De politie vond in Godfried's kast een blauw hemd en een grijze broek. Het hemd had lange mouwen, hoewel Christiane sprak over een hemd met korte mouwen. Op de broek bevonden zich bloedsporen. De politie interpreteerde deze bloedvlekken als een bijkomend materieel bewijselement voor de poging tot verkrachting. Wanneer

¹⁹³ S.L. SPORER, S.D. PENROD, J.D. READ en B.L. CUTLER, "Choosing, confidence and accuracy: A meta-analysis of the confidence accuracy relation in eyewitness identification studies", *Psychological Bulletin* 1995, 315-327.

¹⁹⁴ E. RASSIN, *Tussen sofa en toga: Een inleiding in de rechtspsychologie*, Den Haag, Boom juridische uitgevers, 2005.

¹⁹⁵ S.L. SPORER, S.D. PENROD, J.D. READ en B.L. CUTLER, "Choosing, confidence and accuracy: A meta-analysis of the confidence accuracy relation in eyewitness identification studies", *Psychological Bulletin* 1995, 315-327.

Godfried gevraagd werd van waar de bloedsporen komen, antwoordde hij dat hij last heeft van eczeem rond zijn genitale zone en deze regelmatig openkrabt, waardoor het bloed rond zijn geslachtorgaan verklaard kon worden. Hij heeft zijn broek afgetrokken en de eczeem getoond. Met de afwezigheid van enige verkrachting met daarbovenop de eczeem zouden deze bloedsporen niet als bewijs aangewend mogen worden voor een poging tot verkrachting of enige andere gewelddaad. De recherche werd het slachtoffer van *confirmation bias*.

2. Taal

Godfried is van Duitse nationaliteit en is perfect Duits- en Franstalig, hij woont namelijk al ongeveer 25 jaar in België. De dader daarentegen sprak gebrekkig Duits in combinatie met een vreemde taal. Het is zeer onwaarschijnlijk dat Godfried, als hij de dader zou zijn, zijn slachtoffer in het gebroken Duits zou aanspreken. Het zou logischer zijn moest hij zich verstaanbaar maken in het Frans. Wanneer hij al Duits zou spreken, zou hij zulks niet gebrekkig doen.

3. Baard en snor

Christiane beweerde in haar verklaringen dat haar agressor ten tijde van de feiten een volle baard en snor had. Twee maanden na de feiten tracht te worden aangetoond dat Godfried in dezelfde periode een baard en snor had. Dit onderzoek kon, mede door de inmiddels verstreken tijdspanne na de feiten, niet tot een duidelijk antwoord leiden.

Godfried zelf beweerde dat hij al sinds 1995 geen baard of snor meer had gehad. Deze verklaring werd door verschillende getuigen bevestigd. Ook op de foto van zijn identiteitskaart, gemaakt in 1996, staat Godfried duidelijk afgebeeld zonder baard of snor.

C. *Alibi en getuigen*

Het alibi van Godfried Martens is eveneens een twistpunt. Pas drie maanden na de feiten werd hij verhoord. Het betreft hier feiten waarbij het tot op de minuut aankomt, aangezien de feiten gepleegd zijn te Mechelen tussen 17.10 en 17.20 uur en Godfried Martens ten laatste om 17u30 in een herberg in Brussel was. Dit werd beweerd door

een vriend van Godfried. Later verandert deze kennis zijn verklaring en beweert dat ze elkaar pas gezien hebben om 18u30 in de herberg, wat betekent dat Godfried Martens wel rond 17u10 het misdrijf zou kunnen gepleegd hebben. Godfried beweert zelfs dat de laatste verklaring wel juist zal zijn want dat zijn kennis geen enkele reden heeft om te liegen of om een alibi voor hem op te zetten. Hij kan dus geen sluitend alibi voorleggen. Er dient rekening te worden gehouden met het feit dat Godfried aan de rand van de maatschappij leeft. Hij is OCMW steuntrekkende en heeft dus geen vast werk, wat als een alibi zou kunnen dienen. Hij heeft geen agenda, geen vaste dagindeling, en met andere woorden geen duidelijke aanknopingspunten voor zijn tijdsbesteding. Het feit dat Godfried stipt om 17u20 nergens anders met zekerheid kon worden gelokaliseerd, mag niet als bewijs dienen voor het feit dat hij op het moment van de feiten in het Vrijbroekpark was.

Ten slotte was er mevrouw Vandewalle. Zij beweerde Godfried te herkennen als de man op de robotfoto. Hij zou herhaaldelijk met een verwaarloosde damesfiets voorbij zijn gefietst in de bewuste tijdspanne. Nochtans bestuurde de dader volgens Christiane een herenfiets en beweerde Godfried geen fiets te bezitten en ook niet in staat te zijn met een fiets te rijden.

D. Redelijk alternatief scenario

Een scenario is volgens POPPER en VAN KOPPEN slechts bewezen na verificatie en falsificatie.¹⁹⁶ Zoals hierboven reeds uitvoerig werd beschreven, zijn scenario's er om te vergelijken en te beseffen dat andere mogelijkheden niet zonder meer uitgesloten kunnen worden. Het ene scenario is beter dan het andere wanneer daardoor de bewijsmiddelen beter worden voorspeld. In wat volgt zal onderzocht worden of de politie alternatieve scenario's geformuleerd en onderzocht heeft.

Men moet steeds het scenario openhouden dat de dader iemand anders kan zijn. William Peeters was gekend bij de politiediensten wegens meerdere feiten van aanranding van de eerbaarheid, waardoor hij in het systeem van de politie te vinden was. Omwille van zijn verleden en zijn overeenstemmend uiterlijk besloot de politie hem op te roepen. Hij verklaart op reis te zijn geweest naar Frankrijk op ogenblik van

¹⁹⁶ K.R. POPPER, *The logic of scientific discovery*, Londen, Hutchinson, 2007.

de feiten. Later meldt hij de politie dat hij pas een week na de feiten op reis is vertrokken. Hij kan derhalve geen bewijzen voorleggen dat hij op de dag van het misdrijf in Frankrijk was. Nadat de politie hem vroeg waar hij dan wel was, meldde William Peeters dat hij op ‘verschillende plaatsen’ was geweest, maar zich niet exact kon herinneren waar. Deze persoon blijkt niet over een sluitend alibi te beschikken en is nooit voorgeleid als verdachte. Waarom hebben de personen belast met het onderzoek het alibi van Peeters niet uitvoeriger onderzocht ondanks de mogelijkheid dat hij misschien de dader was? De politie heeft hier nagelaten een redelijk alternatief scenario op te stellen. Een goed scenario is zoals *supra* reeds vermeld “een centrale actie en een context die de centrale actie waarschijnlijk en aannemelijk maakt en gemakkelijk te interpreteren”.¹⁹⁷ Om in het strafrecht te voldoen aan de eis dat de veroordeling niet louter gebaseerd is op een onzekerheid of twijfel, zou buiten het scenario waarin de verdachte schuldig is, geen enkel ander scenario de beschikbare bewijsmiddelen even goed mogen kunnen verklaren, en dit is in deze zaak niet het geval geweest.¹⁹⁸

Volgens de vijf criteria voor een goed alternatief scenario volgens CROMBAG en WAGENAAR, moet het redelijk alternatief scenario ten eerste fysisch mogelijk zijn, wat zeker het geval is bij William Peeters, aangezien hij geen vaststaand alibi bleek te hebben. Vervolgens dient het redelijk alternatieve scenario overeen te komen met de bewijselementen die reeds beschikbaar zijn, wat ook hier weer kan kloppen, aangezien William Peeters zeer sterk leek op de robotfoto (en dus ook op Godfried).¹⁹⁹ Ten derde moet het alternatieve scenario de mogelijkheid in zich hebben om een plausibel, geloofwaardig verhaal te zijn, wat ook zeer aannemelijk is, want William was al gekend bij het gerecht voor meerdere seksuele misdrijven en zedendelicten. Ten vierde mogen er geen onweerlegbare bewijselementen voorhanden zijn waaruit blijkt dat een essentieel element van het alternatief scenario niet klopt. Ten slotte dient men in het opsporingsonderzoek bij voorkeur te kijken naar alternatieve scenario’s die een normale, alledaagse aaneenschakeling van gebeurtenissen zijn alvorens men de bizarre of eigenaardige aaneenschakelingen van

¹⁹⁷ P.J. VAN KOPPEN, *Overtuigend bewijs. Indammen van rechterlijke dwalingen*, Amsterdam, Nieuw Amsterdam Uitgevers, 2011, 38.

¹⁹⁸ P.J. VAN KOPPEN, *Overtuigend bewijs. Indammen van rechterlijke dwalingen*, Amsterdam, Nieuw Amsterdam Uitgevers, 2011, 38.

¹⁹⁹ H. ISRAËLS, *Moord in Wamel: bewijs met liegende getuigen*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2006, 186.

gebeurtenissen gaat onderzoeken. Hieruit blijkt dat dit scenario als redelijk bestempeld kan worden en derhalve de tijd en het onderzoek naar deze verdachte zeker waard zouden zijn.

Deze hypothese is een mogelijk scenario dat de researchteams niet hebben onderzocht, maar misschien wel aannemelijk zou kunnen zijn gezien alle bovenstaande technische deficiënties.

§IV. Tunnelvisie?

Ondanks al de tegenstrijdige bewijselementen hield de recherche toch met zekerheid vol dat Godfried ongetwijfeld schuldig was. De verificatie van dit scenario is mijn inziens echter niet geslaagd. Men moet ook rekening houden met het feit dat een niet geslaagde verificatie niet automatisch inhoudt dat een scenario onwaar is. Het is om die reden dat een falsificatie van groot belang is. Men gaat op zoek naar bewijs dat de hypothese tegenspreekt.²⁰⁰ Omwille van al het voorgaande had de recherche kans genoeg om het scenario dat Godfried de dader was te falsifiëren en een ander redelijk alternatief scenario op te stellen. Door Christiane's overtuigende emotionele reactie bij het zien van de zogenaamde dader heeft de politie naar mijn mening geen ruimte meer gelaten voor het onderzoek naar eventuele andere scenario's en daders.

Men kan niet rechtvaardigen dat een onschuldig persoon moet boeten voor een strafrechtelijk misdrijf dat hij niet heeft begaan. Het vermoeden van onschuld is een strafrechtelijk principe dat wordt gehuldigd opdat er zich geen rechterlijke dwaling zou voordoen. In geval van de minste twijfel dient de beklaagde dan ook te worden vrijgesproken. Onschuld geldt tot bewijs van het tegendeel. De drang van de mens om een dader te vinden voor maatschappelijk gevoelige misdrijven heeft onder andere *confirmation bias* en *belief perseverance* in de hand gewerkt, waardoor de kans zeer groot wordt om het slachtoffer van tunnelvisie te worden.

Na een grondige studie van het dossier blijkt dat de aanhouding en de vervolging van Godfried Martens gesteund is op een reeks van vermoedelijke gelijkenissen en toevalligheden. Het dossier toont nergens op onomstotelijke wijze aan dat Godfried

²⁰⁰ K.R. POPPER, *The logic of scientific discovery*, Londen, Hutchinson, 1968.

de dader is. Er kan naar mijn mening besloten worden dat Godfried onverbiddelijk vervolgd werd omwille van de nalatigheid om meer stappen te ondernemen in de zoektocht naar andere mogelijke scenario's. Ongeacht of Godfried nu echt het misdrijf heeft gepleegd of niet, kan besloten worden dat de nalatigheden in hoofde van de recherche niet aanvaardbaar zijn.

HOOFDSTUK V. HERZIENING VAN EEN AFGESLOTEN STRAFZAAK

§I. Nederland: Commissie Evaluatie Afgesloten Zaken

Na de Schiedammer Parkmoord is Nederland wakker geschud door de twijfel; misschien waren er wel meer dergelijke gevallen. Vandaar de oprichting van de commissie Posthumus II of de Commissie Evaluatie Afgesloten strafzaken (CEAS).²⁰¹ Deze commissie kreeg de opdracht om in strafzaken die voorgelegd werden, na te gaan of zich in de opsporing, vervolging of in het bewijs ernstige problemen hebben voorgedaan die een evenwichtige beoordeling van de feiten door de rechter in de weg hebben gestaan.²⁰²

Een zaak kan alleen aan de toelatingscommissie van de CEAS worden ingediend indien een rechter er zich over uitgesproken heeft en de beslissing formeel onherroepelijk is.²⁰³ Het College van procureurs-generaal heeft zich verbonden de beslissingen van de toelatingscommissie te volgen als ze besluiten dat een verzoek tot herziening gegrond is.²⁰⁴ Bij een dergelijke vaststelling, formuleert de raad vervolgens de onderzoekstaken en benoemt een onderzoekscommissie, bestaande uit drie leden van de CEAS.²⁰⁵ De onderzoeken van de commissie zijn geen onderzoeken in de zin van het Wetboek van Strafvordering, alle personen betrokken in het onderzoek nemen deel op vrijwillige basis.²⁰⁶ Het is belangrijk te benadrukken dat deze commissie, zodra ze beginnen met hun onderzoek, volledig onafhankelijk handelt van het College van procureurs-generaal, alsook van de toelatingscommissie. De Procureur-Generaal bij de Hoge Raad (een onafhankelijke autoriteit die niet langer een deel is van het publiek systeem) kan elk nieuw onderzoek beginnen als hij dit

²⁰¹ Art. 6 Instellingsbesluit CEAS van 11 april 2006; M.S. GROENHUIJSEN, "Evaluatie van afgesloten strafzaken en de offensieve rol van de strafbalie", *Delikt & Delinkwent* 2006, 32, 477.

²⁰² G. CORSTENS, *Het Nederlandse strafprocesrecht*, Deventer, Kluwer, 799.

²⁰³ T. A. DE ROOS en J.F. NIJBOER, "Wrongfully convicted: How the Dutch deal with the revision of their 'Miscarriages of Justice'", *Criminal Law Forum* 2011, 567-591.

²⁰⁴ C. CLEIREN en M. VERPALEN, *Strafvordering, Tekst en commentaar*, Deventer, Kluwer 2011, 1513.

²⁰⁵ P. TRAEST, "Is de herziening in strafzaken aan herziening toe?", in F. DERUYCK, E. GOETHALS, L. HUYBRECHTS, J.-F. LECLERCQ, J. ROZIE, M. ROZIE, P. TRAEST en R. VERSTRAETEN (eds.), *Amicus curiae: Liber amicorum Marc De Swaef*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 396.

²⁰⁶ P. TRAEST, "Is de herziening in strafzaken aan herziening toe?", in F. DERUYCK, E. GOETHALS, L. HUYBRECHTS, J.-F. LECLERCQ, J. ROZIE, M. ROZIE, P. TRAEST en R. VERSTRAETEN (eds.), *Amicus curiae: Liber amicorum Marc De Swaef*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 396.

nodig acht.²⁰⁷ Op basis van het rapport van de onderzoekscommissie en / of de resultaten van het verdere onderzoek, kan hij beslissen de herzieningsprocedure te willen inleiden. De meest waarschijnlijke basis voor deze manier van handelen is de ontdekking van een *novum* (een feit (of een verzameling van feiten) dat niet door de rechtbanken is behandeld, en mogelijk kan leiden tot een vrijspraak).²⁰⁸

De CEAS kwam er niet vanaf zonder kritiek. Vooreerst kon een verzoek tot onderzoek niet neergelegd worden door de veroordeelde of zijn raadsman, maar slechts door professionelen die bij de zaak betrokken waren, waardoor de drempel voor toegang tot de procedure te hoog lag.²⁰⁹ Ten tweede was de CEAS niet bevoegd te oordelen over de manier waarop de rechter tot zijn oordeel kwam.²¹⁰ De CEAS onderzocht slechts of er fouten gemaakt waren bij de politie of bij het Openbaar Ministerie, die er zouden toe leiden dat de rechter een foutief vonnis/arrest zou vellen.²¹¹ Onderzoek naar de feitelijke schuld of onschuld van de verdachte bleef dus steeds buiten de onderzoeksbevoegdheid van de CEAS. De CEAS is opgeheven bij besluit vanaf 1 oktober 2012.²¹²

De Adviescommissie Afgesloten Strafzaken (ACAS) is ingesteld op grond van de Wet van 11 oktober 2012 in verband met een hervorming van de regeling betreffende herziening ten voordele van de gewezen verdachte en wordt beschouwd als de wettelijke geïnstitutionaliseerde opvolger van de Commissie Evaluatie Afgesloten Strafzaken.²¹³ Het verschil met de CEAS is dat advocaten of slachtoffers zich niet tot de CEAS konden wenden met een verzoek om onderzoek. Een van de elementen van deze gemoderniseerde regeling is dat de procureur-generaal ambtshalve of op verzoek

²⁰⁷ J. DE RIDDER, C.M. KLEIN HAARHUIS en W.M. DE JONGSTE, *De CEAS aan het werk: bevindingen over het functioneren van de Commissie Evaluatie Afgesloten Strafzaken 2006-2008*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2008, 29.

²⁰⁸ T. A. DE ROOS en J.F. NIJBOER, "Wrongfully convicted: How the Duch deal with the revision of their 'Miscarriages of Justice'", *Criminal Law Forum* 2011, 567-591.

²⁰⁹ P. TRAEST, "Is de herziening in strafzaken aan herziening toe?", in F. DERUYCK, E. GOETHALS, L. HUYBRECHTS, J.-F. LECLERCQ, J. ROZIE, M. ROZIE, P. TRAEST en R. VERSTRAETEN (eds.), *Amicus curiae: Liber amicorum Marc De Swaef*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 396.

²¹⁰ T. A. DE ROOS en J.F. NIJBOER, "Wrongfully convicted: How the Duch deal with the revision of their 'Miscarriages of Justice'", *Criminal Law Forum* 2011, 567-591.

²¹¹ D. LEESTMANS, "Onderzoek van het onderzoek op Nederlandse wijze", *De Juristenkrant*, 24 maart, 2010, 8-9.

²¹² *Stcrt.* 2012, nr. 19575, Intrekking instellingsbesluit Commissie evaluatie afgesloten strafzaken (CEAS).

²¹³ X., "Adviescommissie Afgesloten Zaken", *NJB* 2014, <http://njb.nl/nieuws/adviescommissie-afgesloten-strafzaken.12977.lynkx> (laatst geconsulteerd op 13 april 2015).

van de verdachte uitgebreider onderzoek naar een *novum* kan doen verrichten.²¹⁴ Die mogelijkheid was vroeger beperkt tot een klein aantal betrokkenen. Daarnaast is in de Wet hervorming herziening ten voordele voorzien in een ruimer herzieningsbegrip.

De verruiming van het herzieningsbegrip en het feit dat advocaten een verzoek kunnen indienen, hebben tot gevolg dat ook zaken die vóór 1 oktober 2012 niet werden voorgelegd aan de CEAS, nu wel worden voorgelegd aan de ACAS.²¹⁵ Bij het inwerkingtreden van de wet op 1 oktober 2012 werd dan ook verwacht dat er een aanzienlijk groot aantal zaken aan de ACAS zal worden voorgelegd.

§II. Verenigd Koninkrijk: Criminal Cases Review Commission

In Engeland bestaat ook een regeling omtrent de mogelijkheden tot herziening van de strafzaak. De *Criminal Cases Review Commission* is een onafhankelijke onderzoekscommissie die afgesloten zaken nader onderzoekt, opgericht na enkele beruchte ‘*miscarriages of justice*’, mogelijk veroorzaakt door tunnelvisie en resulterend in rechterlijke dwaling.²¹⁶ De *Criminal Cases Review Commission* is een onafhankelijke overheidsinstantie, die zaken onderzoekt van personen die zich ten onrechte veroordeeld achten. Zij gaat na of er nieuwe bewijzen of argumenten voorhanden zijn en kan in voorkomend geval de zaak aan de bevoegde rechtsinstantie overmaken met het oog op herziening.²¹⁷ De Commissie verwijst de zaak naar een rechter indien er sprake is van een zogenaamde ‘*unsafe conviction*’, maar beslist zelf niet over de nieuwe elementen in de zaak.²¹⁸ Dit zal enkel gebeuren bij de aanwezigheid van een reële mogelijkheid dat de verwijzingsrechter tot het oordeel zal

²¹⁴ X., “Adviescommissie Afgesloten Zaken”, *NJB* 2014, <http://njb.nl/nieuws/adviescommissie-afgesloten-strafzaken.12977.lynkx> (laatst geconsulteerd op 30 april 2015).

²¹⁵ X., “Adviescommissie Afgesloten Zaken”, *NJB* 2014, <http://njb.nl/nieuws/adviescommissie-afgesloten-strafzaken.12977.lynkx> (laatst geconsulteerd op 13 april 2015).

²¹⁶ S. ROBERT en L. WHEATHERED, “Assisting the Factually Innocent: The contradictions and compatibility of Innocence Projects and the Criminal Cases Review Commission”, *Oxford Journal of Legal Studies* 2009, 48; P. TRAEST, “Is de herziening in strafzaken aan herziening toe?”, in F. DERUYCK, E. GOETHALS, L. HUYBRECHTS, J.-F. LECLERCQ, J. ROZIE, M. ROZIE, P. TRAEST en R. VERSTRAETEN (eds.), *Amicus curiae: Liber amicorum Marc De Swaef*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 402.

²¹⁷ *Vr. en Antw.* Senaat, 25 februari 2011, 5-1510 (M. Taelman).

²¹⁸ P. TRAEST, “Is de herziening in strafzaken aan herziening toe?”, in F. DERUYCK, E. GOETHALS, L. HUYBRECHTS, J.-F. LECLERCQ, J. ROZIE, M. ROZIE, P. TRAEST en R. VERSTRAETEN (eds.), *Amicus curiae: Liber amicorum Marc De Swaef*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 402.

komen dat er een ‘*miscarriage of justice*’ was, en om deze redenen tot een andere beslissing zal komen.²¹⁹ Dit is uiteraard niet steeds het geval.

De commissie verwijst op basis van een nieuw bewijs, nieuw verweer of op grond van buitengewone omstandigheden; de drempel is in tegenstelling tot de CEAS zeer laag. Er dient slechts een eenvoudig formulier te worden ingevuld dat te vinden is op hun website; of de commissie kan ook zelf een onderzoek instellen. De commissie is volgens BRANTS en FRANKEN een groot succes.²²⁰ Uit recente cijfers blijkt dat er in reeds heel wat zaken de eerdere beslissing werd vernietigd.²²¹

§III. België: een stap achter?

In België is er maar één optie in geval van een foutieve veroordeling: de herziening van gewijsde. Er is geen sprake van onafhankelijke commissies zoals in Nederland en Engeland.

A. *Herziening van Gewijsde*

Op een rechterlijke veroordeling kan worden teruggekomen op basis van de herziening van gewijsde. Deze regeling bevat slechts beperkte mogelijkheden tot herziening, waardoor gepleit wordt voor de aanpassing ervan.²²² Herziening in strafzaken is een buitengewoon rechtsmiddel waarbij zowel de veroordeelde (of een familielid bij overlijden), als de Minister van Justitie bij het Hof van Cassatie trachten een rechterlijke dwaling recht te zetten.²²³ Een herziening van gewijsde kan aangevraagd worden op basis van drie gronden in artikel 443 van het Wetboek van Strafvordering.²²⁴ Ten eerste is een herziening mogelijk wanneer twee vonnissen of

²¹⁹ N. NAUGHTON, “The Criminal Cases Review Commission: Innocence versus safety and the integrity of the criminal justice system”, *Criminal Law quarterly* 2012, 207-244.

²²⁰ C.H. BRANTS en A.A. FANKEN, “Over de Criminal Cases Review Commission en de Commissie Afgesloten Strafbzaken”, *Delikt en Delinkwent* 2006, 744.

²²¹ P. TRAEST, “Is de herziening in strafzaken aan herziening toe?”, in F. DERUYCK, E. GOETHALS, L. HUYBRECHTS, J.-F. LECLERCQ, J. ROZIE, M. ROZIE, P. TRAEST en R. VERSTRAETEN (eds.), *Amicus curiae: Liber amicorum Marc De Swaef*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 402; <http://www.ccr.gov.uk/about-us/> (laatst geconsulteerd op 13 april 2014).

²²² M. COLETTE, “Filip Meert en de herziening in strafzaken: het moet anders”, *Juristenkrant* 2012, afl. 258, 13.

²²³ *Vr. en Antw.* Senaat, 25 februari 2011, 5-1510 (M. Taelman).

²²⁴ Cass. 24 oktober 2006, *Arr.Cass.* 2006, nr. 509; Cass. 17 maart, *JT* 2004, 475, concl. Adv. Gen. SPREUTELS; P. TRAEST, “Is de herziening in strafzaken aan herziening toe?” in F. DERUYCK, E.

arresten met betrekking tot eenzelfde feit onverenigbaar zijn en uit deze tegenstrijdigheid de onschuld van de verdachte blijkt.²²⁵ Ten tweede is een herziening mogelijk wanneer de veroordeling steunde op een valse getuigenis.²²⁶ Ten derde kan het Hof van Cassatie een beslissing herzien wanneer de veroordeelde onschuldig is of indien een strengere strafwet is toegepast dan die welke hij werkelijk heeft overtreden. Het bewijs hiervan volgt uit een feit dat zich voorgedaan heeft sedert zijn veroordeling of uit een omstandigheid die hij niet heeft kunnen aantonen tijdens de procedure.²²⁷

Rechterlijke dwalingen kunnen in België op deze manier worden rechtgezet. Herziening van in kracht van gewijsde gegane veroordelingen in criminele of correctionele zaken komt slechts voor in zeer uitzonderlijke gevallen, die strikt omschreven zijn in onze strafwetgeving.²²⁸ Ook kunnen sinds 2007 definitief strafrechtelijk veroordeelden die na hun definitieve veroordeling in België door het Europees Hof voor de Mensenrechten in Straatsburg in het gelijk worden gesteld, een aanvraag tot heropening van de rechtspleging indienen.

Het nemen van een beslissing over aanvragen tot herziening van definitief geworden strafrechtelijke veroordelingen is een bevoegdheid van het Hof van Cassatie. De regeling van de herziening van gewijsde is het resultaat van de wet van 18 juni 1894 en is sindsdien nooit meer aangepast.²²⁹ De herziening kan enkel worden toegepast op veroordelingen in criminele of correctionele zaken die in kracht van gewijsde zijn gegaan.²³⁰ Het recht om de heropening van de rechtspleging te vragen komt toe aan de veroordeelde, of indien de veroordeelde overleden, onbekwaam of afwezig verklaard is, aan zijn echtgenoot, aan diegene waarmee hij wettelijk samenwoont, aan zijn bloedverwanten of aan zijn broers en zussen. Ook komt dit recht toe aan de procureur-generaal van het Hof van Cassatie, hetzij ambtshalve of op verzoek van de minister

GOETHALS, L. HUYBRECHTS, J.-F. LECLERCQ, J. ROZIE, M. ROZIE, P. TRAEST en R. VERSTRAETEN (eds.), *Amicus curiae: Liber amicorum Marc De Swaef*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 385.

²²⁵ Artikel 443, 1° Sv.

²²⁶ Artikel 443, 2° Sv.

²²⁷ Artikel 443, 3° Sv.; Cass. 22 september 1999, *Arr. Cass.* 1999, 479; *Vr. en Antw.* Senaat, 25 februari 2011, 5-1510 (M. Taelman).

²²⁸ *Vr. en Antw.* Senaat, 25 februari 2011, 5-1510 (M. Taelman).

²²⁹ Wet van 18 juni 1894, *B.S.* 24 juni 1894.

²³⁰ P. TRAEST, "Is de herziening in strafzaken aan herziening toe?", in F. DERUYCK, E. GOETHALS, L. HUYBRECHTS, J.-F. LECLERCQ, J. ROZIE, M. ROZIE, P. TRAEST en R. VERSTRAETEN (eds.), *Amicus curiae: Liber amicorum Marc De Swaef*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 384.

van Justitie. De aanvraag en de behandeling ervan gebeuren bij en door het Hof van Cassatie.

B. Voorbeeld uit de actualiteit: De zaak Filip Meert

*"Ik beschuldig de edelachtbare magistraten Marleen Vyncke, Eva Leliard en Veerle Lenders van grove nalatigheden, manipulatie en beroepsfouten, ik ben van mening dat ze incompetent zijn, en onwaardig hun ambt nog verder uit te oefenen."*²³¹ – W. VAN DEN EYNDE

Filip Meert is een Antwerpse ondernemer die eind jaren '90 tijdens de *gsm-hype* een bloeiende zaak had opgericht. Zijn onderneming werd meegesleurd in een btw-carrousel met gsm-toestellen, waarvoor hij vervolgd werd en op 18 september 2001 door het Hof van Beroep van Antwerpen veroordeeld werd tot vijf jaar cel, een geldboete van 12.500 euro en een verbeurdverklaring van ongeveer zes miljoen euro.²³² In een rechtsstaat moeten beslissingen van rechters gerespecteerd worden.²³³ Een politicus moet zich dan ook hoeden voor opmerkingen op deze beslissingen. Toch is deze zaak opmerkelijk. Ten eerste hield Filip Meert steeds zijn onschuld staande. Bovendien lijken de feiten aan te wijzen dat in het onderzoek naar de misdrijven waarvoor hij werd veroordeeld, mogelijk sprake geweest is van rechterlijke dwaling.²³⁴

Ook de politiek heeft gelukkig ingezien dat de afhandeling van de zaak van Filip Meert een rechtsstaat onwaardig is. Voormalig minister van Justitie Stefaan De Clerck heeft in juli 2011 gebruik gemaakt van zijn zogenaamde 'positief injunctierecht' om aan het Hof van Cassatie een herziening te vragen van de veroordeling van Meert.²³⁵ Het Hof van Cassatie besloot dat de vraag tot herziening van het dossier van Filip Meert ontvankelijk was. Het verzoek werd op 5 oktober 2012 behandeld door het Antwerpse Hof van Beroep, hetzelfde Hof dat hem in de

²³¹ F. MEERT en W. VAN DEN EYNDE, *De Bloedkamer. Een Belgische rechtzaak wordt een nachtmerrie, 4 jaar onschuldig in de gevangenis*, Leuven, Van Halewyck, 2011, 286; V. GOOSSENS, "Deze rechters zijn incompetent en onwaardig hun ambt nog uit te voeren", *Knack* 28 januari 2012.

²³² *Vr. en Antw. Kamer*, 18 maart 2013, 0845 (S. SMEYERS).

²³³ M. COLETTE, "Filip Meert en de herziening in strafzaken: het moet anders", *Juristenkrant* 2012, afl. 258, 13.

²³⁴ *Vr. en Antw. Kamer*, 18 maart 2013, 0845 (S. SMEYERS).

²³⁵ "Filip Meert verdient een eerlijk proces", *De Morgen* 8 november 2012.

eerste plaats al via een bedenkelijk arrest had veroordeeld, waarin het besloot dat er niet voldoende elementen aanwezig waren voor een herziening.²³⁶ Deze uitspraak was bindend voor het Hof van Cassatie en daarmee lijkt de zaak gesloten.

Filip Meert zat uiteindelijk 45 maanden in de cel.²³⁷ Daarbovenop kon hij onmogelijk vervroegd vrijkomen omdat dat in België niet mogelijk is als je je schuld niet hebt toegegeven. Maar hoe kan je nu schuld bekennen als je daadwerkelijk niets gedaan hebt? Filip Meert zag niet alleen kostbare jaren van zijn leven in vlammen opgaan in de gevangenis, hij moet daarenboven geld blijven afdragen aan de fiscus en mag in de toekomst nooit meer een eigen zaak oprichten.

Onderzoeksjournalist VAN DEN EYNDE was op de hoogte van het verhaal van Filip Meert en zocht hem op na zijn vrijlating. VAN DEN EYNDE begon de zaak te onderzoeken maar vond geen enkel bewijsstuk tegen Meert, meer zelfs, na het doorzoeken van alle PV's van de politie en de reconstructie van de hele rechtsgang concludeerde hij dat het afgeleverde spoorwerk amateuristisch was en de betrokken magistraten een "schande" zijn voor onze justitie.²³⁸ Vandaag de dag is Filip Meert nog steeds een 'schuldig' man.

C. Toekomst

In België bestaat er niet zoiets als de ACAS of de CCRC, al wordt de ervaring wel opgepikt.²³⁹ Het zou interessant zijn om dit in België ook in te voeren en een soortgelijke mogelijkheid te ontwikkelen om afgesloten strafzaken te kunnen heropenen bij ernstige twijfel. Hier missen we iets, zoals Filip Meert het verwoord: *"Als een rechter zegt 'het is zwart' en iedereen ziet dat het wit is, dan heb je pech. Want dan is het toch zwart."*

In Schotland kwamen in tien jaar tijd 25 gerechtelijke dwalingen naar boven. In

²³⁶ *Vr. en Antw. Kamer*, 18 maart 2013, 0845 (S. SMEYERS).

²³⁷ F. MEERT en W. VAN DEN EYNDE, *De Bloedkamer. Een Belgische rechtzaak wordt een nachtmerrie, 4 jaar onschuldig in de gevangenis*, Leuven, Van Halewyck, 2011, 286.

²³⁸ "Cassatie verwerpt herziening triatleet Filip Meert", *De Standaard* 26 maart 2013.

²³⁹ D. LEESTMANS, "Onderzoek van het onderzoek op Nederlandse wijze", *De Juristenkrant*, 24 maart, 2010, 8-9.

Engeland en Wales gaat het tot nu toe om 320 zaken. In België staat de teller op 0. Van het idee dat onze rechters onfeilbaar zijn moeten we afstappen. Dit komt waarschijnlijk omdat er bij ons geen instantie bestaat die mogelijke fouten van de gerechten onderzoekt. Hier voldoet ons rechtsstelsel niet meer aan de moderne standaarden.

Jammer genoeg kunnen we, buiten de voornoemde restrictieve mogelijkheid van herziening van gewijsde, niets doen als de veroordeling eenmaal gebeurd is. Voor ernstige delicten waar zeer hoge straffen op gesteld staan moet het mogelijk zijn om, als het systeem toch een fout heeft gemaakt, die te herstellen. De veroordeling van een onschuldige terugdraaien is onbegonnen werk in ons land, dat heeft de zaak van Filip Meert bewezen.²⁴⁰ Het zou anders kunnen zijn als er in ons land, net als in het Nederland en Engeland, een orgaan zou bestaan dat zich kan uitspreken over afgesloten strafzaken. Dit zou kunnen gerealiseerd worden door middel van een eenvoudige wetswijziging, waarin het parlement de Hoge Raad voor Justitie de nodige bevoegdheid zou kunnen toekennen. De Belgische onschuldigen blijven echter voorlopig in de kou staan.²⁴¹

²⁴⁰ *De Standaard* 3 februari 2014.

²⁴¹ L. HUYBRECHTS, “Dubieuze vonnissen vermijden” in J. ROZIE, F. DERUYCK, L. HUYBRECHTS en F. VAN VOLSEM (eds.), *Na rijp beraad. Liber amicorum Michel Rozie*, Antwerpen, Intersentia, 2014, 259. (579p)

CONCLUSIE

Godfried Martens is zowel in eerste aanleg als in beroep vrijgesproken voor de poging tot verkrachting op Christiane Moreels. Geen enkel sluitend fysiek bewijsstuk kan worden aangewend om zijn schuld aan te tonen. Dit wijst op het feit dat de rechters gelukkig niet zijn meegegaan in de tunnelvisie van de politie. Toch bleef het Openbaar Ministerie er van overtuigd dat Godfried de dader was, enkel en alleen gebaseerd op vermoedens en op de (twijfelachtige) verklaringen van het slachtoffer.

Naar mijn mening heeft tunnelvisie in de zaak ‘Godfried Martens’ een zeer belangrijke rol gespeeld. Vanaf de verklaringen van het slachtoffer ging de recherche op zoek naar bewijsmateriaal “*to build a case for conviction*”. Men had een dader voor ogen en de *confirmation bias* in combinatie met andere onbewuste psychologische valkuilen kunnen hebben meegewerkt aan het vervolgen van de verkeerde verdachte. Er waren namelijk nog andere redelijke scenario’s denkbaar, zoals het feit dat een andere persoon de dader was. Men heeft de rechter echter nooit kunnen overtuigen van Godfried’s schuld. Dit neemt niet weg dat zijn reputatie door het slijk is gehaald en dat hij de rest van zijn leven moet doorbrengen met de naam van ‘potentiële verkrachter’. Uiteraard kan men niet met zekerheid zeggen dat er in deze zaak sprake is geweest van tunnelvisie, misschien was Godfried uiteindelijk wel de dader.

Een geloofwaardig scenario in combinatie met enkele gevaarlijke denkfouten zoals de *confirmation bias*, *belief perseverance*, *primacy-effect*, etc. vormen een grote bedreiging voor de waarheidsvinding, waardoor tunnelvisie en de daaruit volgende rechterlijke dwalingen in de hand worden gewerkt. Ook de vrije bewijswaardering en de innerlijke overtuiging en intuïtie van de rechter kunnen deze denkfouten alsnog versterken. Bijgevolg zal elke persoon betrokken bij het onderzoek zijn of haar persoonlijke gewaarwording moeten uitschakelen en het dossier los van de eigen perceptie moeten maken om derhalve zoveel mogelijk hypotheses te maken en elk ervan een kans te geven. Een verhoorder moet daarom ook voortdurend en bewust alert zijn voor zijn eigen mogelijke tunnelvisie en de halsstarrige neiging om altijd op zoek te gaan naar bewijs voor zijn aangehangen hypothese uit te schakelen. Ook voor

verhoorders is het bijzonder moeilijk om een eenmalig gevormde mening te veranderen, zelf als die mening gezien de op tafel liggende informatie niet langer te verdedigen valt.²⁴²

Er kan worden geconcludeerd dat het vermoeden van onschuld in maatschappelijk gevoelige zaken enigszins ver te zoeken is. Het wordt belangrijker een dader te vatten en een veroordeling te bekomen dan effectief de waarheid te achterhalen en de juiste dader te vatten. Het is desalniettemin van uiterst belang dat het vermoeden van onschuld gehuldigd wordt en dat men het onschuldige scenario steeds boven het schuldige scenario verkiest. Echter, het grote drama dat seksuele misdrijven veroorzaakt kan hier makkelijk aan in de weg staan. De maatschappij wordt uiterst gevoelig en legt alle vertrouwen en druk op de researchteams, waardoor zij een makkelijke prooi voor denkfouten worden. De tunnelvisie en daartegenoverstaande drang de verdachte te laten veroordelen staat lijnrecht tegenover het vermoeden van onschuld. Het is dan uiterst belangrijk manieren te vinden en toe te passen om tunnelvisie te vermijden, om op deze manier een van de belangrijkste rechtsbeginsels in onze rechtstaat te respecteren, ook al gaat dit in tegen ons onbewuste, intuïtieve denken.

*“Loyalty to petrified opinion never yet broke a chain
or freed a human soul in this world
And never will”*

- MARK TWAIN

²⁴² M. BOCKSTAELE, *Handboek verhoren 2*, Maklu, Antwerpen, 2009, 225.

BIBLIOGRAFIE

WETGEVING

INTERNATIONAAL

Verdrag van 4 november 1950 tot Bescherming van de Mens en de Fundamentele Vrijheden, *BS* 19 augustus 1955.

Internationaal Verdrag van 19 december 1966 inzake Burgerrechten en Politieke Rechten, *BS* 6 juli 1983.

BELGIE

Strafwetboek.

Wetboek van Strafvordering.

Wet van 21 augustus 2011 tot wijziging van het Wetboek van strafvordering en van de wet van 20 juli 1990 betreffende de voorlopige hechtenis, om aan elkeen die wordt verhoord en aan elkeen wiens vrijheid wordt benomen rechten te verlenen, waaronder het recht om een advocaat te raadplegen en door hem te worden bijgestaan, *BS* 5 september 2011.

Wet van 30 december 2009 houdende diverse bepalingen betreffende Justitie (II), *BS* 15 januari 2010.

Wet van 15 mei 2007 tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek betreffende het deskundigenonderzoek en tot herstel van artikel 509^{quater} van het Strafwetboek, *BS* 22 augustus 2007.

De Wet van 12 maart 1998 tot verbetering van de strafrechtspleging in het stadium van het opsporingsonderzoek en het gerechtelijk onderzoek, *BS* 2 april 1998.

Wet van 18 juni 1994, *B.S.* 24 juni 1894.

Parl. St. Kamer 2005-06, 2540/003, 12.

Advies Raad van State van 19 april 2011, *Parl.St.* Kamer 2010-11, 1279/002, 24-25.

Vr. en Antw. Kamer, 18 maart 2013, 0845 (S. SMEYERS).

Vr. en Antw. Senaat, 25 februari 2011, 5-1510 (M. Taelman).

NEDERLAND

Instellingsbesluit CEAS van 11 april 2006.

Stcrt. 2012, nr. 19575, Intrekking instellingsbesluit Commissie evaluatie afgesloten strafzaken (CEAS).

RECHTSPRAAK

INTERNATIONAAL

EHRM 13 juli 2010, *Lopata t. Rusland*.

EHRM 11 december 2008, *Panovits t. Cyprus*, *NC* 2009, 101-108

EHRM 17 november 2008, *Salduz t. Turkije*, *T.Strafr.* 2009, 36-39

BELGIË

Cass. 22 oktober 2013, *Pas.* 2013, 2001.

Cass. 13 oktober 2010, *RW* 2012, 19, 864-866, noot B. DE SMET.

Cass. 23 januari 2008, *Arr. Cass.* 2008, 53.

Cass. 24 oktober 2006, *Arr. Cass.* 2006, nr. 509.

Cass. 24 mei 2005, *Arr. Cass.* 2005, 1109.

Cass. 17 maart, *JT* 2004, 475, concl. Adv. Gen. SPREUTELS.

Cass. 3 februari 1999, *Bull.* 1999, 64.

Cass. 13 april 1999, *Arr. Cass.* 1999, 204.

Cass. 7 december 1999, *Arr. Cass.* 1999, nr. 668.

Cass. 6 mei 1993, *JT* 1994, 39 en *RW* 1993-94, 382-397, noot A. DE NAUW.

Cass. 16 april 1980, *Pas.* 1980, 1019.

Cass. 19 februari 1980, *Pas.* 1980

Cass. 14 november 1979, *Pas.* 1980, 345.

Cass. 3 januari 1977, *Pas.* 1977, 472.

Cass. 22 april 1974, *Pas.* 1974, 845.

Cass. 5 november 1973, *Arr. Cass.* 1974, 261.

Cass. 5 september 1972, *Pas.* 1972, 11.

Cass. 17 december 1972, *Pas.* 1974, 413.

NEDERLAND

Gerechtshof s'Gravenhage 8 maart 2002
<http://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:GHSGR:2002:AE0013>

Gerechtshof Arnhem Leeuwarden
<http://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:GHARL:2013:9011>

Rechtbank Rotterdam 29 mei 2001
<http://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:RBROT:2001:AB1823>

RECHTSLEER

BOEKEN EN BIJDAGEN IN BOEKEN

ASCH, S.E., “Effects of group pressure upon the modification and distortion of judgement”, in CARTWRIGHT, D. en ZANDER, A., *Group Dynamics*, Londen, Tavistock Publications, 1953, 580 p.

BARROWS, H.S., FEIGHTNER, J.W., NEUFELD, V.R., en NORMAN, G.R., *Analysis of the clinical methods of medical students and physicians*, Hamilton, Ontario: McMaster University School of Medicine, 1978.

BLAAUW, J.A., *De Puttense moordzaak: dossier gesloten!*, Baarn, Uitgeverij De Fontein, 2000; <http://nos.nl/artikel/312199-de-puttense-moordzaak.html>.

BLAAUW, J.A., *De Puttense Moordzaak: reconstructie van een dubieus moordonderzoek*, 2002, Baarn, Uitgeverij De Fontein, 367 p.

BOCKSTAELE, M., *Handboek verhoren 2*, Maklu, Antwerpen, 2009, 484 p.

BOCKSTAELE, M., ENHUS, E. En RAEYMAEKERS, S., *Leugens en hun detectie*, Maklu, Antwerpen, 2007, 428 p.

BOSLY, H.D., VANDERMEERSCH, D. en BEERNAERT, M.A., *Droit de la procédure pénale*, Brussel, Larcier, 2008, 1593 p.

BRANDON, R. en DAVIES, C., *Wrongful imprisonment: Mistaken convictions and their consequences*, Londen, Allen & Unwin Ltd., 1973, 330 p.

BROEDERS, A.P.A. en MULLER, E.R. (eds.), *Forensische wetenschap. Studies over forensische kennis en organisatie*, Kluwer, Deventer, 2008, 803 p.

BRUGGEMAN, W., “Deskundigenonderzoek” in X, *Postal Memorialis. Lexicon Strafrecht, Strafprocesrecht en Bijzondere Wetten*, Mechelen, Kluwer, losbl. 11 dln., z.p.

CANTRELL, D., *365 Sensational Sermon Snapshots*, 309 p.

ALLEMEERSCH, B., *Taakverdeling in het burgerlijk proces*, Antwerpen, Intersentia, 2007, 671 p.

CLEIREN, C. en VERPALEN, M., *Strafvordering, Tekst en commentaar*, Deventer, Kluwer 2011, 2692 p.

CORSTENS, G., *Het Nederlandse strafprocesrecht*, Deventer, Kluwer, 811 p.

CORNELIS, M., *Communicatie of manipulatie*, Saint-Erme, Empirika, 1982, 340 p.

CROMBAG, H.F.M., “Over tunnelvisie” in P. J.VAN KOPPEN, H. MERCKELBACH, M. JELICIC en J. DE KEIJZER, *Reizen met mijn rechter. Psychologie van het recht*, Deventer, Kluwer, 2010, 1300 p.

CROMBAG, H.F.M., VAN KOPPEN, P.J. en WAGENAAR, W.A., “De waarde van bewijs” in VAN KOPPEN, P.J., MERCKELBACH, H., JELICIC, M. en DE KEIJZER, J.W., *Reizen met mijn rechter*, Deventer, Kluwer, 2010, 1300 p.

CROMBAG, H., HORSELENBERG, R., VAN KOPPEN, P.J. en ZELES, G.J.P., *Twee mysterieuze schietpartijen. Waarom vier slachtoffers dood moesten en twee het overleefden*, Boom Lemma uitgevers, Den Haag, 2009.

CROMBAG, H.F.M., VAN KOPPEN, P.J. en WAGENAAR, W.A., *Dubieuze zaken: De Psychologie van Strafrechtelijk Bewijs*, Amsterdam, Contact, 1992, 499 p.

DE GRUIJTER, M., VAN HAL, P., KUIPER, M., OUWERKERK, A., ZICK, C. en VAN KOPPEN, P.J., *De Haagse kindermoorden. Bedacht bewijs voor drie misdrijven*, Boom Lemma uitgevers, Den Haag, 2013, 125 p.

DE MAARÉ M. en VAN KOPPEN, P.J., *Dissidente rechercheurs in Enschede. Tegenspraak in de opsporing*, Boom Juridische uitgevers, Den Haag, 2006, 144 p.

DE POOT, C., BOCKHORST, R., VAN KOPPEN, P.J. en MULLER, E., *Rechercheportret: Over dilemma's in de opsporing*, Alphen aan den Rijn, Kluwer, 2004, 402 p.

DE RIDDER, J., KLEIN HAARHUIS, C.M. en DE JONGSTE, W.M., *De CEAS aan het werk: bevindingen over het functioneren van de Commissie Evaluatie Afgesloten Strafzaken 2006-2008*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2008, 120 p.

DE VALKENEER, C., “Enkele kritische bedenkingen bij de Salduszwet en de implementatie ervan” in GOOSSENS, F., BERKMOES, H., DUCHATELET, A. en HUTSEBAUT, F. (eds.), *De Salduzregeling. Theorie en praktijk vandaag en morgen*, Brussel, Politeia, 2012, 769 p.

ELSTEIN, A.S., SCHULMAN, L.S. en SPRAFKA, S.A., *Medical problem solving: An analysis of clinical reasoning*, Cambridge, Harvard University Press, 1978, 330 p.

DECAIGNY, T., *Tegenspraak in het vooronderzoek*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 719 p.

DECLERCQ, R., *Beginnelsen van strafrechtspleging*, Mechelen, Kluwer, 2010, 1954 p.

FESTINGER, L., *A theory of Cognitive Dissonance*, Evanston Row, Peterson, 1957, 291 p.

FESTINGER, L., RIECKEN, H.W. en SCHACHTER, S., *When prophecy fails*, Minneapolis, University of Minnesota Press, <http://psycnet.apa.org/books/10030>. (laatst geconsulteerd op 9 april 2015).

FRANCHIMONT, M., JACOBS, A. en MASSET, A., *Manuel de procédure pénale*, Brussel, Larcier, 2009, 1462 p.

GOOSSENS, F., *Het onrechtmatig verkregen bewijs in strafzaken: begrip en gevolgen*, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1998, 85 p.

GROSS, S.R. en ELLSWORTH, P., “Second Thoughts: America’s Views on the Death Penalty and the Turn of the Century” in GARVEY, S.P. (ed.), *Beyond Repair? America’s Death Penalty*, Durham, Duke University Press, 2003, 647-648.

HELSLOOT, I., GROENENDAAL, J. en VAN T’ PADJE, B., *Tunnelvisie op tunnelvisie? Een verkennend en experimenteel onderzoek naar de besluitvorming door VKL-teams met betrekking tot het onderkennen van tunnelvisie en andere procesaspecten*, Politie en Wetenschap, Apeldoorn; Crisislab, Renswoude, 2012, 117 p.

HUFF, R., RATTNER, A. en SAGARIN, E., *Convicted but innocent: wrongful conviction and public policy*, Californië, Sage, 1996, 180 p.

HUTSEBAUT, F., “Het wettelijk en jurisprudentieel kader inzake het politieverhoor” in VAN ELCHINGEN, S. (ed.), *Het politieverhoor*, Kessel-Lo, Centrum voor politiestudies, 1999, 208 p.

HUTSEBAUT, F., “Het onrechtmatig verkregen bewijs en zijn gevolgen” in DUPONT, L. en SPRIET, B. (eds.), *Strafrecht voor rechtspractici IV*, Leuven, Acco, 1991, 240 p.

INBAU, F.E., REID, J.E., BUCKLEY, J.E. en JAYNE, B.C., *Criminal interrogations and confessions*, Gaithersburg, Aspen Publishers, 2001, 512 p.

ISRAËLS, H., PAGANO MIRANI, A., SCHOLTEN, N., SPIERENBURG, W. en WIERING, E., *De Arnhemse villamoord. Valse bekentenissen*, Boom Lemma uitgevers, Den Haag, 2014, 251 p.

ISRAËLS, H. en VAN KOPPEN, P.J., *Overtuigend bewijs. Indammen van rechterlijke dwalingen*, Amsterdam, Nieuw Amsterdam Uitgevers, 2011, 320 p.

ISRAËLS, H., *Moord in Wamel: bewijs van liegende getuigen*, Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2006, 206 p.

KAHNEMAN, D., SLOVIC, P. en TVERSKY, A. (eds.), *Judgement under Uncertainty: Heuristics and Biases*, Cambridge, Cambridge University Press, 1982, 555 p.

LINDSAY, D.S., ROSS, D.F., READ, J.D. en TOGLIA, M.P., *Handbook of eyewitness psychology: Volume II: Memory for people*, Mahwah, NJ: Erlbaum Associates, 586 p.

KOR, G., *Medialisering van het recht*, Kluwer, Deventer, 2008, 126.

KUNDU P. en CUMMINS, D.D., “Morality and conformity: the Asch paradigm applied to moral decisions” in ROCK (ed.), *Social Influence*, Abingdon, Routledge, Taylor and Francis Group, 2013, 268-279.

MEERT F. en VAN DEN EYNDE, W., *De Bloedkamer. Een Belgische rechtzaak wordt een nachtmerrie, 4 jaar onschuldig in de gevangenis*, Leuven, Van Halewyck, 2011, 286.

MERCKX, D., “Verkrachting: het misdrijf”, in VANDEPLAS, A., ARNOU, P. en VAN OVERBEKE, S. (eds.), *Strafrecht en strafvordering. Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Antwerpen, Kluwer, 2003, losbl., 7 dln.

MOUGENOT, D. en MIGNOLET, O., “La loi du 15 mai 2007 modifiant le Code judiciaire en ce qui concerne l’expertise et rétablissant l’article 509^{quater} du Code pénal. Evaluation de la loi et propositions de modifications” in VAN ORSHOVEN, P. en MAES, B. (eds.), *De procesrechtswetten van 2007... Revisited!*, Brugge, die Keure, 2009, 294 p.

NAEYE, J., *Heterdaad. Politiebevoegdheid bij ontdekking op heterdaad in theorie en praktijk*, Arnhem, Gouda Quint, 1989, 781 p.

NISBETT, R.E. en ROSS, L., *Human interference: Strategies and shortcomings of social judgment*, Englewood Cliffs, Prentice-Hall, 1980, 334 p.

PENROD, S.D., LOFTUS, E.F. en WINKLER, J., “The reliability of eyewitness testimony: A psychological perspective” in KERR, N.L. en BRAY, R.M. (eds.), *The psychology of the courtroom*, New York, Academic, 1982, 119-168.

PFEIJFFER, M., VAN EENENNAAM, F., *Commissaris van nu. Gevaarlijke gedachten voor commissarissen*, Koninklijke Van Gorcum, Assen, 2009, 105.

PONSAERS, P., TERPSTRA, J., DE POOT, C., BOCKSTAELE, M. En DE MOOR, L.G., *Vernieuwing in de opsporing*, Maklu, Antwerpen, 2013, 317.

POPPER, K.R., *The logic of scientific discovery*, Londen, Hutchinson, 2007, 513 p.

POSTHUMUS, F., *Evaluatieonderzoek in de Schiedammer Parkmoord*, <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/rapporten/2005/09/13/evaluatieonderzoek-in-de-schiedammer-parkmoord-rapport-posthumus.html>.

PROULX, J., BEAUREGARD, E., CUSSON, M. en NICOLE, A. (eds.), *Sexual Murderers. A Comparative Analysis and New Perspectives*, Montréal, Les presses de l'Université de Montréal, 2007, 253 p.

RASSIN, E. en VAN KOPPEN, P.J., “Het kind als slachtoffer van een zedendelict: bewijsperikelen” in VAN KOPPEN, P.J., MERCKELBACH, H., JELICIC, M. en DE KEIJSER, J.W. (eds.), *Reizen met mijn rechter. Psychologie van het recht*, Kluwer, Deventer, 2010, 1300 p.

RASSIN, E., *Waarom ik altijd gelijk heb. Over tunnelvisie*, Scriptum, Schiedam, 2007, 173.

RASSIN, E., *Tussen sofa en toga: Een inleiding in de rechtspsychologie*, Den Haag, Boom juridische uitgevers, 2005.

ROSSMO, D.K., *Criminal Investigative Failures*, Boca Raton, CRC Press Taylor and Francis Group, 2009, 86.

SALET, R. en TERPSTRA, J.B., *Tegenspraak in de opsporing. Verslag van een onderzoek*, Politie & Wetenschap, Apeldoorn; Radboud Universiteit, Nijmegen, 2012, 183.

SHACKELFORD, T.K., “Evolutionary Psychology and False Confessions”, *The American Psychologist* 2005, 215-228.

SCHEERS, D. en THIRIAR, P., *Het gerechtelijk recht in de hoogste versnelling?*, Antwerpen, Intersentia, 2007, 222 p.

SHELLINGEN, R. (ed.), *Het verdachtenverhoor: meer dan het stellen van vragen*, Mechelen, Kluwer, 2014, 314 p.

SCHUERMANS F. en BOCKSTAELE, M., “De nieuwe consultatie- en bijstandsregeling door een advocaat in het Belgische strafprocesrecht na de Salduzwet: een overzicht in vogelvlucht” in BOCKSTAELE, M., DEVROE E. en PONSAERS, P., *Salduz: bijstand van advocaten bij verhoren*, Antwerpen, Maklu, 2011, 361 p.

SCHÜNEMANN, B. en BANDILLA, W., “Perseverance in courtroom decisions”, in H. WEGENER, F. LÖSEL en J. HAISCH (eds.), *Criminal behaviour and the justice system: Psychological Perspectives*, New York, Springer, 1989, 455 p.

TRAEST, P., *Actualia bewijs in strafzaken*, Gent, Larcier, 2014, 193 p.

TRAEST, P., “Is de herziening in strafzaken aan herziening toe?” in DERUYCK, F. GOETHALS, E., HUYBRECHTS, L., LECLERCQ, J.F., ROZIE, J., ROZIE, M., TRAEST, P. en VERSTRAETEN, R. (eds.), *Amicus curiae: Liber amicorum Marc De Swaef*, Antwerpen, Intersentia, 2013, 575 p.

TOREMANS, T., THIRÉ P. en TERMOTE, P., *Gerechtelijk deskundigenonderzoek*, Mechelen, Kluwer, 2011, 604 p.

VAN CAUWEBERGHE, K., *De hervormingen bij politie en justitie in gespreide dagorde*, Mechelen, Kluwer, 2008, 388 p.

VANCOMPERNOLLE, J., “L’expertise judiciaire et la loi du 15 mai 2007: réflexions conclusives” in VANDROOGHENBROECK, J. en DE BRIEY, R. (eds.), *L’expertise judiciaire: des réformes aux pratiques*, Waterloo, Kluwer, 2009, 172 p.

VAN DEN WYNGAERT C., *Strafrecht en strafprocesrecht*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 2009, 654 p.

VANDERMEERSCH, D., “Vers une plus grande transparence de la phase préparatoire du procès pénal?” in Belgisch-Luxemburgse Unie voor Strafrecht, *Het tweede voorontwerp van de Commissie strafprocesrecht*, Gent, Mys en Breesch, 1997, 140 p.

VANDERHALLEN, M. en VERVAEKE, G., “Het verhoor: in het beste geval een verhaal gebaseerd op herinnering” in D. VAN DAELE, *Actuele thema's uit het strafrecht en de criminologie*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2004, 209 p.

VAN KOPPEN, P.J., *Overtuigend bewijs. Indammen van rechterlijke dwalingen*, Amsterdam, Nieuw Amsterdam Uitgevers, 2011, 320 p.

VAN KOPPEN, P.J., MERCKELBACH, H.L.G.J., JELICIC, M. en DE KEIJSER, J.W., *Reizen met mijn rechter. Psychologie van het recht*, Kluwer, Deventer, 2010, 1300 p.

VAN KOPPEN, P.J. en WAGENAAR, W.A., “Herkennen van gezichten” in VAN KOPPEN, P.J., MERCKELBACH, H., JELICIC, M. en DE KEIJZER, J.W., *Reizen met mijn rechter*, Deventer, Kluwer, 2010, 1300 p.

VAN KOPPEN, P.J. en WAGENAAR, W.A., “Herkennen van gezichten” in P.J. VAN KOPPEN, H. MERCKELBACH M. JELICIC en J. DE KEIJSER, *Reizen met mijn rechter. Psychologie van het recht*, Deventer, Kluwer, 2010, 1300 p.

VAN KOPPEN, P.J. en MALSCH, M., *Het praktisch nut van de rechtspsychologie*, Kluwer, Deventer, 2008, 98 p.

VERBRUGGEN F. en VERSTRAETEN R., *Strafrecht en strafprocesrecht*, Antwerpen, Maklu, 2011, 653 p.

VERHEIJ, L., *De dwalende rechter*, 2011, <https://www.yumpu.com/nl/document/view/15341845/de-dwalende-rechter> (laatst geconsulteerd op 12 april 2015).

VERVAEKE, G., VANDERHALLEN, M., “De psycholoog-deskundige in strafzaken: aandachtspunten bij de beoordeling van geloofwaardigheid van verklaringen” in CLAES, L., BIJTTEBIER, P., VERCRUYSSSE, T., HAMELINCK, L. En DE BRUYN, E., *Tot de puzzel past*, Acco, Leuven, 2006, 327 p.

VERVAEKE, G., BOGAERTS, S., HEYLEN, A., “Onderkennen van seksueel misbruik bij kinderen” in VAN KOPPEN, P.J., HESING, D.J., MERCKELBACH, H.L.G.J., CROMBACH, H.F.M., *Het recht binnen: psychologie van het recht*, Kluwer, Deventer, 2002, 1197 p.

VISSER, A.C.S., “Veranderend denken over wetstoepassing bij seksuele delicten”, in J. FRANKEN, J. en DOOMEN, J. (eds.), *Strafbare seksualiteit*, Deventer, Van Loghum Slaterus, 1984, 226 p.

VUYCK, S., “De waarheid achter de vuurwerkramp”, Baarn, Uitgeverij De Fontein, 2010; BROEDERS, A.P.A. en MULLER, E.R. (eds.), *Forensische wetenschap. Studies over forensische kennis en organisatie*, Kluwer, Deventer, 2008, 803 p.

WAGENAAR W. en CROMBAG, H.F.M., *The popular policeman and other cases: Psychological perspectives on legal evidence*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2005, 289 p.

WAGENAAR, W.A., *Het herkennen van Iwan: De identificatie van de dader door ooggetuigen van een misdrijf*, Amsterdam, Swets & Zeitlinger, 1989, 192 p.

WAGENAAR, W.A., CROMBAG, H.F.M. en ISRAËLS, H., “Ook rechters maken menselijke fouten” in P.J. VAN KOPPEN, H. MERCKELBACH M. JELICIC en J. DE KEIJSER, *Reizen met mijn rechter. Psychologie van het recht*, Deventer, Kluwer, 2010, 1300 p.

WEGENER, H., LÖSEL, F. en HAISCH, J. (eds.), *Criminal behaviour and the justice system: Psychological Perspectives*, New York, Springer, 1989, 455 p.

WEGNER, D.M., *White bears and other unwanted thoughts*, New York, Viking, 1989, 207 p.

BIJDRAGEN IN TIJDSCHRIFTEN EN INTERNETBRONNEN

INTERNATIONAAL

ABELSON, R.P., “Beliefs are like possessions”, *Journal for the Theory of Social Behaviour* 1986, 223–250.

ACHTZIGER, A., ALOS-FERRER, C., HÜGELSCHÄFER, A. en STEINHAUSER, M., “The neural basis of belief updating and rational decision making”, *Oxford Journals: Social Cognitive and affective neuroscience* 2014, 55-62.

ALLAHVERDYAN, A.E. en GALSTYAN, A., “Opinion Dynamics with Confirmation Bias”, *Plos One* 2014, <http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0099557> (laatst geconsulteerd op 11 april 2014).

ANDERSON, R.C. en PICHERT, J.W., “Recall of previously unrecallable information following a shift in perspective”, *Journal of verbal learning and verbal behaviour* 1978, 1-12.

ANDERSON, C.A. en KELLAM, K.L., “Belief perseverance, biased assimilation, and covariation detection: The effects of hypothetical social theories and new data”, *Personality and social psychology bulletin* 1992, nr. 5, 555-565.

ASCH, S.E., “Forming impressions of personality”, *Journal of Abnormal and Social Psychology* 1946, 258–290.

BANDES, S., "Loyalty to one's convictions: The prosecutor and tunnel vision", *Howard Law Journal* 2006, 475.

BRADFIELD DOUGLASS, A. en STEBLAY, N., "Memory Distortion in Eyewitnesses: A Meta-Analysis of the Post-Identification Feedback Effect", *Applied Cognitive Psychology* 2006, 859-869.

BREWER, N. En WELLS, G.L., "Eyewitness identification", *Current Directions in Psychological Science* 2011, 24-27.

CABLE D.M. en GILOVICH, T., "Looked over or overlooked? Prescreening decisions and postinterview evaluations", *Journal of Applied Psychology* 1998, 501.

DE ROOS, T.A. en NIJBOER, J.F., "Wrongfully convicted: How the Dutch deal with the revision of their 'Miscarriages of Justice'", *Criminal Law Forum* 2011, 567-591.

DEFFENBACHER, K.A., "Eyewitness accuracy and confidence: Can we infer anything about their relationship?", *Law and Human Behaviour* 1980, 243-260.

DEFFENBACHER, K.A., LEU, J.R. en BROWN, E.L., "Memory of faces: Testing method, encoding strategy, and confidence" *American Journal of Psychology* 1981, 20.

EBBESEN E.B. en KONEČNÍ, V.J., "Eyewitness memory research: Probative v. Prejudicial value", *Expert Evidence* 1997, 2-28.

EERLAND, A., RASSIN, E. en KUIJPERS, I., "Let's Find the Evidence: An Analogue Study of Confirmation Bias in Criminal Investigations", *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling* 2010, 232.

ENGLISH, B., MUSSWEILER, T. en STRACK, F., "Playing dice with criminal sentences: The influence of irrelevant anchors on experts' judicial decision making", *Personality and Social Psychology Bulletin*, 2006, 188-200.

ENGLISH, B., MUSSWEILER, T. en STRACK, F., “The last word in court—A hidden disadvantage for the defense”, *Law and Human Behavior* 2005, 705–722.

FINDLEY, K. en SCOTT, M., “The multiple dimensions of tunnelvision in criminal cases”, *Wisconsin Law Review* 2006, 292.

FRIEDRICH, J., “Primary error detection and minimization (pedit) strategies in social cognition: A reinterpretation of confirmation bias phenomena”, *Psychological Review* 1993, 298-319.

GIANNELLI, P.C., “Confirmation bias”, *Criminal Justice* 2007, 60.

GUENTHER C.L. en ALICKE, M.D., “Self enhancement and belief perseverance”, *Journal of Experimental and Social Psychology* 2008, 706-712.

HERNANDEZ, I. en PRESTON, J.L., “Disfluency disrupts the confirmation bias”, *Journal of Experimental Social Psychology* 2013, 178-182.

HILDEBRAND, M., DE RUITER, C. en DE VOGEL, V., “Psychopathy and sexual deviance in treated rapists: Association with sexual and nonsexual recidivism”, *Sexual Abuse: a Journal of Research and Treatment* 2003, 1-24.

HORSELENBERG, R., MERCKELBACH, H., SMEETS, T., FRANSSENS, D., PETERS, G.J. en ZELES, G., “False confessions in the lab: Do plausibility and consequences matter?” *Psychology, Crime & Law* 2006, 61-75.

HORNER, T.M., GRUYER, M.J. en KALTER, NM, “The basis of child sexual abuse experts: Believing is seeing”, *Bulletin of the American Academy of Psychiatry and the Law* 1993, 281-291.

INNOCENCE PROJECT, *Eyewitness Misidentification*, 2015, <http://www.innocenceproject.org/understand/Eyewitness-Misidentification.php> (laatst geconsulteerd op 30 april 2015).

JEON, H., “The Environmental Factor within Solomon Asch Line Test”, *International Journal of Social Science and Humanity* 2014, 264-268.

JOHNSON, H.M. en SEIFERT, C.M., “Sources of the continued influence effect: when misinformation in memory affect later interferences”, *Journal of Experimental Psychology: learning, memory and cognition* 1994, 1420-143

JONAS, E., SCHULZ-HARDT, S., FREY, D. en THELEN, N., “Confirmation bias in sequential search after preliminary decisions: An expansion of dissonance theoretical research on selective exposure to information”, *Journal of Personality and Social Psychology* 2001, 557-571.

KASSIN, S.M., DROR, I.E. en KUKUCKA, J., “The forensic confirmation bias: Problems, perspectives and proposed solutions”, *Journal of Applied Research in Memory and Cognition* 2013, 42.

KASSIN, S.M., “On the psychology of confessions: Does innocence put innocents at risk?”, *The American Psychologist* 2005, 215-228.

KASSIN, S.M., “On the psychology of confessions: Does innocence put innocents at risk?”, *American psychologist* 2005, 215-228.

KASSIN, S.M., GOLDSTEIN, C.C. en SAVITSKY, K., “Behavioral confirmation in the interrogation room: On the dangers of presuming guilt”, *Law and Human Behavior* 2003, 187-203.

KERSTHOLT, J.H. en JACKSON, J.L., “Judicial decision making: Order of evidence presentation and availability of background information”, *Applied Cognitive Psychology*, 1998 445–454.

KOEHLER, D.J., “Explanation, imagination, and confidence in judgement”, *Psychological Bulletin* 1991, 499-519.

NAHARI, N. en BEN-SHAKHAR, G., “Primacy Effect in Credibility Judgements: The Vulnerability of Verbal Cues to Biased Interpretations”, *Applied Cognitive Psychology* 2013, 247-255.

MARKS, M.J. en FRALEY, R.C., “Confirmation bias and the sexual double standard”, *Sex Roles* 2006, 19-26.

NICKERSON, R.S., “Confirmation bias: A ubiquitous phenomenon in many guises”, *Review of General Psychology* 1998, 175-220.

LOFTUS, E.F., “Unconscious transference in eyewitness identification”, *Law and Psychology Review* 1976, 93–98.

NAUGHTON, N., “The Criminal Cases Review Commission: Innocence versus safety and the integrity of the criminal justice system”, *Criminal Law quarterly* 2012, 207-244.

NICKERSON, R.S., “Confirmation bias: A ubiquitous phenomenon in many guises”, *Review of General Psychology* 1998, 175-220.

NYHAN, B. en REIFLER, J., “When corrections fail: The persistence of political misperceptions”, *Political Behavior* 2010, 303–330.

ROBERT, S. en WHEATHERED, L., “Assisting the Factually Innocent: The contradictions and compatibility of Innocence Projects and the Criminal Cases Review Commission”, *Oxford Journal of Legal Studies* 2009, 48.

ROSS, L., LEPPERT, M.R. en HUBBARD, M., “Perseverance in self perception and social perception: Biased attributional processes in the debriefing paradigm”, *Journal of Personality and Social Psychology* 1975, 880-892.

RUSSANO, M.B., MEISSNER, C.A., NARCHET, F.M. en KASSIN, S.M., “Investigating true and false confessions within a novel experimental paradigm”, *Psychological Science* 2005, 481-486.

SPORER, S.L., PENROD, S.D., READ, J.D. en CUTLER, B.L., “Choosing, confidence and accuracy: A meta-analysis of the confidence accuracy relation in eyewitness identification studies”, *Psychological Bulletin* 1995, 315-327.

STANGOR, C. en McMILLAN, D., “Memory for expectancy-congruent and expectancy-incongruent information: A review of the social developmental literatures”, *Psychological Bulletin* 1992, 42-61.

TRAUTMANN-LENGSFELD, S.A. en HERRMANN, C.S., “Virtually simulated social pressure influences early visual processing more in low compared to high autonomous participants”, *Psychophysiology* 2014, 124-135.

WELLS, G.L. en LINDSAY, R.C.L., “On estimating the diagnosticity of eyewitness nonidentifications”, *Psychological Bulletin* 1980, 776–784.

WISTRICH, A.J. en RACHLINSKI, J.J., “How lawyers intuition prolong litigation. Symposium: Modeling human decisionmaking in the law”, *Southern California Law Review*, LexisNexis, 571.

BELGIE

CAERS, K., “De officiële erkenning van de titel van ‘gerechtsdeskundige’: een stand van zaken”, *Limb.Rechtsl.* 2002, 94.

CLEIREN, C.P.M., “De rechterlijke overtuiging: een sprong met hindernissen”, *RM Themis*, 259-267.

DE BOCK, E., “De maxi Franchimont. De wettelijke regeling van het deskundigenonderzoek in het voorontwerp van het nieuw wetboek van strafprocesrecht”, *Jura Falconis* 2005-06, 429-470.

DUMON, F., “De motivering van de vonnissen en arresten en de bewijskracht van de akten”, *RW* 1978-79, 258-326.

DE NAUW, A., “Les règles d’exclusion relatives à la preuve en procédure pénale belge”, *Rev.dr.pén.* 1990, 706.

HODGSON, J., “De rol van de advocaat tijdens detentie en verhoor op het politiebureau: een vergelijkende studie”, *Justitiële Verkenningen* 2014, 37-49.

KENNES, L. En MARY, S., “Les fondements de la phase préliminaire du procès pénale”, *JT* 2008, 656.

NÈVE, N., “Un avocat dès l’arrestation. Les engagements auxquels a déjà souscrit la Belgique et un coup d’œil chez quelques-uns de nos voisins”, *JT* 2010, 725-731.

KWAKMAN, N.J.M., “De strafrechter en de deskundige. Over de waarheidscondities en waarheidsdefinities in het straf(proces)recht”, *RM Themis* 2012, 11.

MAGIELS, G., “Wat is er gebeurd? Wie heeft het gedaan?”, *SKEPP*, www.skepp.be.

MEESE, J., “De rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens en de invloed ervan op het Belgisch straf(proces)recht”, in Centrum voor Beroepsvolmaking in de Rechten (ed.), *CRB Jaarboek 2010-2011*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 6.

PIRE, V., “La loi du 15 mai 2007 modifiant le Code judiciaire en ce qui concerne l’expertise (MB 22 août 2007)”, *REDC* 2006, 300-302.

SCHEERS, D. en THIRIAR, P., “Repareer de reparatie! De aanpassingen door de wet van 30 december 2009 inzake het deskundigenonderzoek”, *RW* 2009-10, 1410-1427.

TOREMANS T. en DUPON, F., “Over tegenspraak: de mededeling van stukken en de bescherming van het zakengeheim tijdens het gerechtelijk deskundigenonderzoek”, *TBO* 2013, 85-88.

VAN CAUWENBERGHE, K., “Tegenspraak in het deskundig onderzoek: utopie of realiteit?”, *Panopticon 2010*, 105-108.

VAN MEERBEECK, J., “Le droit à l’assistance d’un avocat à l’aune de la jurisprudence Salduz: le pouvoir judiciaire entre Charybde et Scylla”, *JT 2010*, 384.

NEDERLAND

BANGMA, K., “Over de bejegening van slachtoffers van sexueel misbruik”, *Ars Aquii* 1989, 644-652.

BRANTS, C.H. en FRANKEN, A.A., “Over de Criminal Cases Review Commission en de Commissie Afgesloten Strafzaken”, *Delikt en Delinkwent* 2006, 744.

BROEDERS, A.P.A., “De blote vuisten van van Koppen”, *TREMA* 2006, 69-70.

CROMBAG, H.F.M., “Over tunnelvisie”, *TREMA* 2006, 273-279.

GIARD, R.W.M., “Heraclites en Parmenides voor de rechter”, *Expertise en Recht 2010*, 155-158.

GOOSSENS, F. en DE HERT, P., “ Straatsburg heeft gesproken; tijdens het politioneel verdachtenverhoor geldt een recht op bijstand van een advocaat”, *Vigiles* 2010, 190.

GROENHUIJSEN, M.S., “Evaluatie van afgesloten strafzaken en de offensieve rol van de strafbalie”, *Delikt & Delinkwent* 2006, 32, 477.

KNOOPS, G.G.J., “De Puttense Moordzaak: herzieningsrechtelijke implicaties van de voortschrijdende forensische expertise in strafzaken, *NJB* 2002, 1402-1407.

MALSCH, M., “De deskundige als rechter. Ondernemingskamer, Penitentiaire Kamer en Pachtkamer”, *Recht der werkelijkheid: tijdschrift voor de sociaal-wetenschappelijke bestudering van het recht* 2010, 31, 28-44.

OTGAAR, H., “Survival Processing”, *De Psycholoog* december 2010, 15.

RACHLINKSI, J.J., « Judicial psychology. De fusie van gerechtshoven (deel 2). Ontmoeting van bedrijfskundige concepten met de fuserende gerechtshoven.”, *Rechtstreeks* 2012, nr. 2, 12-13

RASSIN, E., “De diagnostische waarde van bewijs”, *Tijdschrift voor Criminologie* 2014, 148-156.

RASSIN, E., “Rechtspsychologie: de waarheid over seksueel misbruik”, *Tijdschrift voor Criminologie* 2012, 172-178.

RINNE, T. en HEIJDELBERG, E., “De Schiedammer Parkmoord is een les met gebruiksaanwijzing”, *TREMA* 2006, 71.

VAN KOPPEN, P.J., “Deception detection in police interrogations: Closing in on the context of criminal interrogations”, *Journal of Applied Research in Memory and Cognition* 2012, 124-125.

VAN KOPPEN, P.J., “De fluwelen handschoen van Posthumus. Over hetgeen ontbreekt in het rapport over de Schiedammer Parkmoord”, *TREMA* 2006, 57-66.

VAN KOPPEN, P.J. en DUDINK, C.G.D., “De Schiedammer Parkmoord: een rechtspsychologische reconstructie,” *AA* 2003, 151.

VAN KOPPEN, P.J., “Lering uit de Schiedammer Parkmoord”, *TREMA* 2006, 111-113.

X., “Adviescommissie Afgesloten Zaken”, *NJB* 2014, <http://njb.nl/nieuws/adviescommissie-afgesloten-strafzaken.12977.lynkx> (laatst geconsulteerd op 13 april 2015).

BIJDRAGEN IN DE ACTUALITEIT

KEEREMAN, A., “Tegenspraak op een nuttig moment: tegenspraak in het

vooronderzoek”, *De Juristenkrant* 12 juni 2013, 8.

BOONE, R. en CALLUY, E., “Het nieuwe verhoren: evaluatie na een maand Salduz”, *De Juristenkrant* 8 februari 2012, 8-9.

COLETTE, M., “Filip Meert en de herziening in strafzaken: het moet anders”, *De Juristenkrant* 2012, afl. 258, 13.

GOOSSENS, V., “Deze rechters zijn incompetent en onwaardig hun ambt nog uit te voeren”, *Knack* 28 januari 2012.

LEESTMANS, D., “Politie en advocatuur moeten meer communiceren”, *De Juristenkrant* 15 juni 2011, 8-9.

LEESTMANS, D., “Onderzoek van het onderzoek op Nederlandse wijze”, *De Juristenkrant* 24 maart, 2010, 8-9.

VAN DELM, J., “De weg naar luisterbereide gerechtelijke instanties is voor slachtoffers vaak moeilijk”, *De Juristenkrant* 13 oktober 2010, 8-9.

“Cassatie verwerpt herziening triatleet Filip Meert”, *De Standaard* 26 maart 2013.

“Filip Meert verdient een eerlijk proces”, *De Morgen* 8 november 2012.

